ARD review 33/2005

Architectural Research & Design

"ARD" Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju, Beograd

In memoriam: Philip .Johnson (1906–2005): Cathedral of Hope, 1996/2004 (Str. 2–9)

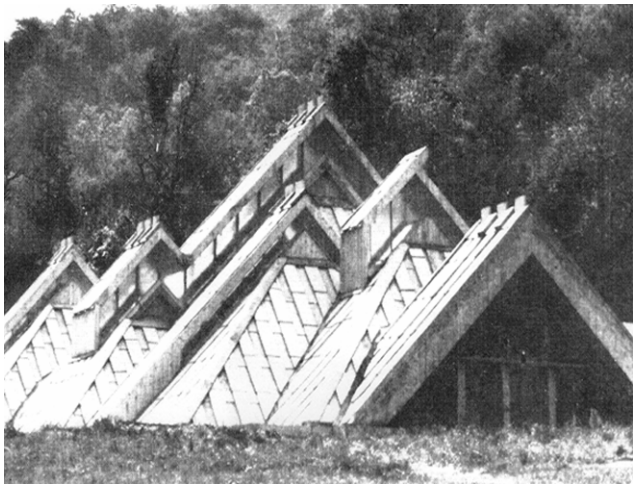

In memoriam: Ranko Radović: Spomen kuća bitke na Sutjesci, Tjentište, 1964/72 (Str. 41–42)

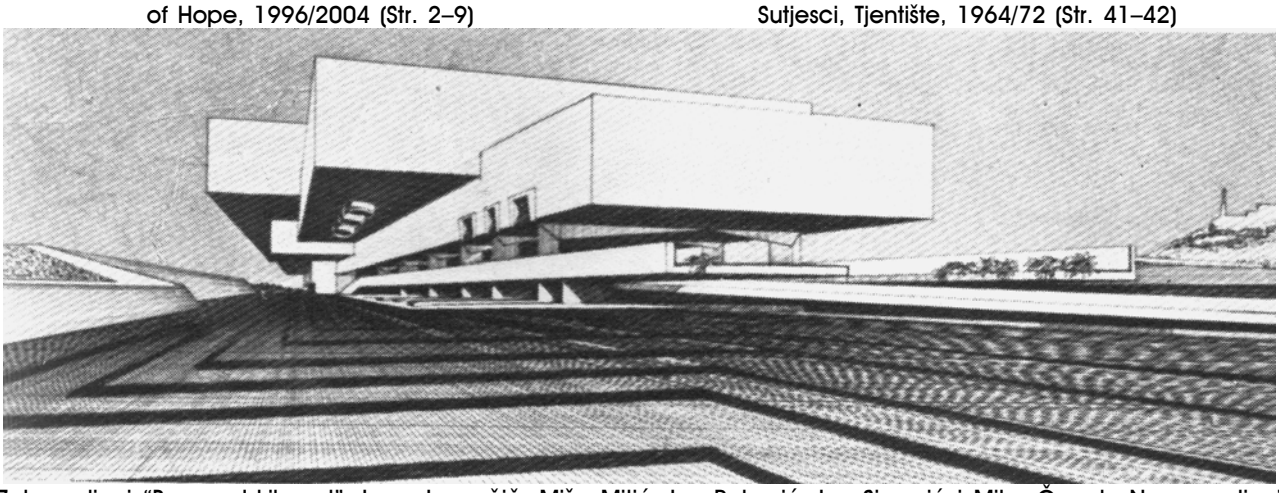

Zaboravljeni "Beogradskih pet", Leon Lenarčič, Miša Mitić, Iva Petrović. Iva Simović i Mika Čanak: Nenagradjeni konkursni rad za neizgradjeni Muzej revolucije na Novom Beogradu kod Ušća, 1964 (Str. 20–29)

U ovom broju:

In memoriam: **Arhitekta Philip Johnson (1906/2005)**: Str. 2–9
M.Čanak: **Vlast, arhitektura i arhitekti** (povodom dileme: Gradska galerija ili opera na Trgu republike u Beogradu: Str. 10–19
M.Čanak: **Mala priča o zaboravljenim "Beogradskih 5":** Str. 20–29
Bojana Lekić: **Kafe–poslastičarnica** (studentski rad), Str. 30–31
Minja Marjanović: **Kafe–poslastičarnica** (studentski rad), Str. 32–33
M.Čanak: **Radna klasifikacija pravaca u savremenoj arhitekturi** (Nastavak 4 – Istoricistička arhitektura): Str. 34–40
In memoriam: **Prof.Dr.Ranko Radović,arhitekta (1935/05)**: Str. 41–42
In memoriam: **Prof.Dr.Mara Djukanović,arhitekta (1935/05)**: Str. 43
M.Djukanović: **Zdravstveno–tehnički aspekti za izgradnju i održavanje stambenog i radnog prostora**: Str. 44–51
Lino Lipinsky: **Pogled sa krovova na ulicu Margutta**, 1936 (Crtež olovkom): Str. 52
Prof.Dr. Ksenija Petovar: **Amnestija zločina**: Str 53
M.Čanak: **Vlast, arhitektura i arhitekti** (Nastavak sa Str. 10–19): Str. 54–56

Vlast i arhitekti. Prijateljski dijalog iz–medju Akademije arhitekture i velike Gradske skupštine (Str.10–19 i 54–56)

In memoriam

ARHITEKTA PHILIP JOHNSON (1906–2005)

U januaru 2005 preminuo je u dubokoj starosti poslednji veteran posleratne američke arhitekture arhitekta Philip Johnson, jedan od začetnika i teoretičara Internacionalnog stila u Americi, prijatelj i mladji ortak velikog Mies van der Rohe–a, autor mnogih objekata i tekstova, veoma bogat, veoma pametan i veoma uticajan čovek. Ćudljiv, promenljiv i kontraverzan, nekome majka, a nekom maćeha, lansirao je u orbitu više mladih arhitekata koji su kasnije postajali svetska imena (F.Gehry, P.Eisenman, Z.Hadid, itd). Tokom života (a kasno je diplomirao), promenio je više stilova, od Internacionalnog stila i Postmoderne do raznih vidova Neoklasicističkih tendencija i Neoekspresionizma, a svuda se dobro osećao i pružao nadprosečne rezultate po kojima će jos dugo ostati poznat. U znak poštovanja prema njegovoj zanimljivoj i u mnogome kontraverznoj ličnosti, na ovom mestu prikazujemo nekoliko šturih podataka o njegovom životu, kao i tridesetak njegovih najznačajnijih realizacija.

Philip Johnson je rodjen u Klivlendu (Ohajo) 8 jula 1906, a umro u New Canaan–u (Connecticut) 25 januara 2005. Diplomirao je istoriju arhitekture na Harvardskom univerzitetu 1930 i nakon završetka studija postao direktor Arhitektonskog odseka u Muzeju moderne umetnosti (MOMA) u N.Y.

Tridesetih godina je proveo neko vreme u Nemačkoj gde je bio impresioniran snagom nacističko–Hitlerovske arhitekture. Za ovakvo ponašanje on kasnije nije nalazio reči opravdanja.

1932 bio je jedan od direktora izložbe moderne arhitekture pri MOMA preko koje se američka šira javnost upoznala sa evropskom modernom arhitekturom. Na bazi ove izložbe Johnson i Henry–Russell Hitchcock su utvrdili principe moderne arhitekture u knjizi “Medjunarodni stil, arhitektura posle 1922”. Tokom 1930 Johnson angažuje svoja lična sredstva u borbi za afirmaciju mnogih modernih arhitekata, a posebno Ludwiga Mies van der Rohe–a.

1940 Johnson se vraća na Harvard’s Graduate School od Design gde studira pod mentorstvom Marcela Breuera. Postaje B.Arch 1943 i bavi se arhitekturom u Cambridge–u (Mass.) do 1946, kada se vraća u Njujork na položaj direktora Arhitekture u MOMA. Radi sa Richardom Fosterom od 1964 do 1967 a sa John Burgee–om od 1967 do njegovog odlaska u penziju. 1958 postaje opunomoćenik MOMA, 1978 dobija zlatnu medalju AIA, a 1979 dobija Pritzkerovu nagradu za arhitekturu.

Poznih 50–ih, odmah nakon saradnje sa M. van der Rohe–om na Seagram Building u Park Avenue, N.Y., uveo je u svoje zgrade elemente klasične arhitekture, otpočevši dugo istraživanje na iznalaženju puteva za povezivanje savremene arhitekture sa istorijskim formama. To je bilo istraživanje koje je počelo sa visoko apstraktnim verzijama klasicizma u 60–im i koje je kulminiralo u mnogo prozaičnijoj primeni arhitektonskih oblika prošlosti na njegovim revivalističkim oblakoderima 80–ih.

Ovoj fazi Johnsonove karijere pripadaju i dobro poznati spomenici kao što je klasično Detaljisani, od ružičastog granita AT&T Building (sada Sony Building) u Medison aveniji koji je završen 1984, sa svojim partnerom John Burgee–em, The Republic Bank Tower (sada NCNB Center) u Hjustonu koji koristi elemente flamanske renesanse, The Transco Tower (sada Williams Tower) u Hjustonu koji evocira oblike romantičnih 20–ih u staklu, možda njegov najprefinjeniji oblakoder, kao i PPG Place u Pitsburgu, refleksivna staklena kula čije gotičke forme asociraju na Londonski parlament.

Johnson je kao arhitekt najviše cenjen zbog svog rada u ranim pedesetim, dok je još pod uticajem Mies van der Rohe–a. Medju–tim, kasnije je menjao svoje arhitektonske principe po slobodnoj volji od Modernizma, preko Postmodernizma do Antipostmoder–nizma. To je dovelo do kritike da pokazuje više interesa za stil nego za sadržinu. Neki smatraju da će biti više zapamćen kao stimulator ideja nego kao projektant.

NAJZNAČAJNIJA DELA PHILIPA JOHNSONA:

* Philip Johnson House, Cambridge, Massa–chusetts, 1942 to 1943.
* Johnson House, "The Glass House" at New Caanan, Connecticut, 1949.

Kuća je snažno inspirisana Farnsworth kućom Mies van der Rohe–a, Johnsonovog mentora

* MOMA Guest House, New York, 1950.

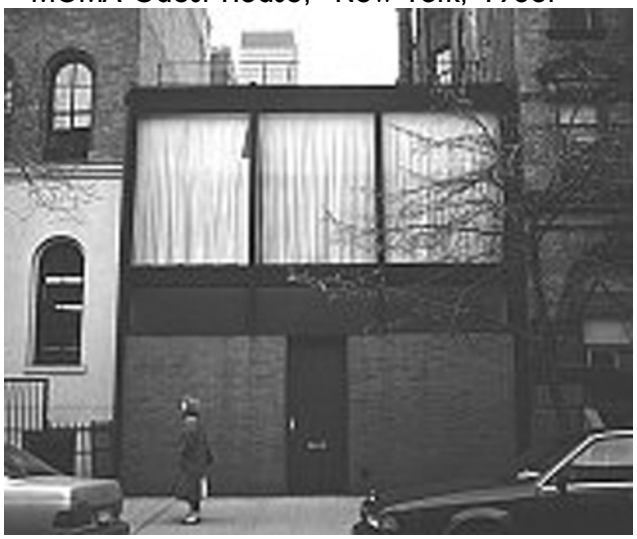

* John de Menil House, Houston, Texas, 1950.
* Hodgson House, New Canaan, Connec–ticut, (with Landis Gores) 1951.
* Oneto House, Irvington, New York, (with Landis Gores), 1951.
* Kneses Tifereth Synagogue, Port Chester, N.Y. 1954/56
* University of St.Thomas Campus, Houston, Texas, 1958.

* Seagram Building, (with Mies van der Rohe), New York, 1954–58,

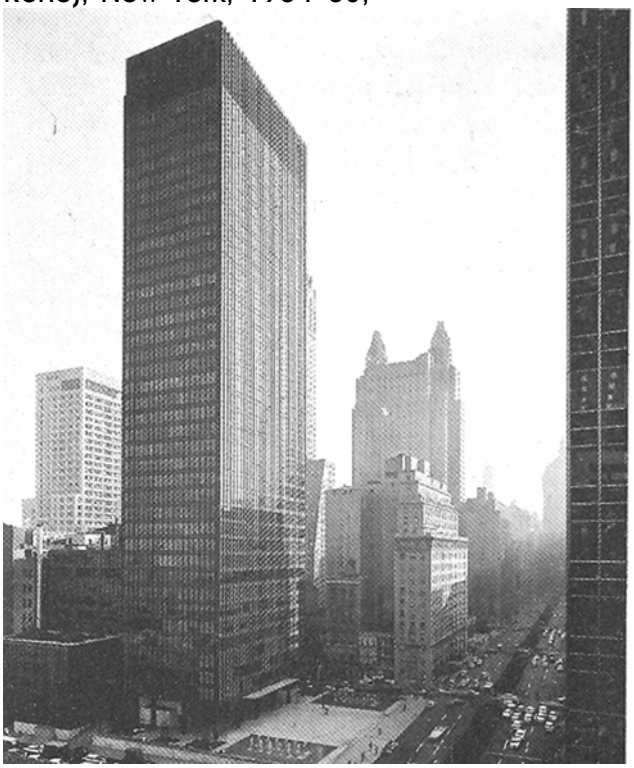

Na ovom objektu je Johnson radio enterijere

* Nuclear Reactor, at Rehovot, Israel, 1960 to 1964.

* Roofless Church, New Harmony, Indiana, 1960,

* Amon Carter Museum of Western Art, Fort Worth, Texas, 1961.

* Museum for Pre–Columbian Art, Dumbarton Oaks, Washington, D.C., 1963.
* Sheldon Memorial Art Gallery, University of Nebraska, Lincoln, Nebraska, 1963,

* Epidemiology and Public Healh Building, Yale University, New Haven, Connecticut, 1965,

* Henry L. Moses Institute, Montefiore Hospi–tal, Bronx, New York, 1965,

* Bielefeld Art Gallery, Bielefeld, Germany, 1968,
* New York State Theater, Lincoln Center, N.Y. 1964. (with R.Foster)

* Kline Geology Laboratory, at Yale Univer–sity, New Haven, Connecticut, 1965. (with Richard Foster),

Monumentalna i teška Moderna koja svojim klasicisti–čkim duhom anticipira neke principe kasnije Postmo–derne

* Philip Johnson Sculpture Gallery, at New Canaan, Connecticut, 1970.

* John F. Kennedy Memorial, Dallas, Texas, 1970.

* Rothko Chapel, Houston, Texas, 1971,

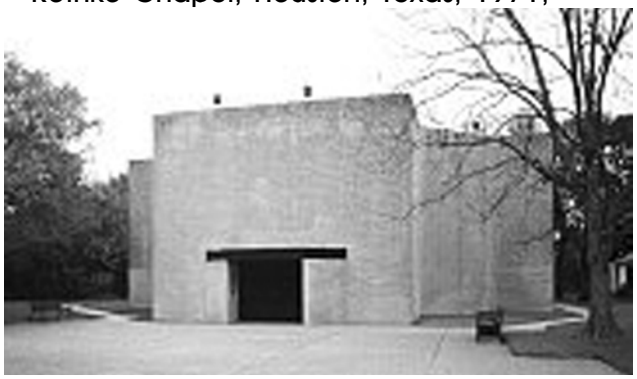

* Albert and Vera List Art Building, Brown University, Providence, Rhode Island, 1972.

* Art Museum od South Texas, Corpus Christi, (with J. Burgee),1972

Bela skulptoralna Moderna koja će kasnije biti zaštitni znak Richarda Meiera/

* Tisch Hall, at New York University, New York, New York, 1972. (with Richard Foster)

* Andre and Bella Meyer Hall of Physics (facade), at New York University, New York, (with Richard Foster) 1972

* IDS Center, Mineapolis,1969/73

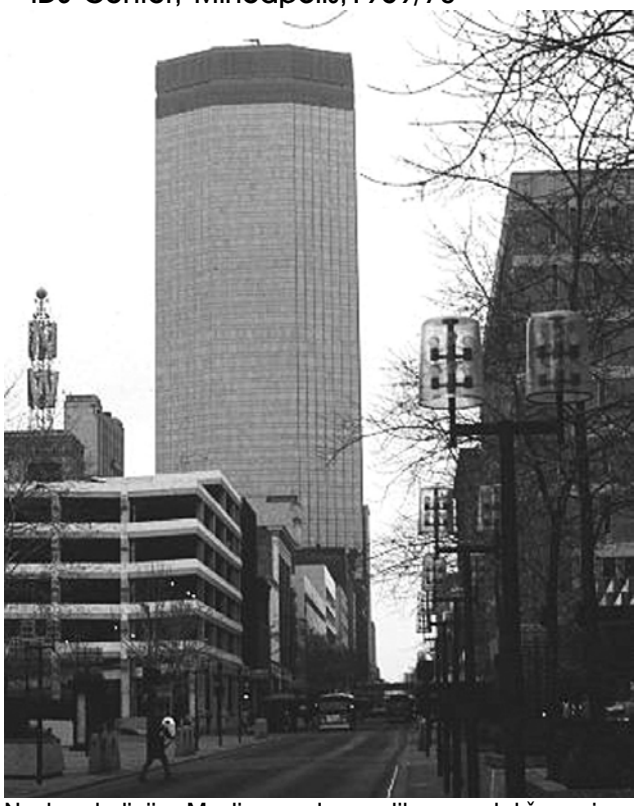

Nastavak linije Medjunarodnog stila sa olakšavanjem krajeva gabarita slično Pirelli zgradi G.Ponti–a u Milanu (1956/58)

* Boston Public Library Extension, 1973

Nastavak linije zacrtane Umetničkim muzejem Južnog Teksasa uz dodavanje lučnih otvora koji rudimentarno anticipiraju kasniji Johnsonov povratak klasičnim formama uz veoma specifično uključivanje u pokret Postmoderne.

* Water Gardens, Fr. Worth, Texas, 1974

* General Life Insurance Building, St. Louis, Missouri, 1974,

* Place & Chapel of Thanksgiving, Dallas, 1973–1976

Po malo neočekivano eksperimentisanje sa ekspresio–nističkim elementima

* Pennzoil Place, at Houston, Texas, 1973–76. (with J.Burgee)

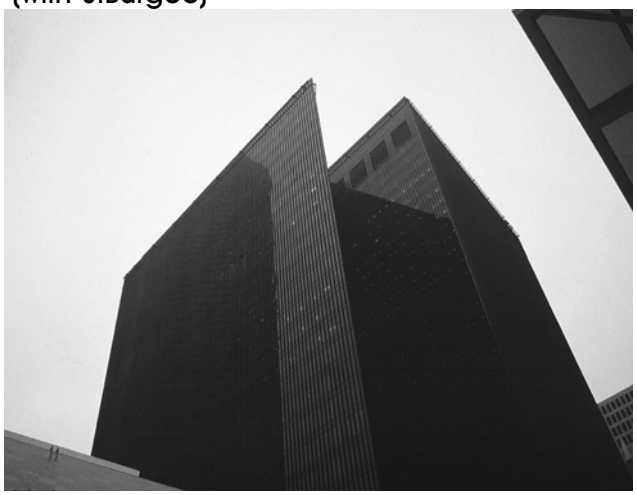

Slick–Tech sa blagim razigravanjem primarnih masa

* Century Center, South Bend, Ind.,1977

* Garden Grove Church, (The Crystal Cathe–dral), at Garden Grove, Los Angeles, Ca. (with J.Burgee) 1978 to 1980

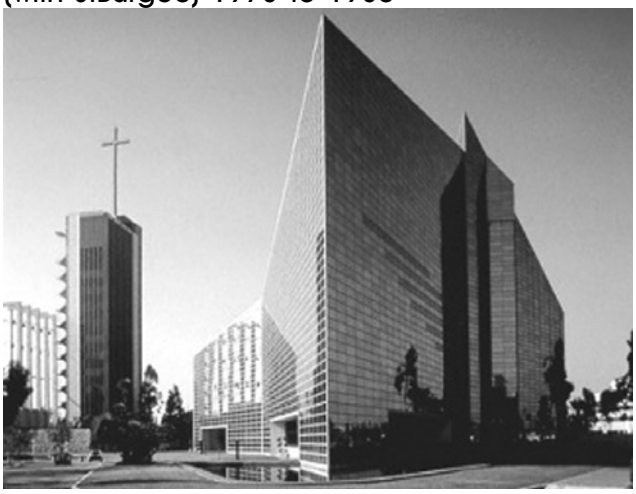

* AT&T Building (now Sony), New York, (with J. Burgee 1980/1984.)

Najpoznatija Johnsonova visoka zgrada sa kojom on definitivno ulazi u tzv. Istoricističku Postmodernu, kon–binujući moderni korpus sa neoklasicističkim i veoma prepoznatljivim timpanonom na vrhu.

* Museum of Television and Radio, at West 52nd Street, New York, New York.
* 1 Central Park West, New York, New York. (with Alan Richie)

* Republic Bank Center, Houston, 1981–84

* Pittsburgh Plate Glass Company, Pittsburgh, PA, 1984

Neogotička struktura koja asocira na kulu Britanskog parlamenta

* Nations Bank Center, Houston, 1984

Na dva prethodna objekta Johnson kombinuje Slick–Tech fasade sa klasicističkim primarnim formama na–stavljajući tako onu liniju Postmoderne koja smatra da se monotonija Medjunarodnog stila može izbeći uklju–čivanjem uprošćenih istoricističkih i njima sličnih formi. Medjutim dok Venturi i Graves to čine na po malo ironičan način, Johnson je u tome smrtno ozbiljan (ili se samo takav pravi, jer je strahovito slojevit i veoma ga je teško pročitati, Bog će znati šta mu se sve mota u glavi).

* Transco Tower, TX, 1984

* International place, Boston, (with Burgee) 1985

* Gerard D. Hines College of Architecture, University of Houston, Texas, 1985

* The Crescent, Dallas, Texas, 1986

* 190 South La Salle Street, Chicago, Ill., 1986

Johnsonov izlet u oblast veoma strmih krovova. Objekat podseća na velike luksuzne hotele s početka dvade–setog veka, koji su i danas veoma cenjeni, veoma skupi i veoma posećeni. Teško je verovati će se on, nekadašnji oštri pobornik Medjunarodnog stila do te mere vratiti tradiciji, pa makar i na samo jednom objektu, ali on to ipak radi. Može mu se!

* 885, Third Av. (Lipstick Building) N.Y. 1981/86

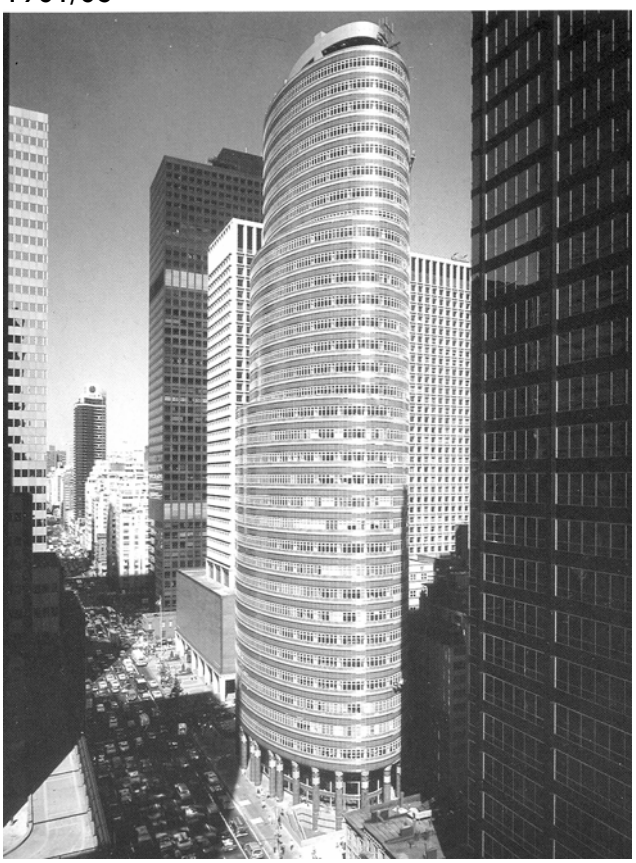

Johnsonovi skokovi po stilovima su prosto neverovatni. Ovde je trenutno u jednom skulptoralnom Slick–Techu koji nas uopšte ne ostavlja ravnodušnim. Uz korišćenje minimalnih oblikovnih sredstava, zgrada je apsolutno prepoznatljiva.

* Momentum Place, Dallas, Texas, 1987

Fotografija kojom raspolažemo nije dovoljna da nam pokaže odnos objekta i njegove okoline. Koliko vidimo, radi se o relativno umerenoj kombinaciji Moderne i Postmoderne

* One Atlantic Center (IBM Tower), Atlanta, Georgia, 1987

* One–Ninety–One Peachtree Tower, Atlanta, Georgia, 1990

* Town Hall, Celebration, Florida, 1994/96

Kontrast izmedju objekata sa levog i desnog stupca je zaista neverovatan. Dok se u prva tri projekta drži tra–dicije vezane za Genius loci, Johnson se na desnoj strani potpuno "otkačinje" pokazujući da mu ništa ljud–sko nije strano pa čak ni dekonstrukcija!

* St. Basil's Chapel, University of St. Thomas, Houston, Texas, 1995

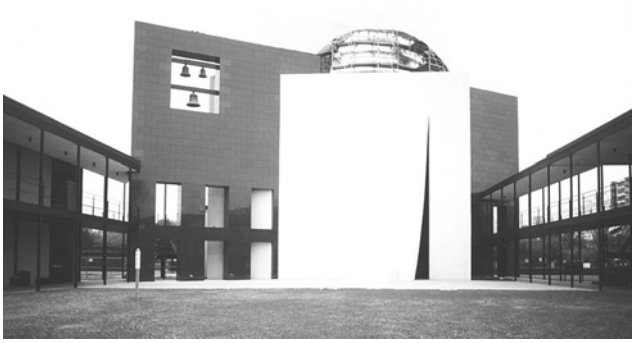

* Gate House, New Canaan, Conn. 1995

Mala neoekspresionistička ekspresija jarko crvene boje

* Cathedral of Hope, 1996/2004

Moćna i pokrenuta neoekspresionistička, odnosno dekonstruktivistička struktura koja asocira na F,Gehry–a, velikana čiji je rad Johnson zdušno podržavao čak i kada se kretao u sasvim drugim vodama.

* * *

I tako, posle mnogih radoznalih lutanja Johnson zaokružuje svoj raznovrsni životni ciklus sa snažnim neoekspresionističkim rea–lizacijama. Veliki istraživač i putnik kroz arhi–tekturu i vreme konačno se smirio u nemiru...

VLAST, ARHITEKTURA I ARHITEKTI

Dr. Mihailo Čanak, dipl.ing.arh.

PUT U BESPUĆE

Kada arhitekte krenu da kukumavče o svom tužnom i nerešenom statusu, oni skoro uvek kreću ab ovo, sećajući se davnih faraonskih dana kada je arhitekta bio prvi posle faraona i drmao celim Egiptom. Pred nama izniču slike velikih graditelja Imhotepa i Senmuta, koji su ne samo gradili već i kontrolisali sve investicije u zemlji, a preko njih direktno odlučivali o sudbini svih stanovnika. Medjutim, ta moć je nekako brzo kalirala, tako da je malo kasnije moćni Fidija opako zaglavio zbog optužbi da je nešto mutio oko zlata kojim je presvlačio svoje skulpture na Akropolju i u Olimpiji. Pa ipak, iako više nisu bili nedodirljivi, arhitekti su u daljim vekovima uspevali da se održe u gornjim društvenim slojevima. Nikad ne zaboravljamo Tomasa Džefersona koji je bio treći po redu predsednik SAD, ali i vrstan arhitekta, kao ni arhitektu Alberta Špera koji je u Hitlerovom III rajhu bio po rangu ličnost br.2. Ne zaboravljamo ni zemlje u kojima je arhitektura dignuta na nivo nacionalnog mita kao što su Finska i Japan, a onda se upitamo pa šta je to pobogu sa nama? Izmedju dva rata je arhitekta kod nas (kao i drugde, uostalom) bio gospodin–čovek, bogat, samostalan i cenjen, a onda je podunuo neki crveni vetar i dodjoše komunisti...

Njihovim dolaskom, država je postala ispostava komunističke partije, a gradjevinarstvo isposta–va države. Stari privatni biroi su se ugasili, a novi postali prvo državni, pa društveni, sa proverenim kadrovima na čelu. Morali su biti pre svega komunisti, a onda su mogli onako uzgred da budu i arhitekti. Medjutim, pokazalo se da srbin ide rado u vojnike, ali ne i arhitekta u komuniste...Bilo ih je, dabome, ali ne mnogo, i talentovanih i netalentovanih, a u partiju su se upisivali ponekad iz ubedjenja ali mnogo češće radi ćara i privilegija. A pokojni Josip Broz, za razliku od ovih današnjih tutumraka umeo je da na zapadu iscedi pare kao retko ko, pa se zidalo na sve strane. Posla je bilo, pa iako je bio slabo plaćen, broj arhitekata je brzo rastao, a broj diplomaca je daleko nadmašivao broj onih iz umrlica. Polako ali neumitno došlo je do hiper–produkcije arhitekata i tu počinje prva faza naše nizbrdice...

Već u ovoj "cvetnoj" fazi postaje jasno da ima boljih i lošijih poslova, onih koji donose slavu, nagrade, pare i nove po–slove, ali i onih koji su daleko manje isplatljivi i koji obezbedjuju kakvu takvu egzistenciju i ništa više. Da bi se domoglo onih dobrih poslova potrebna vam je nečija pomoć, a to jedan deo ambi–cioznijih arhitekata vodi u razne lobije i to je pravilo ne samo kod nas već i u inostranstvu. Ovi lobi mogu biti finansijski, politički, profesionalni, etnički, porodični, mafijaški, kombinovani i boktepita kakvi još, a uspeh je daleko izvesniji nego ako ste ponositi i nezavisni pa mislite da sve možete da izboksujete sami bez tudje pomoći. U ovakvim spregama, uloge su u principu ravnopravne, jer svako radi SVOJ posao, preuzima svoj deo odgovornosti i biva nagradjen na neki odgovarajući način, neko parama, neko slavom, neko novim poslovima itd. U Brozovoj Jugosla–viji lobi su bili različiti. Slovenci su imali svoj nacionalni lobi i da se na glavu postavite niste mogli da radite neki projekat za njih. Oni pak, vukli su se po našim gradovima kao krlje i ako bismo prednost dali našim ljudima napadali nas da smo nacionalisti i šovinisti prebacujući sve na politički plan. Crnogorci su dovla–čili svoje u Beograd na najvažnije po–ložaje, ali se nikada nije čulo da je di–rektor nekog crnogorskog biroa srbijanac. Što se nas tiče, u posleratnom periodu osnovne žiže interesa oko kojih su se lobi formirali bile su:

* partijski lobi (nekad komunistički, a sada ih ima onoliko koliko ima bogatijih partija) i to na nivou republika, gradova i opština, dakle postoje veliki i mali lobi,
* familijarni lobi (od gradjevinske delatnosti vezane za pleme bogatih i moćnih Karića, moglo bi se sasvim lepo i dugo živeti, a neki su se verovatno na taj voz već davno nakačili),
* vojni lobi (on je trenutno ugašen, ali je decenijama bio veoma moćan i mnogi su arhitekti pasli na armijskim jaslama),
* fakultetski lobi (profesorski klan, iznutra potpuno isposukobljavan, naglo se konsoliduje i vešto prestrojava pri najmanjem nagoveštaju bilo kakve opasnosti spolja),
* profesionalni lobi (kada se arhitekti ili gradjevinari nekako organizuju kako bi se kako tako oduprli naletima i opasnostima spolja).
* mafijaški lobi (ima ih onoliko koliko ima i moćnijih mafijaških klanova, a u njima se nadje i mesto za arhitekte), itd.

U Brozovo vreme veoma su moćni i efikasni bili lobi na nivou skupštine grada. U Beogradu se najviše zidalo, a biti po volji gradskih otaca bilo je korisno ali ne i ponižavajuće. Gradonačelnici tipa Branka Pešića i Žike Kovačevića pazili su da ne udare na samopoštovanje svojih graditelja, znali su da im je ono važnije od novca, a njihove "ergele" su uglavnom popunjavane najdarovitijim arhitektima iz projektnog biroa Direkcije za izgradnju grada ali i sa drugih mesta.

Devedesetih godina investicije su presahnule, zemlja se raspala, veliki investitori učabrili, a sa njima na žalost, i arhitekti. Medjutim, trend navale na arhitektonski fakultet ne jenjava. I dalje je broj diplomaca daleko veći od broja umrlih, a broj arhitekata u glavnom gradu nezadrživo raste i pored velikog odliva u inostranstvo. Ušlo se u drugu fazu u kojoj počinje nagla degradacija naše profesije. Počinje surova borba oko sitnih zalogaja, piratski se nadgradjuju tudja autorska dela, obaraju se cene projektovanja, o nekoj profesionalnoj etici se i ne razmišlja, za svaku svinjariju se nalazi racionalno opravdanje.

U ovoj, poslednjoj deceniji XX. veka političari tokom svojih medjusobnih obračuna, svoje najbliže saradnike tretiraju kao potrošnu robu. Koriste ih i odbacuju nakon upotrebe, a ovaj trend obilazi arhitekte samo zato što političari nemaju ništa čime bi mogli da ih ucene jer se u zemlji tek po nešto gradi. To je vreme sticanja izvesnog paketa navika kako za socijaliste tako i za opoziciju, medju kojima se nemilosrdnost i amoralnost tretiraju kao znak političke sposobnosti i efikasnosti.

Konačno, nakon "Druge oktobarske revolucije" položaj arhitekata se kreće u sunovrat. Ekonomija je u kolapsu a politički obračuni su sve oštriji dok političari svu svoju energiju usmeravaju ka osvajanju i održavanju vlasti na svim nivoima kao i ka svim vidovima profita počevši od upetostručenih poslaničkih plata, pa sve do sprege sa kriminogenim krugovima, U toj trci prikupljanja izbornih poena kao jedan od faktora opet se sa leda vade arhitekti, a oni siroti vole kada ih se neko seti. I tu prava priča tek počinje…

JUTUTUNSKA JUHAHAHA

U varoši Jutututu gradski otac Balakaha
Obećao gradjanima da izgradi Juhahaha…
(po Čika Jovi Jovanoviću–Zmaju)

Nekada je bio lep običaj da neka bogatija partija odredjenom broju gradjana podeli pred izbore po jednu cipelu, s tim što će drugu dobiti ukoliko glasaju po dogovoru. Medjutim to je bilo suviše skupo, pa je sada uveden običaj predizbornih arhitektonskih konkursa. Tako je pre nekoliko godina JUL raspisao konkurs za rekonstrukciju Kalenićke pijace, koja će biti rekonstruisana odmah nakon izbora, tj. ako JUL ostane na vlasti, itd. Nakon kraha Živkovićeve vlade, demokrati su raspisali konkurs za gradsku galeriju na Trgu republike, POŠTENO podelili nagrade, izvinili se prvonagradjenima zbog nemogućnosti da objekat izvedu i pojeo vuk magarca. Ne bi to bio ni prvi a ni poslednji jeksik konkurs. SVAKI pametan čovek mogao je da pretpostavi da u vreme kada se gase narodne kuhinje, kada armija nezaposlenih i izbeglica grca na ivici opstanka, kada nemamo ni mostova ni puteva, a železnicu kao da ne–

mamo, priča o Gradskoj galeriji predstavlja samo jednu od uobičajenih predizbornih šarenih laža i da jedini razlozi za učestvovanje mogu biti nagrade, reputacija, a kod onih najstarijih i želja da se zabave, pa ako je moguće, malko i potvrde.

Medjutim, prilikom objavljivanja rezultata a tokom diskusuje, ispostavilo se da se svi učesnici ne mire sa rezultatima konkursa. U dosta oštrom tonu nekoliko vremešnijih diskutanata osporilo je prvu nagradu koju su dobile dve mlade koleginice, ocenivši rad kao nebuloznu i nerazumljivu kompjutersku igricu.

Saznali smo i da su (najmanje) dva akademika, odnosno člana Akademije arhitekture Srbije učestvovala na konkursu i obojica totalno izvisila, a posebno je zamereno što nijedan član ove akademije nije bio u žiriu. Tom prilikom akademik, ugledni arhitekta Brana Jovin, gadno je izrezilio predsednika žiria (takodje arhitektu i visokog gradskog funkcionera) nazvavši ga "Baronom" (Minhauzenom, pretpostavljam) koji u životu navodno nijednu kuću podigao nije, nakon čega je predsednik Društva arhitekata Igor Marić morao da preskače sto(čić) kako bi mu oduzeo mikrofon od koga G. Jovin nikako nije

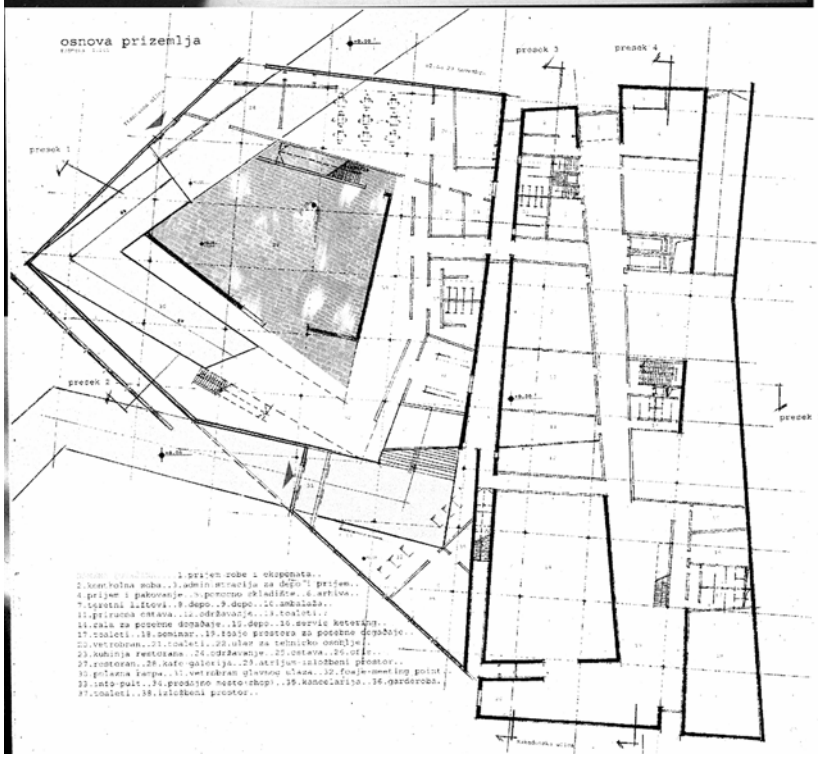

рад са ауторском шифром"21248"

аутори:

Бојана Пузић, апс.арх.
Наталија Ристановић, д.и.а.

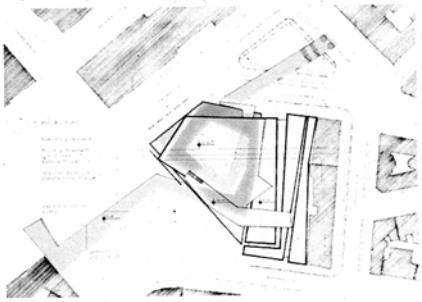

Изузетан квалитет овог рада је што на веома једноставан, јасан начин решава сложене захтеве из конкурсног програма. Највећа вредност овог рада је управо у његовој концептуалној поставци. Дефинишући свој концепт кроз појмове урбана интеграција, програмска контекстуализација овај рад нуди решење за коначно дефинисање простора Трга Републике. Концепт карактерише примена симболичних одредница живота Београда: покрет, различитост, комуникација. Постављањем објекта на линији регулације са објектом Народног Позоришта формира са северне стране чврсту регулацију Трга Републике. Истовремено транспарентношћу објекта визуре са трга се померају ка залеђу и суперпонирају са простором који се појављује у унутрашњости објекта. Укрштањем два главна приступна правца, покушајем да се оствари континуитет пешачког кретања, претапањем спољашњег простора у покренути унутрашњи простор остварује се неопходна интеграција новог простора у постојећу структуру трга.

A evo i ovog diskutablnog prvonagradjenog rada i mi zaista ne vidimo šta je tu tako nerazumljivo.

hteo da se odvoji. Kako vidite, hvataju se u koštac akademici, članovi žiria, klinci, ali nigde nema pravih političara, Što bi se mešali kada će budale same da se medjusobno obračunaju. A sada, hajde prvo da vidimo kakva je to institucija Akademija arhitekture i kakva je njena uloga u ovom beogradskom gradjevinskom zverinjaku.

AKADEMIJA ARHITEKTURE SRBIJE

Akademija arhitekture Srbije u ovom momentu predstavlja neku vrstu debatnog kluba najuglednijih veterana iz arhitektonske struke, uglavnom u dubokoj penziji, koji se osećaju još uvek zainteresovanim i sposobnim da ponešto doprinesu i pomognu svojoj, po njihovom mišljenju, duboko degradiranoj i poniženoj profesiji. Osnovana je 1995 godine, ali je zvanično registrovana kao udruženje gradjana tek u decembru 2004. Sem jedne brošure sa biografijama svojih članova, Akademija do sada nije izdala nijednu publikaciju, a i kako bi kad ne raspolaže nikakvim sredstvima, već se oslanja samo na dobru volju i poštenje svojih članova što u današnje vreme i ne predstavlja neki naročiti kapital. Svesni činjenice da se strategije naših današnjih lobija ne oslanjaju na veterane, članovi Akademije uzimaju na sebe obavezu da konstatuju i javnost upoznaju sa aktuelnim problemima arhitektonske profesije u nadi da će podizanjem prašine pomoći da neke od ovih brojnih devijacija budu izbegnute ili uklonjene. Plemenita namera, nesumnjivo, i očekivati bi bilo da gradske vlasti, bez obzira koja partija bila na vlasti, sa pažnjom i zahvalnošću saslušaju, rasmotre i, ako je moguće, prihvate konstruktivne predloge ovog časnog sinedriona.

Kad mi tamo, a ono medjutim! Po ugledu na boljševičke vlasti koje su dvadesetih godina surovo rasturile Rusku avangardu, jer nisu dozvoljavale da se bilo kakvi pa ni estetski stavovi formiraju nezavisno od svemoćne partije, tako ni današnjim vlastima ne odgovara da im nekoliko “maratonaca” (a sada ih ima 21, sve marka do marke, sve drčni, arogantni i neposlušni u odnosu na vlast) meša karte, deli lekcije i, što je najgore uznemirava javnost. Ako ovi mudraci sistematski počnu svoje pamflete da objavljuju u Politikinoj rubrici “Medju nama”, oni tokom vremena, step by step, mogu da izmene raspoloženje biračkog tela i da im ugroze i ono malo probitačnih poslova. Šta da se radi sa ovim napasnicima, arhitektonskim akademicima?

* Radikalno je rešenje da neki od galamdžija bude po dobrom srpskom običaju neutralisan, odnosno ukokan ili premlaćen, a onda će se ostali razbeći kao zecovi! Imajući u vidu ko je kod nas sve sredjen, neutralisanje jednog amortizovanog arhitekte bilo bi igrarija. Medjutim, lako bi se saznalo ko je to učinio pa bi to, čak i da ne može da se dokaže, ipak vlastima totalno upropastilo predizborni rejting. Ne vredi, ne isplati se…
* Možda onim najbučnijim možemo ponuditi neke probitačne funkcije ili poslove. Mogli bi na pr. da izdamo njihove monografije, da ih angažujemo kao predsednike raznih žiria, pošaljemo na neka studijska putovanja i tome slično? Medjutim, što je čovek stariji, sve je tvrdoglaviji, nepotkupljiviji i hrabriji. Njih ne možemo kupiti za male pare, a velike pare nismo ludi da dajemo; ako ih uopšte imamo, čuvamo ih za sebe.
* Možemo da se pravimo da cenjeni akademici i ne postoje, da ih marginalizujemo, ako treba ismevamo, proglasimo senilcima, a povremeno im pod nos natrljamo neku njihovu bivšu brljotinu, da prebrojimo medju njima bivše komuniste pa ih proglasimo “crvenom akademijom” i konačno ostavimo prirodi da čini svoje… Problem je pak u tome što se majci prirodi ne žuri uvek, a za to vreme ovi veterani mogu svašta da iščačkaju i da nam ugroze rejting.
* I konačno, možemo da ih navučemo da sami sebe diskredituju i sahrane i pored svoje poslovične opreznosti. Neka se istrče i nanerviraju, neka počnu da omalovažavaju pa i vredjaju, ne samo vlasti već i svoje mladje kolege. Onda ćemo mi mlade uzeti u zaštitu, stati uz mladost i napredak, a protiv destruktivnih vampira. I eto nama političkih poena! Oni će sami sebe sahraniti a mi ćemo im možda samo malo pripomoći. Da, to je to! Sada samo čekamo priliku.

GRADSKA GALERIJA, PRVI OKRŠAJ

Ispostavilo se da je pomenuti konkurs za gradsku galeriju na Trgu republike idealna prilika za izazivanje rascepa izmedju starih akademika i mladih koji tek ulaze u profesiju. Pravi zaplet počinje u trenutku kada u toku javne diskusije nekoliko starijih akademika mladim dobitnicama prve nagrade (uz kurtoazne čestitke) osporava stručnost, a rad proglašava (njima nerazumljivom) kompjuter–skom igricom! Sa svoje strane, na pasja kola nagrdjeni predsednik žiria (arhitekta) izjavljuje da je izgradnja galerije gotova stvar i da će dobitnice uživati snažnu tehničku podršku koja će anulirati njihovo neiskustvo. Njegova tako neodmerena izjava u momentu kada svi znaju da je konkurs samo jedna predizborna prc–parada verovatno mu je potvrdila nadimak "Barona" (Minhauzena?) koji mu je dodelio akademik Jovin, a možda čak i doprinela njegovom privremenom nestajanju sa političke scene dok se strasti malko ne smire. Dakle, svi političari mogu da lažu do mile volje, ali ako to radi političar–arhitekta on ima da plati za sve… A možda i ne laže, možda iskreno veruje u to što priča!

ŠAMAR VLASTIMA

Ali time priča uopše nije završena, ona se nastavlja. Nakon izvesnog vremena, Akade–mija uzvraća udarac tako što se udružuje sa pozorišnim ljudima i otpočinje kampanju za izgradnju nove zgrade opere, stisnute izme–dju pozorišta i galerije. Organizuje se tribina na kojoj se kao idealno rešenje prezentira konkursni rad Akademika Milana Pališaškog koji je izašao iz konkursnih propozicija i odbijen ali je visoko profesionalan, razumljiv, ozbiljan i dostojanstven, ma da po našem skromnom mišljenju, ne preterano atraktivan. Učesnici tribine, kako čitamo iz štampe, bezrezervno aklamacijom pozdravljaju ovaj rad. Na tribinu je pozvan i gradonačelnik, ali on, verovatno iz prezauzetosti ne dolazi, već šalje zamenika zamenikovog zamenika koji se sasvim gubi na tudjem terenu medju razgoropadjenim diskutantima. Razume se, ni to nije kraj, jer se kampanja nastavlja u dnevnoj štampi prilozima mnogih uglednih ličnosti, kojima se čini da je ovo prilika za ponovno pokretanje pitanja izgradnje nove opere koja se trenutno gura sa dramom u staroj zgradi. Medjutim, kolateralni (a možda i primarni) cilj ove kampanje je da se konkurs za galeriju poništi i dobitnice prve nagrade isključe iz dalje igre.

Posle prepiske u javnim glasilima koju vam ovde samo delimično prikazujemo, moramo priznati da su nam argumenti za izgradnju opere na Trgu republike daleko ubedljiviji od krajnje političke i kampanjske ideje o nekoj nebuloznoj gradskoj galeriji. I već smo bili na putu da se priključimo skladnom horu operaša, ne zato što bi njima naša bezna–čajna podrška nešto značila, već zbog nas i naše savesti, kad eto crva koji počinje da rovari. Ovaj novi hor je tako skladan kao da

Концепт рада се у великој мери ослања на Студију реконструкције Трга Републике и Народног позоришта арх. Милоша Бобића из 1986.године, како сам аутор наглашава.
У том смислу, програмски је проширен објектом Београдске опере капацитетеа 1100 места са бруто површином од 13.800м2.
Аутор негира објекте који уживају статус споменика културе и од заштићених објеката у улици Браће Југовића задржава само објекат биоскопа "Балкан", чиме излази из конкурсних услова.
Карактеристика рада је преизграђен простор блока, са објектима Београдске опере и Градске галерије, што сужава могућност опслуживања оваквих простора.
Објекат Опере је стилизована верзија зграде Народног позоришта, што је оцењено као непримерено времену у коме настаје, а објекат Галерије обликовно не наглашава идентитет садржаја који је у њему.

Konkursni rad Akademika Arh, M.Pališaškog koji u prostor izmedju pozorišta i galerije uvodi novu zgradu opere

ЈУЧЕ У НАРОДНОМ ПОЗОРИШТУ У БЕОГРАДУ

Зграда Опере на Тргу

Представљен пројекат архитекте Милана Палишашког, поздрављен од стручњака и уметника, али...

Јуче у подне у сали Сцене „Раша Плаовић", испуњене до последњег места, први пут се јавно говорило о потреби изградње зграде Опере и Балета и то управо на Тргу Републике, уз Народно позориште. Ова врућа тема била је и део председничке кампање садашњег градоначелника, који – мада позван – није дошао, али је зато присуствовао заменик секретара културе Александар Маневски. Велики број професора, угледних архитеката, сликара, међу њима и Оља Ивањицки, оперски и балетски уметници, стручњаци. Репрезентативан скуп, респективних институција и удружења архитеката и културних радника, од Града до републичког нивоа.

Скуп, трибину под називом „Лице града" посвећену једном једином питању – како изградити Опер у на Тргу Републике, отворио је управник Народног позоришта Љубивоје Тадић представљајући архитекту Милана Палишашког и његов пројекат. Тадић је пројекат назвао ремек-делом које би у центру Београда било и средиште духовне Србије. Здање је синтеза класичног и традиционалног, а уз Опер у, предвиђено је и здање Галерије. Потом је трибину водио архитекта Бранко Бојовић, члан Академије архитектуре Србије.

Чули смо историју решења овог простора, од Театра на Ђумруку све до наших дана, списак разних локација. Архитекта Палишашки урадио је решење и за Опер у и за Галериј у. Опера би имала већу сал у 1.200 места, већи отвор сцене – 14 метара, него што има Народно позориште, пробне сале, простор за технику, гаражу на три, можда и четири нивоа. Зграда би се простирала све до Дома Војске, а поред ње је пројектована Градска галерија, са два изложбена простора, највећим од 1.600 квадратних метара са зенитал ним осветљењем, кафићима, пословним простором, како је то већ претходна власт замислила. Оба здања била би повезана пасарелом, стакленом пешачком галеријом која би излазила и на Македонску улицу. Био би ту смештен и Медија центар са три сале. У гаражама би било места за 830 возила, што је више него што има њујоршки Метрополитен (790). Пројекат архитекте Палишашког поздрављен је дугим аплаузом.

Аплаузом је пропраћен професор, архитекта Бранислав Миленковић, који је рекао да је Народно позориште грађено за град од 25.000 становника, а сада их има два милиона...

Живан Сарамандић, првак Опере, који је готово током читаве каријере ангажован око Опере и идеје изградње будућег здања, нагласио је да се учесници не обраћају партијама, нити странкама, већ српском народу.

– Сада не смемо поклекнути –рекао је Сарамандић, јер времена су увек била тешка, а ово је јединствена прилика да се идеја реализује.

Истакнути уметник је навео пример да Војводина има Опер у у Новом Саду, Македонија, Хрватска и Словенија, Бугарска и Румунија по неколико, док и Албанија има чак две опере!

Примабалерина Вишња Ђорђевић, такође, сматра да држава Србија треба да преузме изградњу, и да – ако треба – уметници крену у сакупљање потписа подршке.

– Чекајући зграду Опере и Балета као да чекамо Годоа – приметила је Вишња Ђорђевић. – Ми смо десет година пешачили, испоставило се због неколико политичара, а сада верујем да би културна Србија и уметници имали довољно људи да се Опера изгради управо овде, на Тргу Републике. Јер, то би било и 20 одсто јевтиније, пошто бисмо били и технолошки повезани са Народним позориштем.

И Љубивоје Ршумовић сматра да зграда Опере треба да буде у том комплексу здања културе. Заменик секретара за културу, и сам оперски уметник, Александар Маневски, рекао је да циљ Београда јесте изградња зграде Опере, међутим, проблем је локација пошто се верује да на том терену постоје археолошка налазишта. Ово је дочекано негодовањем, и питањима – да ли је тај проблем постојао кад је реч о изградњи галерије и бизнис-центра?

Архитекта Михајло Митровић подржао је пројекат Палишашког, који чак и није учествовао у конкурсу града када је победио пројекат двоје студената, пројекат – како је истакао – „колосалне небулозе компјутерских игрица". Много је жучи изливено на рачун градске урбанистичке корупције и мафије, па су као примери небриге и скандала наведени примери „зграде на зграду", код биоскопа „Балкан", као што је и култна кафана у здању под заштитом државе преко ноћи постала коцкарница и мењачница! Стручњаци су критиковали да у жиријима за урбанистичка решења нема компетентних и да се нико не обазире на глас јавности, на Београђане.

Аплаузом је пропраћен професор, архитекта Бранислав Миленковић, који је рекао како је Народно позориште грађено за град од 25.000 становника, а сада их има два милиона, и да постоји фотографија на којој испред театра човек шибом јури прасенце... Од тада, од 19. до овог 21. века, ништа се, заправо, у свести није променило!

Мирјана Радошевић

Архитектура у свету и код нас

Пледоаје за Београдску оперу

Михајло **МИТРОВИЋ**

Историја изградње зграде Београдске опере и балета је предуга за невелику колумну. Ексцерпт из ње могао би бити овако како следи: У поодмаклој прошлости било је бројних догађања, но свакако највећи одиграо се пре 34 године, када је био расписан велики међународни конкурс за изградњу опере на левој обали Саве на Новом Београду. Највећи од свих који су расписивани на просторима Друге Југославије. Успешан по одличној организацији, по броју пристиглих радова (140 пројеката) из 24 земље света. Значајан по жирију у коме су била најзначајнија светска имена икад скупљена у Београду: Денис Ласден у то време први архитекта Енглеске, чувени бразилски архитекта Јоаким Гедес, градитељ познатог Сен Галског театра Клод Пајар, Данац Кнуд Фрис, духовни и генерацијски сабрат Јорна Утзона, градитеља Сиднејске опере, Италијан Данте Тасоти, добитник предратног (пре Другог светског рата) првог међународног конкурса за Београдску оперу, угледни пољски архитекта Збигњев Бањ; као и наши угледни архитекти: Мандић, Богуновић, Ђорђевић, Зараховић, одабрани по градитељском делу, а не као што сада бива по послушничкој подобности чиновничких анонимуса.

Прву награду је добио Данац Ханс Дал за сјајан кристални архитектонски драгуљ који је свеопшта југословенска стручна јавност прихватила као убедљиво иновантно дело које отвара нове границе савремене архитектуре. Извесни приговори су тада дошли са стране инжењера неархитеката (видети полемику у „Политици", 12. 2. 72. год). Приговори су се ослањали на тада актуелну Сиднејску оперу и њену наводну „промашеност". Ово је било довољно да се са егоистичном умишљеношћу медиокритета и незнањем испоштује наша кобна судбина, да се и овај, као и сви остали међународни конкурси ставе ад акта, упркос чињеници да су за Далову оперу били израђени главни пројекти спремни за реализацију. Тако се безнадно од 1973. г. наставило бескућништво сјајног ансамбла Београдске опере и балета, и непрекинути пребол струке због јединствене и непоновљиве испуштене шансе да Београд, српска култура, српска оперска уметност добију европски знамениту грађевину.

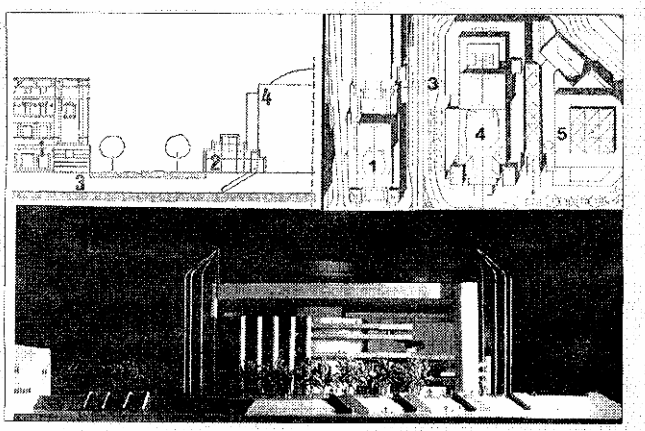

1. НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ 2. УЛАЗНИ ВЕСТИБИЛ 3. ПОДЗЕМНА ВЕЗА 4. ОПЕРА И БАЛЕТ 5. ГАЛЕРИЈА
ЛЕВО: ПРЕДЛОГ ИЗ 1987. ДЕСНО ИЗ 2004.
ДОЛЕ: ДАЛОВА ОПЕРА ИЗ 1971.

У међувремену Сиднејска опера, супротно нискочелним културтрегерима, постала је „осмо чудо света", нашла се на челу највишег архитектонског достигнућа XX века, променила хералдику Сиднеја, постала симбол града, земље, и континента. Многи светски градови поносе се својим оперским здањима као првим репрезентантима својих култура. Још једна се не сме мимоићи: париска опера Шарл Гарнијеа (1864), ремек-дело романтичарско-класицистичке архитектуре, најлепша опера у свету, никад превазиђена у прошлости, никад достижна у будућности.

Све је ово речено да би се разумело колико чемера потискује нашу љубав према духовном азилу наше измучене престонице. Али деценијско манипулисање управитеља наших душа изгледа да је превршило сваку меру. Као да почиње да ври. Појављују се први клобуци који указују да нешто треба чинити, док све још није испарило до дна. Међу првим клобуцима био је конкурс (2004. год) за Градску галерију на Тргу Републике. У јавности оспорен, жири није хтео или није умео да запази пројекат опере који је на овом простору, са највишом професионалношћу, поставио проф. Милан Палишашки, врхунски српски архитекта, члан Академије архитектуре и главни пројектант целокупног ентеријера Народног позоришта (из 1987. г). Истих визионарских предлога да се гради на тргу било је у прошлости безброј. Подсетићемо на онај из „Политике" од 27. 2. 1987. г. у коме је потписник овог текста на истом месту са сличном идејом предлагао градњу опере, подземно је испод Француске улице повезивао са Народним позориштем са којим би се остваривало и просторно и технолошко јединство.

Прокључало је ове претпоследње недеље у фебруару када су први људи опере и балета са својим легендарним прваком Живаном Сарамандићем под кров своје сустанарске куће позвали архитекте-градитеље, забринуту интелектуалну јавност и заљубљенике у оперску уметност, да кажу своју реч о овом капиталном културолошком и архитектонском проблему Београда. Догодило се да су истомишљеници са позоришном елитом. Оставили су свом роду аманетни запис, рекли су: ово ће бити национално културно самоубиство или дан који је померио неке савести и отворио наду.

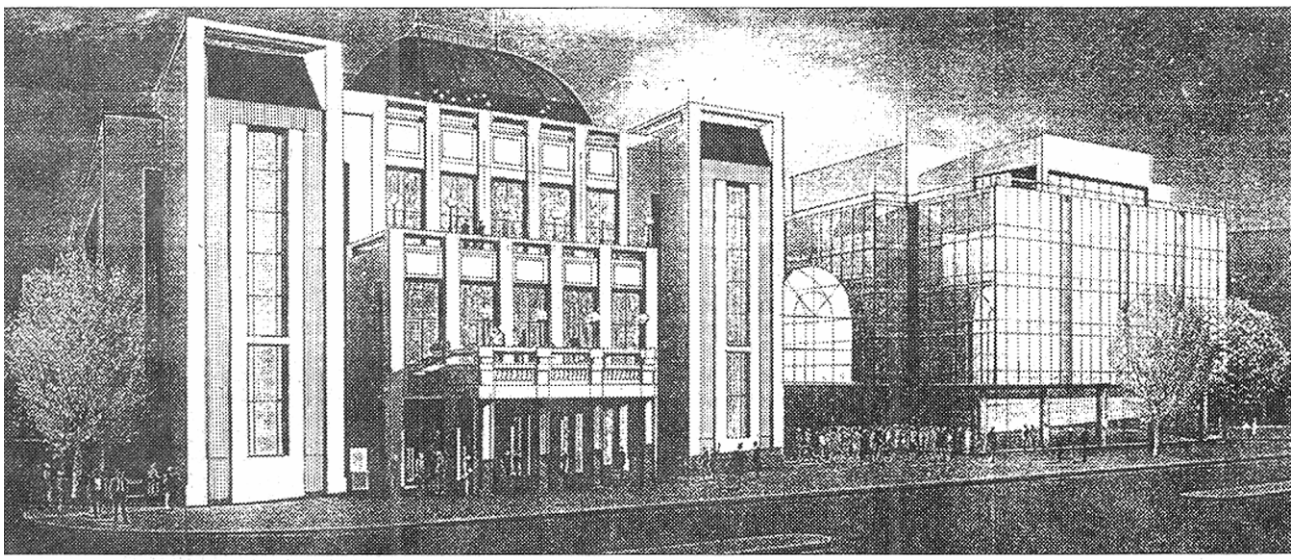

ПРОЈЕКАТ АРХИТЕКТЕ МИЛАНА ПАЛИШАШКОГ

Опера или галерија на Тргу Републике

„Зграда опере на тргу", 24. 2.

Репрезентативан скуп академика, професора, угледних урбаниста, архитекта, сликара, оперских и балетских уметника (градоначелник, који – мада позван – није дошао) окупљен у сали сцене „Раша Плаовић", испуњене до последњег места, безрезервно је подржао пројекат опере на Тргу Републике архитекте Милана Палишашког.

Ово би била „обична вест" за једно обично демократско друштво у коме се грађанска иницијатива и професионално-стручно мишљење изнад свега цени и поштује, посебно када је у питању „нулта локација миленијумског Београда" за коју су – од 1867 (први регулациони план) до 1982. урађена 42 урбанистичка решења подручја позоришног трга – данас Трга Републике.

Али, пошто ми нисмо „обично", већ у свему необично друштво, ова грађанска иницијатива се сматра „стављањем клипова у точкове" градској власти у „ширењу културе", да баш на томе месту и баш сада изгради „галерију" – поред 17 галерија колико их Београд данас има!!!

О чему је, заправо, реч? Ово је класичан пример сукоба јавног интереса са „интересима" странке која више од четири године „врши власт" у граду.

Пре нешто више од годину дана (2. август 2003) Демократска странка поштујући условљености из регулационог плана централне зоне, расписује архитектонски конкурс за градску галерију „Зоран Ђинђић" на зеленој површини на источној страни трга. Формира страначки жири састављен на основу звања а не знања, коме председава „морално-политички подобан" архитекта који у животу „није киоск испројектовао". Награду додељују раду – „компјутерским игрицама" (логично, пола жирија не разуме архитектонске цртеже). Нису младе будуће колегинице криве што су њихове „дечије игрице – још један стакленац уместо постојећег" – добиле прву награду. Какав жири – такво решење! А конкурсни рад архитекте Милана Палишашког, већ у првој тријажи, „бацају у кош", јер није поштовао идеју „другарице Горице" (једна од две које смо имали у скорој прошлости) – да се на зеленој површини изгради „галерија" – а не опера.

Али није ту крај. Дискусија о конкурсу претворила се у највећи послератни урбанистички скандал – председник друштва архитеката је прескочио сто, одузео микрофон учеснику у дискусији... и тако спречио да се чује истина о узурпацији трга и насиљу Демократске странке над струком и правом на другачије мишљење. А потпредседник странке (мада позван – није дошао) као да се ништа није догодило, оглушује се о „глас јавности и струке" – наставља да финансира (новцем из градског буџета) израду „планских аката и пројеката", тврдоглаво и осионо решен да реализује идеју другарице Горице.

Србија ће достојно обележити успомену на Зорана Ђинђића, убијеног зато што је био премијер Србије а не зато што је био председник Демократске странке. Демократска странка има право да обележи успомену на свог председника. Али свакако не на Тргу кнеза Михаила – некадашњем позоришном тргу – поред позоришта које је изграђено у Михаилово време.

Архитекта Бранислав Јовин,
члан Академије архитектуре Србије

je pod vodjstvom nekog nevidljivog dirigenta a nas sve sto je nevidljivo tera na razmišljanje. Evo, dakle, nekoliko pitanja na koja bi voleli da nadjemo odgovore:

a/ Da li su akademici Pališaški i Jovin samim svojim učestvovanjem na konkursu za gradsku galeriju prihvatili i sastav žiria? Ako jesu, čemu naknadne optužbe na račun "stranačkog" i nekvalifikovanog žiria (ne kažem ni da jeste ni da nije)?

b/ Ako se već s pravom kritikuje program i tema konkursa, ne leži li osnovni problem već decenijama u nerešenom saobraćaju i osnovnom konceptu samog trga, a ne u tome da nebuloznu galeriju zamenimo ne manje nebuloznom operom ili gradskom kućom?

c/ Ako nam se argumentovano dokaže da izgradnja opere na toj lokaciji neće ugroziti i ograničiti rešavanje konačnog koncepta Trga republike, može se postaviti pitanje da li se u ovom vremenu političkog haosa, ekonomske bede i kulturološke degradacije izgradnja nove opere može i sme smatrati prioritetnom u odnosu na probleme elementarnog opstanka

većeg dela nacije? Ovo se pitanje odnosi kako na operu, tako i na gradsku galeriju, gradsku kuću ili bilo šta slično.

d/ Ako je na prethodno pitanje dobijen pozitivan odgovor, sledeće je pitanje da li se, bez obzira na kvalitet predloženog rešenja i neosporan renome autora, može dozvoliti da projekat jednog tako značajnog objekta kao što je nacionalna opera bude poveren pojedincu bez predhodnog javnog konkursa?
Ne poričemo da je legitimno pravo jedne institucije kao što je Akademija arhitekture da inicijativu za lociranje i projektovanje nove opere ***ilustruje*** idejnim rešenjem jednog od svojih članova, pogotovo ako autor raspolaže referencom kao što je prva nagrada na konkursu za Trg republike iz 1954 godine (sa Janjićem, Petrovićem i Bravačićem), ali ne i da preko javnosti, direktno ili indirektno, vrši pritisak da se to rešenje prihvati van konkursa.
Nadamo se da Akademija arhitekture neće zauzeti takav stav, jer bi reakcija stručne javnosti bila garantovano žestoka i pogubna za Akademiju, a to bi neki možda i želeli.
,
e/ Konačno, pitamo se zašto je stav nekih članova Akademije u odnosu na mlade dobitnice prve nagrade tako odbojan. Njihov rad nam se uopšte ne čini tako nerazumljivim, iako je nesumnjivo prezentiran na dosta hermetički način. Da li im se možda Akademija obratila sa molbom da na jednom radnom sastanku detaljnije prikažu i obrazlože svoj rad, možda uz dodatne priloge pa da, ukoliko to izlaganje bude ubedljivo, stane u odbranu NJIHOVIH ugroženih prava? Umesto toga neki akademici se ponašaju kao da one ne postoje ili nastavljaju da ih direktno vredjaju proglašavajući njihov rad nebuloznom kompjuterskom igricom, pa iz fijoke izvlače odbačen rad JEDNOG OD SVOJIH članova i pokušavaju da ga nametnu javnosti. Tu leži realna mogućnost izazivanja medjugeneracijskog sukoba u kome u krajnjoj liniji starija generacija uvek izvlači deblji kraj. Zanimljivo je znati da li je to stav Akademije u celini ili samo nekih njenih članova.

ŠAMAR AKADEMIJI

Sećate li se priče o partizanima i četnicima koji su mesecima jedni druge isterivali iz šume, a onda je došao šumar pa ih rasterao kao zecove? E, pa to se i sada dogadja. Posle svih ovih tribina i dopisa, u nedelju 27.03.2005 na prvom kanalu RTV gradski arhitekta Djordje Bobić je jasno i decidivno izjavio:
da će se staklenac ukloniti,
da je gradska galerija potrebna i da će se sigurno realizovati po prvonagradjenom projektu,
da se trenutno radi detaljni urbanistički plan,
da će se iduće godine raditi projekti.

Ni reči o operi, tribinama, reakcijama u štampi. Ispada da grad za razliku od Akademije štiti mlade arhitekte (razume se, dok su potrebni i korisni) i da će, u slučaju da prvonagradjeni rad bude uspešno protumačen i preveden u glavni projekat, tehnička pismenost onih kritičara koji tvrde da ga nisu shvatili, biti ozbiljno dovedena u pitanje. Neka nastave da crtaju guščim perom, ali neka se ne petljaju u ono što ne razumeju…

Medjutim, s obzirom na situaciju, prinudjeni smo da ovakve autoritativne izjave primamo sa krajnjom skepsom, čak i ako potiču od tako ugledne ličnosti kao što je gradski arhitekta G. Djordje Bobić. Suviše je do danas lažnih naftnih polja otkriveno, suviše jalovih kamena temeljaca postavljeno, suviše fabrika zacrtano, da bismo bilo šta prihvatili zdravo za gotovo. A ako od svih obećanja opet ništa ne bude, ništa se strašno neće desiti osim što će titula "Barona" (Minhauzena, dabome), promeniti vlasnika i to je sve. A ruku na srce, ni šumar nije večit

I na kraju, još jedna sitnica: ako se mladi možda nejasno tehnički izražavaju, to su naučili na fakultetu, a preko pola Akademije arhitekture čine profesori. Znači li to da neki članovi Akademije posredno kritikuju svoje kolege sa fakulteta u maniru: "Majka ćerku kara, snaji prigovara!"?

Crteži: Reiser, Francuska

MALA PRIČA O ZABORAVLJENIM "BEOGRADSKIH 5"

Dr. Mihailo Čanak dipl.ing.arh.

S leva na desno: Leonid Lenarčić, Miša Mitić, Ivan Petrović, Ivan Simović, Mihailo Čanak

UVOD

Veoma davne 1951. godine, kada sam se upisao na prvu godinu beogradskog Arhitektonskog fakulteta, sve je bilo jednostavnije nego danas. Na godini nas je bilo (bar na startu) samo 67–oro, od kojih dvojica popaljenih komunista i 65 totalno indolentnih vanpartijaca, a delili smo se na "mangaše", "štrebere" i preostalu sivu masu. Svi smo svojski studirali ali se mangaši nisu lišavali raznih životnih radosti, asketski štreberi su se dalje delili na gonitelje proseka i pasionirane profesionalce, dok je siva masa vredno davala ispit za ispitom ali je nekako ostajala nezapažena. Jedni su se drugima po malo podrugivali (hvala Bogu, svi smo bili lajavi), ali smo u suštini bili i do danas ostali dobri prijatelji. Razume se, ipak su se formirale neke povezanije grupice u smislu "simili similem gaudent" pa je tako stvorena i neformalna grupa koju smo daleko pre čuvene "Njujorške petorke" onako iz zezanja nazvali "Beogradskih 5".

ČLANOVI GRUPE

Ako idemo po azbučnom redu, prvi član grupe je bio M.A. **Leonid Lenarčić** (1932), miran, misaon i nadasve racionalan momak. Pobornik totalne arhitekture, slično Richardu Meieru, uvek je insistirao da svaka poštena operacija treba da obuhvati sve – od urbanizma do gelendera. Uvek je težio da stvari pojednostavi i pojasni, pa nije čudno što je u grupi (a možda i u Beogradu tih godina) bio najizrazitiji pristalica reafirmacije rane (herojske) moderne 20–tih godina, najizrazitije iskazane u naselju Weissenhof kod Stutgarta. Njegov soliter kod Pančevačkog mosta predstavlja jednostavan i prefinjen primer ove arhitekture, kombinovane sa dobro doziranim neobrutalizmom prirodnih materijala. Magistrirao je u Engleskoj i sada živi i radi u Ljubljani kao cenjeni ekspert za vizuelne aspekte urbanih prostora.

Milosav–Miša Mitić (1932–70) bio je prirodno najtalentovaniji medju nama, pravi rasni arhitekta, inventivan i kompletan. Na četvrtoj godini dobio je svoju prvu I. nagradu na konkursu za zdravstvene stanice u Bosni i Hercegovini (1953) a njegov studentski rad "Opservatorija" predstavlja svojevrsni homage F.L.Wrightu. Miša se grupi pridružio više zbog druženja nego što mu je to bilo potrebno. Bio je na putu da naša tadašnja traženja obogati ekspresionističkim elementima (Blok 29, 1970), ali ga je prerana smrt 1970. god. sprečila da dostigne svoj kreativni maksimum. Bio mi je nedostižni uzor i njegov neočekivani i bolni odlazak ni do danas nisam uspeo da prebolim.

Dr. Ivan Petrović (1932–2000) je nesumnjivo bio najnačitaniji i najstudiozniji član naše petorke. Poreklom iz Sremskih Karlovaca, iz ugledne porodice vrhunskih intelektualaca, on je najdublje ulazio u probleme insistirajući na svestranosti i opreznosti. Kasnije se posvetio naučnom radu, magistrirao u SAD i doktorirao u Londonu, radio kao univerzitetski nastavnik u Belfastu, da bi karijeru okončao u Institutu za ispitivanje materijala Srbije kao naučni savetnik, direktor za naučni rad. i predsednik naučnog veća. Istovremeno bio je i redovni profesor na Akademiji primenjenih umetnosti. Bio je naš najveći ekspert za opštu teoriju sistema i sistemsko projektovanje u arhitekturi, odnosno za ono što se u svetu naziva parametarskom arhitekturom. Po stručnom profilu bio je veoma blizak Ch. Aleksanderu.

M.A. **Ivan Simović** (1932) novosadski djak, bio je i do danas ostao nekako najbliži savremenim svetskim trendovima. Uvek u pokretu i nepredvidljiv, prepun raznih pa i

kontraverznih, ali uvek originalnih i svežih ideja, večito nezadovoljan sobom, bio je u stanju da dva dana pred predaju nekog konkursa pocepa sve što je uradio i počne ispočetka, da novu ideju (Bog će ga znati kako) dokrajči i da to uvek bude bolje od prethodne varijante. U takvim situacijama cepao nam je živce na froncle, ali se nekako sve završavalo na opšte zadovoljstvo. 1962. se preselio u Englesku gde je magistrirao i ostvario veoma uspešnu karijeru projektujući ne samo u Engleskoj već i u nizu drugih zemalja.
Što se moje malenkosti tiče, trenutno nikako ne mogu da se setim nekog mog zna–čajnijeg doprinosa radu grupe. Šćućuren izmedju dva snažna kreativca (Miše Mitića i Ivana Simovića) i dva briljantna analitičara (Leona Lenarčića i Ivana Petrovića) trapavo sam pokušavao da pomirim rogove u vreći i, u svom interesu, sprečim da se grupa raspadne. Mislim da sam u to vreme bio nešto naklonjeniji analitičkom pristupu, što me je kasnije, korak po korak, odvelo u suvu industrijsku modernu iz koje sam se veoma teško izvukao.

FAKULTETSKI PERIOD (1953–1957)

Leon i ja smo bili stari drugari još iz gimnazijskog doba. U tom, golootočkom periodu (1948–50) famozna UDBA je imala naviku da iz pedagoških razloga povre–meno na kratko hapsi neuke pubertetlije i ispituje ih uz standardnu proceduru:
“E, sad lepo sedi i pričaj od početka kako je to bilo”
“Šta da pričam?”
“Slušaj, mi hoćemo lepo s tobom, ali ako ti NEĆEŠ, umemo mi i drukčije, čuli smo mi sve o tebi!”
“Ama, od koga, pobogu!”
“Rekao nam sve Leon Lenarčić”.
“A, tako...”
Medjutim, nije bilo teško konstatovati da je i Leon prošao kroz identičnu proceduru, samo je njemu rečeno da je Mika Čanak provalio stvar i sve rekao o njegovim (nepostojećim) gresima. To nas je zbližilo, pa smo na prvu godinu ušli očeličeni i nerazdvojni. Odmah na početku studija sprijateljili smo se sa lju–baznim i civilizovanim Ivanom Petrovićem, a to prijateljstvo sam iskoristio da od njega na ispitu iz matematike prepišem dva zadatka, imajući u vidu da je on pošao godinu dana pre mene u školu i da je pre arhitekture godinu dana studirao matematiku. Paralelno sa studijama, nas trojica smo bili veoma aktivni u likovnoj sekciji OKUD “Ivo Lola Riobar”, što nam je omogućilo da se distanciramo od raznih studentskih političkih aktivnosti i eskiviramo omladinske radne akcije; bili smo alergični na krampove!
Kao prečani, dva Ivana su bili veliki prijatelji, dok smo Mišu Mitića odmah zapazili po neprevazidjenom arhitektonskom crtežu. Leon i Iva Petrović su bili više slikarski nastrojeni, Leon kao kubista a Ivan Petrović kao fovista, Iva Simović se kao prvoklasan crtač afirmi–sao nešto kasnije (u početku je bio blizak sa Gordonom Kalenom, ali ga je kasnije prevazišao), ali Miši je slikarstvo bilo uvek u drugom planu, on je crtež stavljao u službu kraljice arhitekture. Moglo bi se reći da nas je baš ta raznolikost grafičkih pristupa privukla jedne drugima, uvek nam se činilo da oni drugi imaju nešto što nama ne–dostaje.

Prijateljstvo je lepa stvar, ali kada se poveže sa profesijom, ono postaje ne samo emotiv–no već i sadržajno. Na četvrtoj godini (1954) Miša Mitić je provalio led i sam učestvovao na konkursu za zdravstvene stanice u Bosni i Hercegovini. Dobio je bespogovornu prvu nagradu i Prof. Kliska je izjavio da će Miša biti veliki stvaralac, dok smo mi ostali tamo neka zona sumraka. To nas nadrči pa se Leon, Iva Petrović i ja udružimo i u Zagrebu na konkursu za zdravstvene stanice u Hrvatskoj (1954) dobijemo V nagradu, dok je Miša (i dalje kao solista) dobio IV–tu. Nakon toga, iste godine, Leon, Iva Petrović i ja odradimo Konkurs za Trg palih boraca u Čačku (1954) gde dobijemo III nagradu iza Mike Mitrovića, čačanina, koji je na svom terenu bio nepobediv. Onda nam se pridruži i Miša Mitić

E, pa tada smo dobili krila i kao gladni vuci, bacili se na konkurse, budno pazeći da to ne utiče na tok naših studija. Danas se studenti rado angažuju na konkursima i veoma lako odlučuju da “zamrznu“ godinu ili dve, ali to tada prosto nije bio običaj. Svi

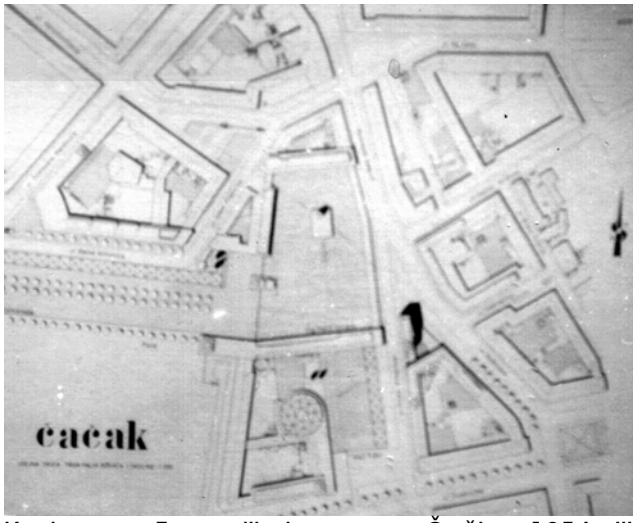

Konkurs za Trg palih boraca u Čačku, 1954, III nagrada (L.Lenarčić, I.Petrović, M.Čanak)

Ivan Petrović (desno) i Mihailo Čanak (levo) pred predaju konkursnog rada za Trg palih boraca u Čačku (1954).; Fotografija: Leon Lenarčić

naši proseci kretali su se izmedju 8,5 i 9 i svi smo diplomirali 1957, sa izuzetkom Miše Mitića koji je to uradio malo kasnije. U to doba, kao i danas postojali su razni lobiji i sprege i tačno se znalo kada je taj i taj u žiriu, ko je predodredjen za prvu, ali i ostale nagrade. Za autsajdere su bili rezervisani otkupi, ali je nama i to bilo dovoljno. Praktično, što god radili, otkupi su nam sledovali, a to je za naše tanke studentske džepove bio pravi božji blagoslov. Radili smo mnogo, brzo i rutinski, ubedjeni da se preterano angažovanje prosto ne isplati jer nam nagrade nisu dostupne. U svojoj naivnosti i klinačkoj aroganciji nismo bili svesni nekoliko važnih stvari i to:

– da ne treba ići na prestižne konkurse, gde se iz sastava žiria jasno vide i budući dobi–tnici, a mi smo bili blesavi i kidisali baš na takve konkurse,

– da postoje još mnogi, manje atraktivni konkursi za razne manje operacije, gde mesta za nagrade uopšte nisu unapred rezervisana, i na kojima lobisti ne učestvuju; tu su bile naše šanse. ali mi nismo umeli da ih iskoristimo,

– da je veća gužva na konkursima za javne objekte nego za stanovanje, a da smo u stanovanju jači od drugih,

– da se ulazak u lobije plaća raznim cenama: partijskim radom, dugogodišnjim šegrtovanjem, servilnošću, uslugama, vezama itd.

Skoro sve smo radili naopačke. Radili smo velike konkurse (otkupi, uvek otkupi), dugo smo zaobilazili stanovanje iako se meni činilo da grešimo i da je stanovanje naša velika šansa, nismo bili u partiji (to jedino nije bila greška), nikome nismo šegrtovali niti smo bili spremni na šlihtanje. Ostali smo samostalni, držali se jedni drugih, platili odredjenu cenu i tako smo završili studije.

POSTFAKULTETSKA FAZA (1958–69)

Već dva meseca nakon diplomiranja (sep–tembar 1957), posredstvom mog prijatelja, arhitekte Pedje Ristića zaposlio sam se na dva koraka od kuće, u Institutu za ispitivanje materijala Srbije na Senjaku, a uskoro posle mene došli su Ivan Petrović i Ivan Simović. Leon Lenarčić i Miša Mitić su pak bili zapo–sleni u Trišićevom birou na Terazijama i tu realizovali nekoliko. za ono vreme, veoma uspešnih objekata a kasnije su i oni došli u institut. Iako razdvojeni, marljivo smo i dalje "konkurisali" i redjali otkupe, dok se jednog dana (1958) nismo konačno odlučili da se isprobamo i na stanovanju i odradili konkurs za stambeno naselje Lepenica u Kragujevcu gde smo provalili konkursne uslove i dobili veoma visoku nagradu van konkurencije (nešto u visini druge zvanične). Provaljivanje se sastojalo u tome što smo tražene niske objekte zamenili soliterima.

A onda nam se pridružio i Ivan Simović pa smo u punom sastavu obradili konkurs za kompleks "Autovojvodine" u Novom Sadu i podelili I nagradu sa još nekoliko ekipa. Bilo je to jednostavno i logično rešenje, veoma funkcionalno i sa, za ono vreme, atraktivnom arhitekturom neuobičajenom za industrijske objekte.

Konkurs za naselje Lepenica, 1958, nagrada van konkurencije (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović i M.Čanak), Perspektiva: M.Mitić

Konkurs za kompleks "Autovojvodina" u Novom Sadu.1959, I nagrada (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, I.Simović, M.Čanak)
Perspektiva: I.Simović

Te iste 1959. godine, Ivan Simović dobije stipendiju za Englesku, a mi ostali udjemo u jedan zaista veliki poduhvat: Konkurs za urbanističko rešenje centralne zone Novog Beograda, sa detaljnim arhitektonsko–urbanističkim rešenjem Bloka 21. Konkurs je organizovala i finansirala Armija, tako da nije bilo mesta za marifetluke pa se lobisti nisu ni pojavili. Prva nagrada nije dodeljena, a dve druge povišene podelimo mi i nešto starija, privremena grupa Glavički, Milenković, Lukić i još neko, sad sam zaboravio ko to beše. Urbanističko rešenje je kasnije razradjeno u Urbanističkom zavodu grada Beograda, za koordinatora je odozgo dekretom postavljen Prof. Uroš Martinović, a iz naše ekipe su bili Leon Lenarčić i Miša Mitić, pošto je Ivan Petrović dobio američku stipendiju, dok sam ja bez mnogo entuzijazma otaljavao svoj vojni rok. Tako me je nova razrada mimoišla a kasnije više nikada nisam imao priliku da se bavim urbanizmom.

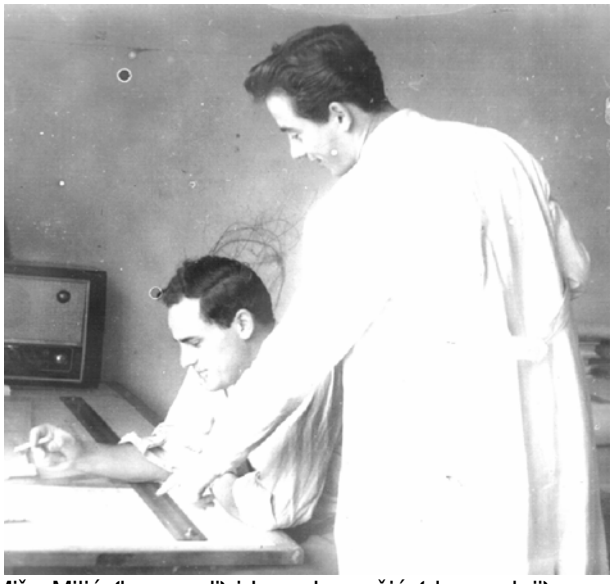

Miša Mitić (levo sedi) i Leon Lenarčić (desno stoji) prilikom rada na razradi Centralne zone Novog Beograda 1960.

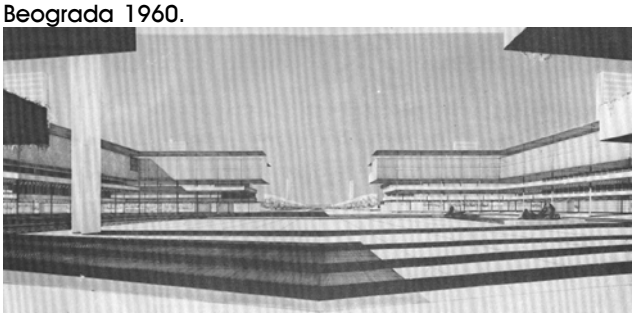

Centralni trg u Centralnoj zoni Novog Beograda na mestu današnje "Beogradske arene". I dalje mislim da je na ovom mestu jedan dobar trg primereniji od centralnog objekta ma kakav bio.

Sve što je lepo ima svoj kraj pa se posle Ivine stipendije i moje vojske svi nekako okupismo u Beogradu u leto 1960 kada je krenulo projektovanje 2500 stanova za vojsku u Bloku 21. Ne znam kako, ali ona druga ekipa je odustala, dok smo mi snažno grizli i uz pomoć vrhuške Instituta IMS na čelu sa Brankom Žeželjem i Svetom Pejanovićem, uspeli da se, iako 28–godišnji klinci, izboksujemo za 1500 stanova, dok su preostalu hiljadarku dobili stari vukovi Boca Ignjatović i Leon Kabiljo. Tadašnji šef Gradjevinske uprave i kasniji general Vlado Kalezić usudio se na neuobičajeni korak (na koji nije bio obavezan) i poverio nam veći deo kolača, a mi smo se iz sve snage trudili da ovo poverenje i opravdamo. Izveli smo samo tri objekta i to jednu desetospratnicu sa dvosobnim stanovima sa 600 stanova, jednu meandriranu, P+4+P visoku zgradu sa nekih 900 stanova, kao i jednu školu.

Objekat P+10+P u Bloku 21 na Novom Beogradu, 1960/65, (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak)

Objekat P+4+P (meander) u Bloku 21 na Novom Beogradu, 1960/65, (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, M.Čanak)

Naši objekti u ovom bloku su bili predloženi za Oktobarsku nagradu (nagrada je, razume se, otišla na drugo mesto, po ključu) i objavljivani na više mesta, jer se u to doba brzo shvatilo da s jedne strane reafirmišu ranu modernu 20–tih godina, a s druge predstavljaju idealan poligon za masovnu primenu skeletnog IMS sistema, u to doba najavangardnijeg sistema u Evropi za primenu u masovnoj stambenoj izgradnji.

Neosporno je da je konsekventna primena moćnih horizontala predstavljala veliki iskorak u odnosu na već banalizovane perforirane panele, ali kada neko unikatno rešenje pređje u beskrajnu repeticiju, ono se i samo banalizuje, pa se uskoro ne prepoznaje šta je original a šta kopija. Skoro svi proizvodjači stanova u IMS sistemu su odmah prihvatili horizontale, "očistili" ih od svih individualnih primesa, izbacili sve kvalitetnije materijale, a arhitekturu srozali na uobičajeni nivo masovne industrijske moderne u svetu, istina daleko kvalitetnije od stambene izgradnje u zemljama istočne Evrope. Na svaki pokušaj da se arhitektura kako tako obogati odgovor je bio: "Druže (!), ova tvoja caka ostavlja toliko i toliko porodica bez stanova!" Institut je prihvatio formulu "kvantitet + mediokritet = kvalitet", a mi smo stavljeni pred dilemu da igramo kako nam se svira ili da tražimo drugo radno mesto; što bi rekao Miša Mitić: "Ko hoće, hoće, a ko neće, na grobu mu cveće!". Iz tog perioda potiču stambena naselja Liman 1 i 2 u Novom Sadu, koja su toliko programski redukovana, da smo ih radili skoro bezvoljno. Za čudo, u to doba su ovi objekti u Novom Sadu bili veoma lepo primljeni, ali je bilo jasno da je njihova aktuelnost samo privremena i da će arhitekti uskoro potražiti neka razigranija rešenja.

Stambeni objekti P+4 u naselju Liman 1 u Novom Sadu, 1962–64 (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović i M.Čanak)

Desetospratnice u kompleksu Liman 2 u Novom Sadu, 1965

1960. Zavod komunalnih delatnosti Srbije raspiše konkurs za rešenja tipskih kolektivnih stambenih zgrada i tu smo učestvovali sa tri rada koji su zaradili prvu, drugu i treću nagradu. Rešenja su nam bila veoma jednostavna i za ono vreme ubedljivo funkcionalna.

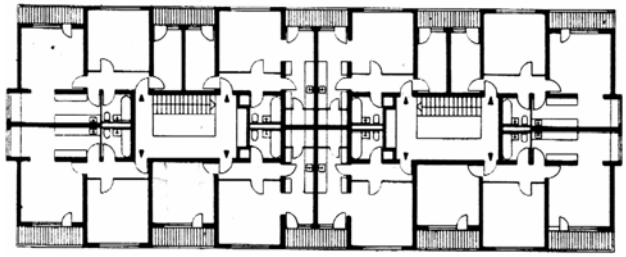

I nagrada na konkursu za tipske kolektivne stambene zgrade Zavoda komunalnih delatnosti Srbije, 1960. (M.Čanak, L.Lenarčić, M.Mitić i I.Petrović). Ova šema je kasnije primenjena na objektima u Novom Sadu ali i na mnogim drugim mestima.

III nagrada na konkursu za tipske kolektivne stambene zgrade ZUKD, 1960 (I.Petrović, L.Lenarčić, M.Mitić, M.Čanak).

U periodu 1959–63 svi smo se (sem Leona Lenarčića) srećno poženili, uglavnom iz naše struke, Miša Mitić je dobio ćerku Vesnu, a Iva Petrović sina Kostu i sada se rešenje stambenog problema pojavilo kao conditio sine qua non. Stanovali smo kod roditelja sa različitim uspehom, dok se u Institutu stambena strategija tek formirala.

Prvi sam se ja ogrebao za 1.5–sobni stančić od 40 m2 u neposrednoj blizini radnog mesta, što me je još više vezalo za Institut, dok su ostali i dalje bili na listi čekanja. I tako se odjednom dva Ivana zajedno sa familijama, 1964. pokupiše i odoše u Englesku gde su obojica ostvarili veoma uspešne karijere. Kasnije se Ivan Petrović vratio u Beograd, a Ivan Simović svio stalno gnezdo u Londonu gde živi i danas. Ostali smo Leon, Miša i ja, s tim što su Leon i Miša takodje planirali odlazak u Englesku samo kasnije. Leon je konačno otišao 1967, a Mišina se bolest pogoršala, tako da je na našu veliku žalost umro početkom 1970, i mi koji smo još kako tako živi ni do dana današnjeg ga nismo prežalili.

Svadbena slika Ivana Simovića i supruge mu Nevene, takodje arhitekte iz našeg Instituta. Imajući u vidu da sam im ja bio kum, nije čudo što se taj brak održao, pa i danas, posle skoro pola veka i dalje savršeno funkcioniše. Imaju sina Pavla, snaju arhitektu i dve preslatke unuke, buduće arhitekte...

Sada žive i rade u Londonu i Ivan ima veliki broj uspelih i priznatih realizacija o kojima se kod nas trenutno skoro ništa ne zna.

Medjutim, paralelno sa svim ovim dogo–dovštinama, stalno smo se zabavljali konku–rsima, u početku u punom sastavu, kasnije u triju Lenarčić/Mitić/Čanak, da bi na kraju knjiga spala na dva slova, Mišu i mene. U toku 1961/2 radili smo sva petorica i tada smo podobijali otkupe na konkursima za :

– Zgradu Radio Televizije Beograd,
– Zgradu vojnog muzeja u Beogradu,
– Zgradu vojnog muzeja u Novom Sadu,
– Zgradu suda u Beogradu,
– Kompleks umetničkih akademija na No–vom Beogradu,
– Dom omladine u Beogradu, itd,

ne mogu svega ni da se setim, a niko od nas nije vodio neki spisak svega onoga što smo radili sem možda pedantnog Leona Lenarčića. Na žalost, moj kontakt s njim se trenutno svodi samo na izmenu novogo–dišnjih čestitki.

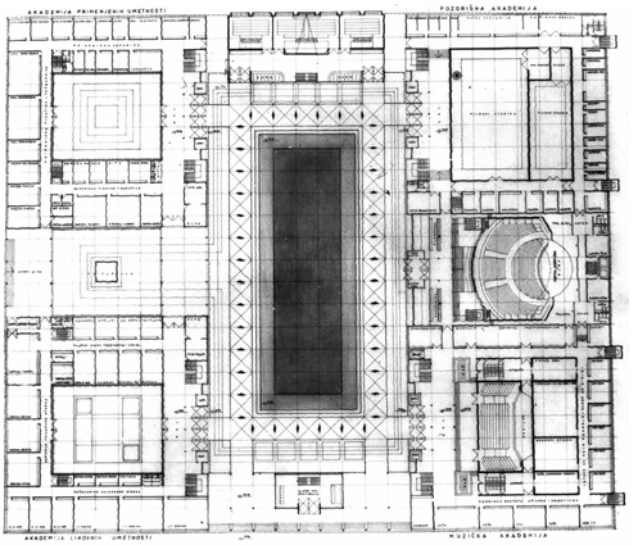

Konkurs za kompleks umetničkih akademija na Novom Beogradu, Otkup (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Pe–trović, M.Čanak), Za naše uslove neuobičajeno blok–rešenje sa centralnim atrijumom.

Neki od ovih radova su bili rutinski, baš zbog obimnih priprema za predstojeća putovanja, ali bilo je i veoma snažnih projekata koji bi sigurno trasirali dalji razvoj grupe, da nije došlo do njenog raspada dislokacijom većine članova. U ove projekte spadaju monumentalan Muzej revolucije i zgrada Radiotelevizije u Beogradu. Muzej je projektovan paralelno sa Breuer–ovim Vitney muzejom u N.Y. koji je izveden i nalazi se u svim knjigama o savremenoj arhitekturi, dok je naš, po običaju, ostao na nivou otkupa, iako je bio vraški superioran u odnosu na

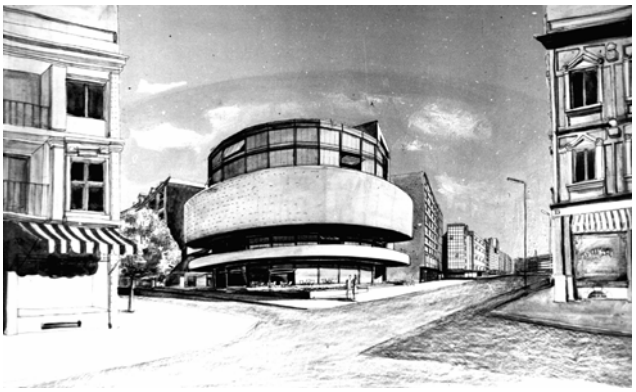

Konkurs za Dom omladine u Beogradu, 1962, varijanta 2, (I.Simović, L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petro–vić, M.Čanak)

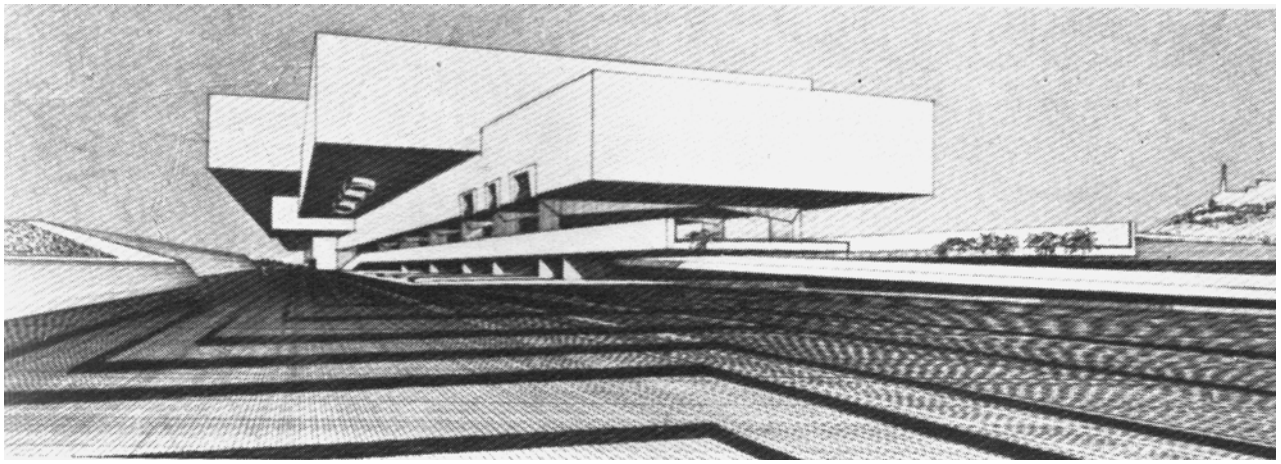

Konkurs za muzej revolucije na Novom Beogradu,1964 (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, I.Simović i M.Čanak). Jedan od najsnažnijih projekata grupe koji na najbolji način reprezentuje našu skulptoralnu poznu modernu. Radjen je istovremeno sa Breuer–ovim Whitney muzejom (N.Y., 1963/66), s tim što je Breuerov projekat izveden i nalazi se u svim enciklopedijama savremene arhitekture, dok je dežurni klan u žiriu lišio naš projekat čak i otkupa.

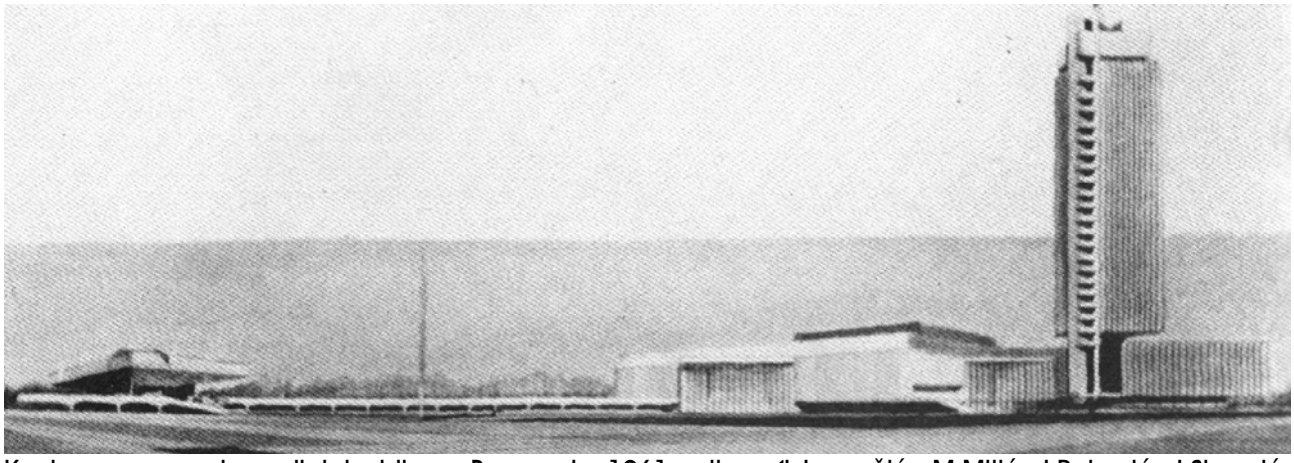

Konkurs za zgradu radiotelevizije u Beogradu 1961, otkup (L.Lenarčić, M.Mitić, I.Petrović, I.Simović, M.Čanak). Na kuli je vidljiv uticaj F.L.Wrighta. Iako je bio superioran u odnosu na većinu nagradjenih radova, rad je, po ustaljenoj praksi za značajnije objekte, bio srozan na nivo otkupa.

konkurenciju. Uostalom, to je bilo i normalno: ko je video da se vanpartijci nagradjuju za MUZEJ REVOLUCIJE?!

U periodu 1964–66 Leon, Miša i ja smo nastavili bez dvojice Ivana i zaradili otkupe na konkursima za:
– Centralni trg i robnu kuću, Velenje, 1964,
– Stambeno poslovni kompleks u Prijedoru, 1964,
– Stambene objekte u Bulevaru Kralja Aleksandra u Beogradu, 1965, itd.

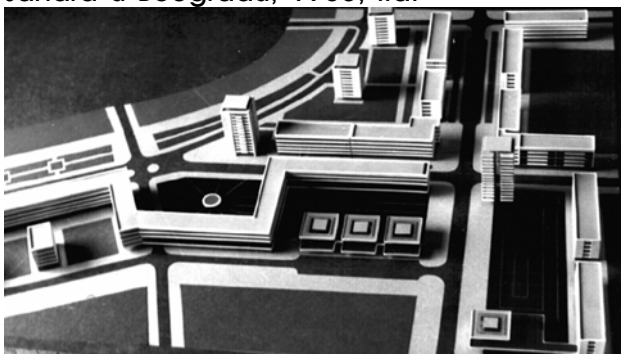

Stambeno–poslovni kompleks u Prijedoru, 1964 Otkup (L.Lenarčić, M.Mitić, M.Čanak)

Leon se pakovao a Miša koji je, zbog pogoršanja bolesti zbog koje nije mogao da putuje, bio u depresiji, pa se ja sam prihvatim konkursa za arhitektonsko rešenje Bloka 29 na Novom Beogradu. Posrećilo mi se pa u oštroj konkurenciji namaknem I nagradu za korak ispred bračnog para Sonje i Nedje Borovnice i posao se ugovori. Ja predložim Miši Mitiću da se i on uključi kao ravnopravni autor i on na moju sreću pristane. Obogatio je prvobitno oblikovanje i digao ga na nivo jedne upečatljive Pozne moderne, a bilo bi i bolje da mu se u sred izgradnje bolest nije tako pogoršala, da je na opštu žalost (jer je bio omiljen od strane svih) umro početkom 1970. godine.

Stambeni objekti u Bloku 29 na Novom Beogradu. 1969/75 (M.Mitić i M.Čanak). Urbanističko rešenje: M.Glavički

U toku 1969 godine, dok je Miša Mitić još bio na nogama nas dvojica smo nekako u pola snage uradili još četiri konkursa i to Blok 22 na Novom Beogradu (III nagrada), Blok 23 na

Novom Beogradu (II nagrada), tri stambene kule kod železničke stanice u Novom Sadu (II nagrada) i stambene zgrade u ul. Vojvode Stepe u Beogradu (III nagrada). Nakon Mišine smrti i odlaska preostale trojice u beli svet. ostao sam sâm kao panj i grupa "Beo–gradskih 5" je definitivno prestala da postoji od 1970. god.

OSOBENOSTI GRUPE

U ovo korumpirano vreme kada se sve radi preko klanova i lobija, kada svako ratuje protiv svakog, a posebno arhitekti protiv arhitekata, zaista je teško održati se u memoriji nacije, ako vam neko u tome ne pomogne. S druge strane dosta je neprilično da ja kao jedan od članova "Beogradskih 5" komentarišem osobenosti i dostignuća grupe, mnogo je elegantnije platiti nekom za to. Medjutim, ako ste iskreno ubedjeni da je taj rad vredan pomena upustićete se u tu diskutabilnu rabotu, a javnost neka taj izveštaj prihvati, ospori ili, što je najčešće, ignoriše. Dakle, evo šta je ovu grupu karakterisalo, a možda i doprinelo njenom kasnijem raspadu.

a/ Rodjeni smo u pogrešno vreme i na pogrešnom mestu. Trebalo je da otvorimo naš privatni biro, da pustimo pipke na sve strane, da se dokopamo poslova i da živimo o svom ruhu i kruhu. Na žalost nad nama su stražarile razne partijske aveti, aparatčiki (čike iz aparata) koje nam nisu radile o glavi, ali su oštro insistirale da se igra po njihovim pravilima, koja nama nisu previše odgovarala. Nismo se mnogo džilitali, ali je nezadovoljstvo uslovima rada bilo konstantno u porastu i na kraju dovelo do bežanije većine članova grupe

b/ Bili smo suviše drčni, arogantni i beskom–promisni, da bi se lako prilagodili sredini koja nas je okruživala. Nismo bili u svemoćnoj partiji, nismo bili ni u fakultetskom klanu ni u gradonačelnikovoj ergeli, pokušali smo da ostanemo nezavisni a to se plaća anonim–nošću. Poznih 50–tih i ranih 60–tih godina veliki poslovi i afirmacija zaobilazili su vanpartijske kičmenjake. To se neko vreme trpi, a onda entuzijazam počinje polako da popušta, sistem vas polako ali sigurno lomi.

c/ Bili smo veoma različiti – Iva Petrović je voleo Le Corbusiera, Miša Mitić F.L.Wrighta, Leon Lenarčić je vukao ka Mies van der Rohe–u. Iva Simović je bio nepredvidivi sintetičar, dok sam se ja konačno formirao kao minimalistički funkcionalista. Pola svakog našeg zajedničkog posla proticalo je u medjusobnom uskladjivanju i koškanju, pri čemu je, u zavisnosti od slučaja, prevagu odnosila jedna ili druga, često sasvim razli–čita koncepcija. To je sprečavalo da grupa stekne i očuva neki jedinstveni i kontinualan projektantski postupak. Verujem da smo ideje rane moderne 20–tih veoma konsekventno uspeli da realizujemo u Bloku 21 na Novom Beogradu, dok smo u naseljima Liman 1 i 2 pokazali ograničene domete minimalističkog funkcionalizma. Povremeni ekspresionistički ispadi na pojedinim konkursima (kao što je bio slučaj sa konkursom za muzej revolucije na Novom Beogradfu) efikasno su kažnjavani slabim plasmanom a dozvoljeni dijapazon (koji je diktirala velika petorka Martinović, Bogunović, Antić. Mitrović, Brkić, nije nas zadovoljavao. Hteli smo nešto novo, ali je svaki od nas išao u nekom drugom pravcu. Nikada nismo bili skloni dominaciji. Kada nam je ponudjeno da formiramo u okviru instituta samostalnu jedinicu a jedan od nas (bilo ko) da bude šef, svi smo odbili jer nam se činilo krajnje neprilično da makar formalno šefujemo jedni drugima. Šefovanje smo prepustili nekim trećim, a onda smo im pili krv na pamuk, zezali ih na sve moguće načine, pri čemu nam niko ništa nije mogao jer smo navlačili poslove, pošteno ih radili i bili kompaktni (u odnosu na druge, razume se). Zaista, jedan nesvakidašnji primer tesno sprijateljenih rogova koji su iz svoje trošne vreće štrčali na sve strane.

d/ Daljim pojedinačnim sazrevanjem brzo smo profesionalno napredovali, ali nikada nismo uspeli da se profesionalno organizu–jemo. Izlaz je postojao ali ga mi nismo videli. Trebalo je ući u gradonačelnikovu "ergelu" preko Projektnog biroa Direkcije za izgradnju grada, gde je bilo mnogo atraktivnih poslova koji su se dobijali na tanjiru, bez ikakvih konkursa. Medjutim, mi smo i dalje ostajali nezavisni, sebi o glavu, razume se. Svaki novi nastup predstavljao je za nas jednu novu kreativnu avanturu, a mi smo počeli da se od avantura po malo i umaramo. Privatni ortački biro nismo mogli

da otvorimo, nije bilo dozvoljeno. Pitanje razlaza je već lebdelo u vazduhu i bilo je potrebno samo da se pojavi jedan dobar povod.

e/ Veoma ubedljiv povod je bilo nerešeno stambeno pitanje, ako se izuzme moj stančić od 40 m2, zbog koga su me već zezali "da sam se prodao komunistima". Medjutim, drugi nisu bili te sreće, živeli su kod roditelja ili u tazbini, deca su počela da pristižu, a oni nisu hteli da čekaju još nekoliko godina prvu planiranu veliku podelu stanova u Institutu. I tako Leon i dva Ivana odoše. Simović sada živi u vili na Hepstedu, Leon u vili u Ljubljani, dok Ivana Petrovića i Miše Mitića, na žalost, više nema. Da nije Leon otišao, a Miša umro, mislim da bismo nas trojica uspeli da se održimo, a vremenom i prosperiramo kao uigrani trio sa samostalnom praksom, ali sudbina nas je drugačije usmerila i to je za sada sve o grupi "Beogradskih 5" koja je usred komunizma živela neki svoj posebni život, koja je trajala nekih 15 godina i koja se raspala više zbog samosvojnosti članova nego zbog nekih surovih udaraca spolja.

I NA KRAJU...

Nepisano je pravilo kod nas da se na Industrijsku modernu svi obaraju drvljem i kamenjem. Realizacije iz ovog perioda se proglašavaju neinventivnim, pauperističkim, trivijalnim, retrogradnim, nakaznim, degra–diranim, dok su njihovi autori netalentovani, beznačajni. prevazidjeni, profesionalni pokoj–nici sahranjeni pod novim kulturološkim slojevima, itd, itd. Mnogi autori su već pomrli kao i njihovi investitori a njihove zgrade se bezočno nadgradjuju i uništavaju. Sa zlura–dim zadovoljstvom posmatram kako se oni, nešto mladji od nas koji su nam upućivali ovakve epitete sada bolno suočavaju sa još mladjima koji se sa njima na skoro identičan način obračunavaju. A onda će tokom vremena da se pojave neki novi klinci koji će reafirmisati industrijsku modernu, a u prah satrti današnje pomodarske pseudotech–šećerleme. Govoriće o iskrenosti pokojnika i vulgarnoj napirlitanosti već ostarelih savre–menika, a apokaliptički rat svakog protiv svih će se nastaviti i voditi ka nekim tajanstvenim i još neznanim misaonim i kreativnim toko–vima...

IZBOR KONKURSNIH RADOVA I RE–ALIZACIJA GRUPE BEOGRADSKIH 5

L – Leonid Lenarčić
M – Milosav–Miša Mitić
P – Ivan Petrović
S – Ivan Simović
Č – Mihailo Čanak

Konkursi (Nagrade i neki od otkupa)

(01) **Konkurs za idejna rešenja tipskih zdravstvenih stanica u Hrvatskoj**, 1954, V nagrada (L,P,Č)

(02) **Urbanistički konkurs za rešenje Trga palih boraca u Čačku**. 1954, III nagrada (L,P,Č)

(03) **Urbanističko–arhitektonski konkurs za idejno rešenje stambenog naselja "Lepenica" u Kra–gujevcu**, 1958, Nagrada van konkurencije (L,M.P,Č)

(04) **Urbanističko–arhitektonski konkurs za Centralnu zonu Novog Beograda sa detaljnim rešenjem bloka 21**, 1958, Podela II povišene nagrade, prva nije dodeljena (L,M,P,Č)

(05) **Konkurs za idejno rešenje kompleksa auto–preduzeća "Vojvodina" u Novom Sadu**, 1959, Podela prve nagrade (L,M,P,S,Č)

(06) **Konkurs za tipske stambene zgrade Zavoda za unapredjenje komunalnih delatnosti (ZUKD),** 1960, I, II i III nagrada (L,M,P,Č)

(07) **Konkurs za zgradu radiotelevizije na Novom Beogradu**, 1961, Otkup (L,M,P,S,Č)

(08) **Konkurs za centralni trg u Velenju sa idejnim rešenjem robne kuće**, 1964, Otkup (L,M,Č)

(09) **Konkurs za arhitektonsko–urbanističko rešenje centra Prijedora**, 1964, Otkup (L,M,Č)

(10) **Konkurs za blok 22 na Novom Beogradu**, 1968, III nagrada (M,Č)

(11) **Konkurs za blok 23 na Novom Beogradu**, 1968, II nagrada (M,Č)

(12) **Konkurs za tri stambene kule kod Železničke stanice u Novom Sadu**, II nagrada, 1968, (M,Č)

(13) **Konkurs za potez uz Bulevar Vojvode Stepe u Beogradu**, 1969, III nagrada (L,M,Č)

(14) **Konkurs za potez uz Bulevar revolucije u Beogradu**. 1969, Otkup (L,M,Č)

Realizacije

(15) **Stambeni objekti, obdanište i škola u Bloku 21 na Novom Beogradu**.
Dva stambena objekta P+4 i P+10 sa ukupno cca 1600 stanova. Realizacija 1961/63 (L,M,P,Č).

(16) **Stambeni objekti u naselju Liman I u Novom Sadu**, 11 objekata P+4 sa cca 500 stanova. Realizacija 1962/64 (L,M,P,Č).

(17) **Stambeni objekti u naselju Liman II u Novom Sadu**, Tri stambena objekta P+8 i P+10 sa cca i 420 stanova. Realizacija 1964/65 (M,Č)

(18) **Stambeni objektii, centar mesne zajednice i obdanište u bloku 29 na Novom Beogradu**
Sedam stambenih objekata P+6 sa cca 1100 objekata. Realizacija 1970/72 (M,Č).

Studentski radovi naših bivših učenika

KAFE POSLASTIČARNICA BOJANA LEKIĆ, stud. arh.

U našoj Generaciji 2002/3 bilo je mnogo talentovane dece, a Bojana se isticala izvanrednim grafičkim talentom i istančanim nervom za arhitekturu uz krajnje neopravdanu samokritičnost (u stilu: "ja znam kako treba, ali pojma nemam da li ću to moći!"). Mogla je, dabome, sada može još više, a vrtoglavica me hvata od visina do kojih će se, kako mi se javlja (što rek'o Ljubiša Trgovčević) uspentrati. Medjutim, pošto ne želimo da je ureknemo, prestaćemo sa krajnje opravdanim pohvalama i pokušati da prikažemo njen studentski rad: Kafe–poslastičarnicu na klizalištu, temu koja se blagodareći izuzetnoj imaginaciji predmetnih nastavnika ponavlja na II godini već godinama što, ako ništa drugo, bar omogućuje da uporedjujemo nivo kvaliteta pojedinih generacija. Evo dakle, šta je napravila naša Bojana Lekić:

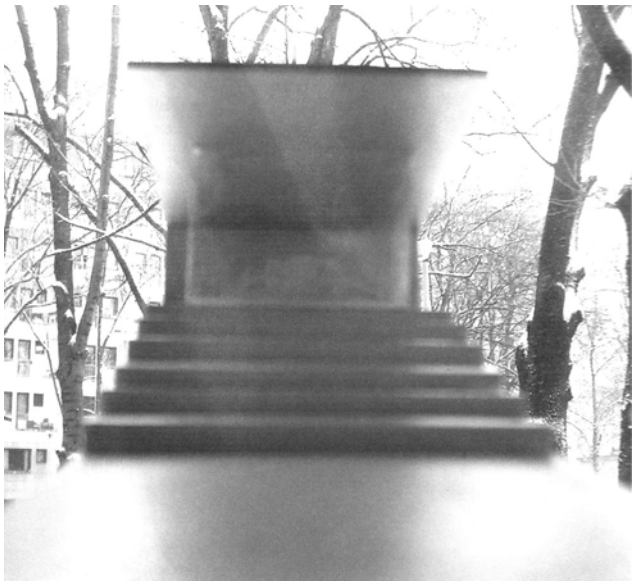

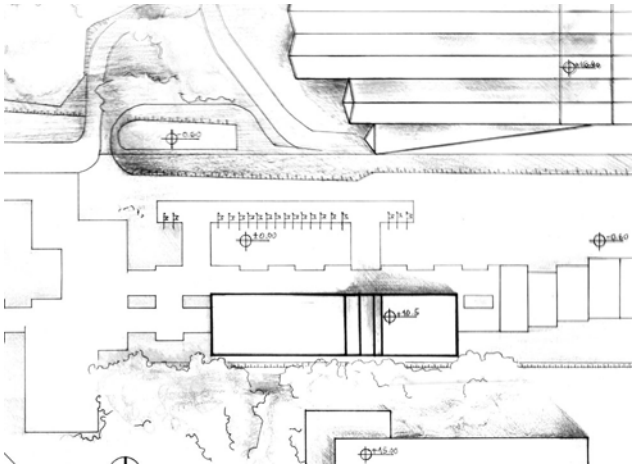

Ovde je zgodna ideja tribine koja istovremeno služi i kao stepenasta kafanska terasa što je prijatno za goste, a nešto manje za kelnere. Neka traže beneficirani radni staž i pravo na bakšiš. pa će da se smire…

Sve u svemu, možda ovakve teme i nisu tako loše. U ovim vremenima, one uče mlade ljude skromnosti i meri. I "minijature" mogu biti remek dela, a najvažnije je da kandidati ne padnu u zamku "pokaži SVE šta znaš!". Zabluda je da je minimalizam izraz kreativne nemoći, on je u stvari proračunati iskaz racionalne i zrele ličnosti. Tako se bar nama čini, iako trenutno u našoj arhitekturi dominiraju eklekticističke kombinacije Neo–moderne, High–Techa, Slick–Tecka i istoricističke postmoderne. Treba imati mud(rosti) pa se odupreti ovom sirenskom zovu i naći pravu meru u oblikovnom izrazu, primerenom mestu i vremenu u kome živimo. Drečava, agresivna i primamljiva "tajkunska" arhitektura, odgovara "tajkunskim" investitorima i dobija nagrade na "tajkunskim" konkursima, a najveća želja prosečnih mladih stvaralaca je da postanu "tajkunski" arhitekti ozareni bleskom svojih pokrovitelja. Čini nam se da Bojana Lekić nema nameru da krene tim lagodnim putem, i mi je unapred iskreno žalimo jer, kako se kaže: "Poštenje je retka biljka koja raste na grobovima…"

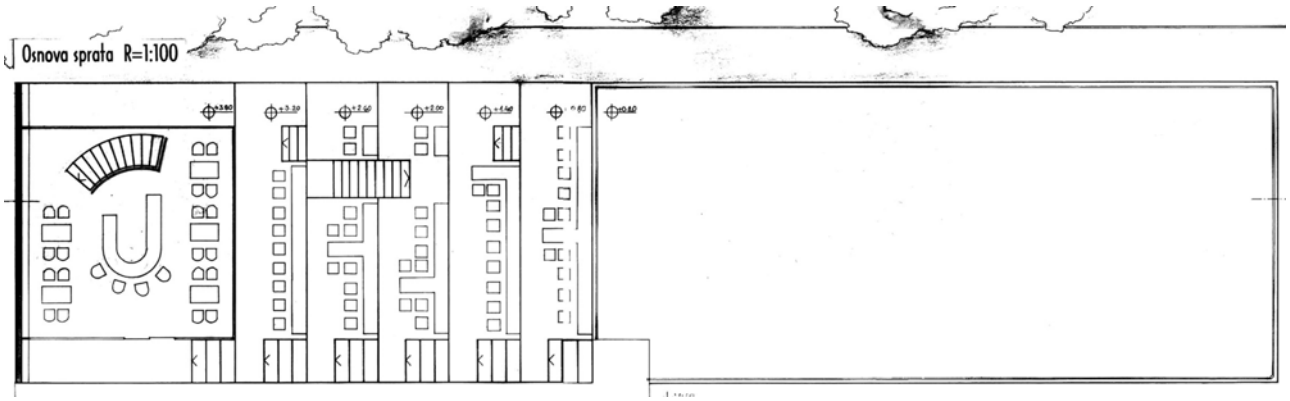

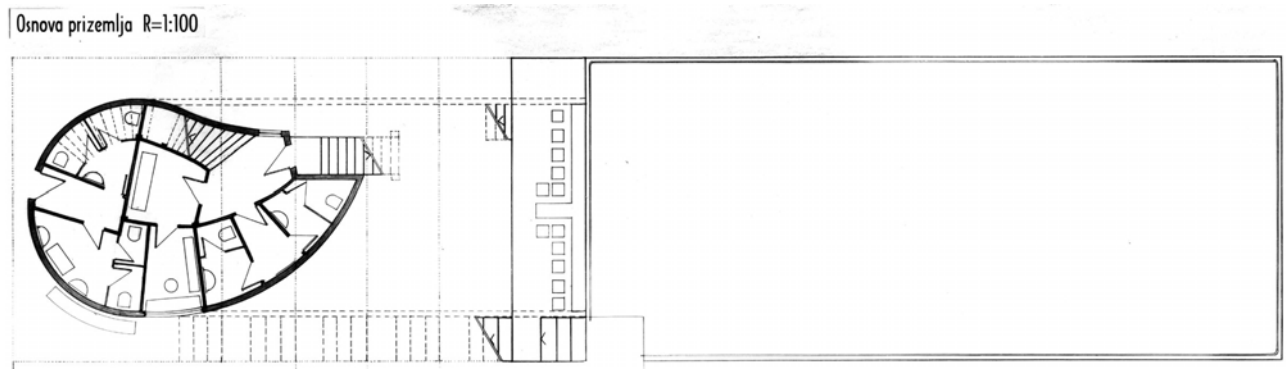

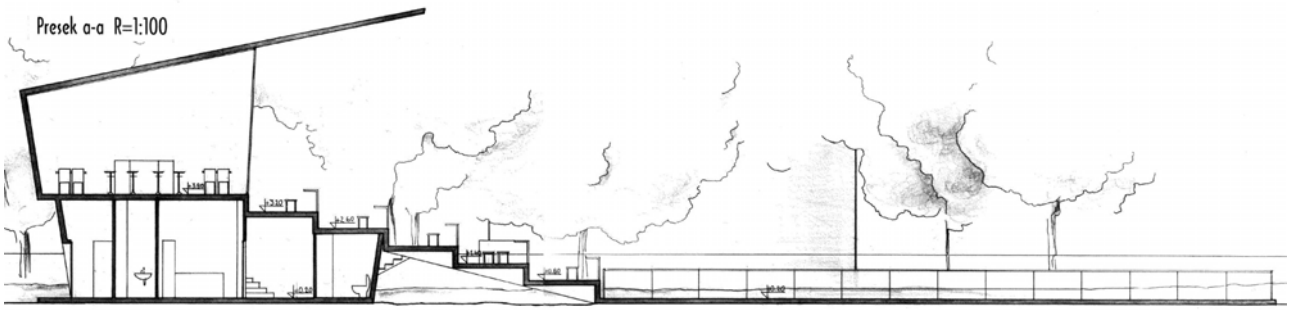

Studentski radovi naših bivših učenika

KAFE POSLASTIČARNICA
MINJA MARJANOVIĆ stud.arh.

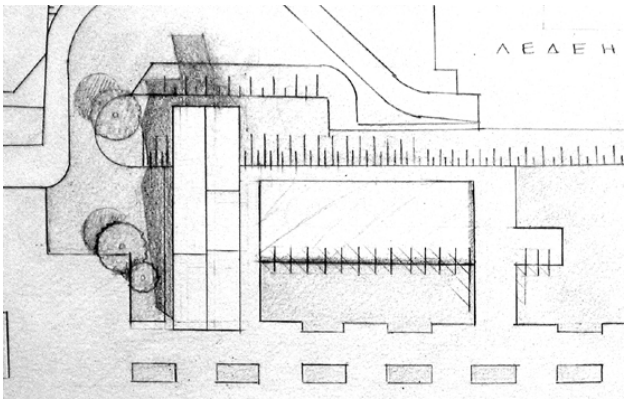

Minja Marjanović je ista generacija kao i Bojana Lekić, dakle, upisala je 2003. Pamtimo je kao umiljatu, vrednu i mirnu devojčicu, koja se bez ikakvih problema prošetala kroz naš kurs, pa kroz prijemni ispit i evo je kako i kroz studije prolazi kao kroz cvetnu baštu. Nadamo se da ćemo imati priliku da I dalje pratimo njen rad, a sada da vidimo njeno vidjenje ove famozne kafe–poslastičarnice na klizalištu, a ako nas se u medjuvremenu još neko od starih učenika seti, biće nam milo da prikažemo i njihove radove.

* * *

Umereno razigrani krov na ovom objektu nas upućuje na ono, što Ch. Jencks naziva Skulptoralnom poznom Modernom i što predstavlja prelaz izmedju Moderne i Neo–ekspresionizma. Minja je, takodje, veoma staložena i umerena i ne pokušava da od ove minijature napravi svoje životno delo. I ona ima

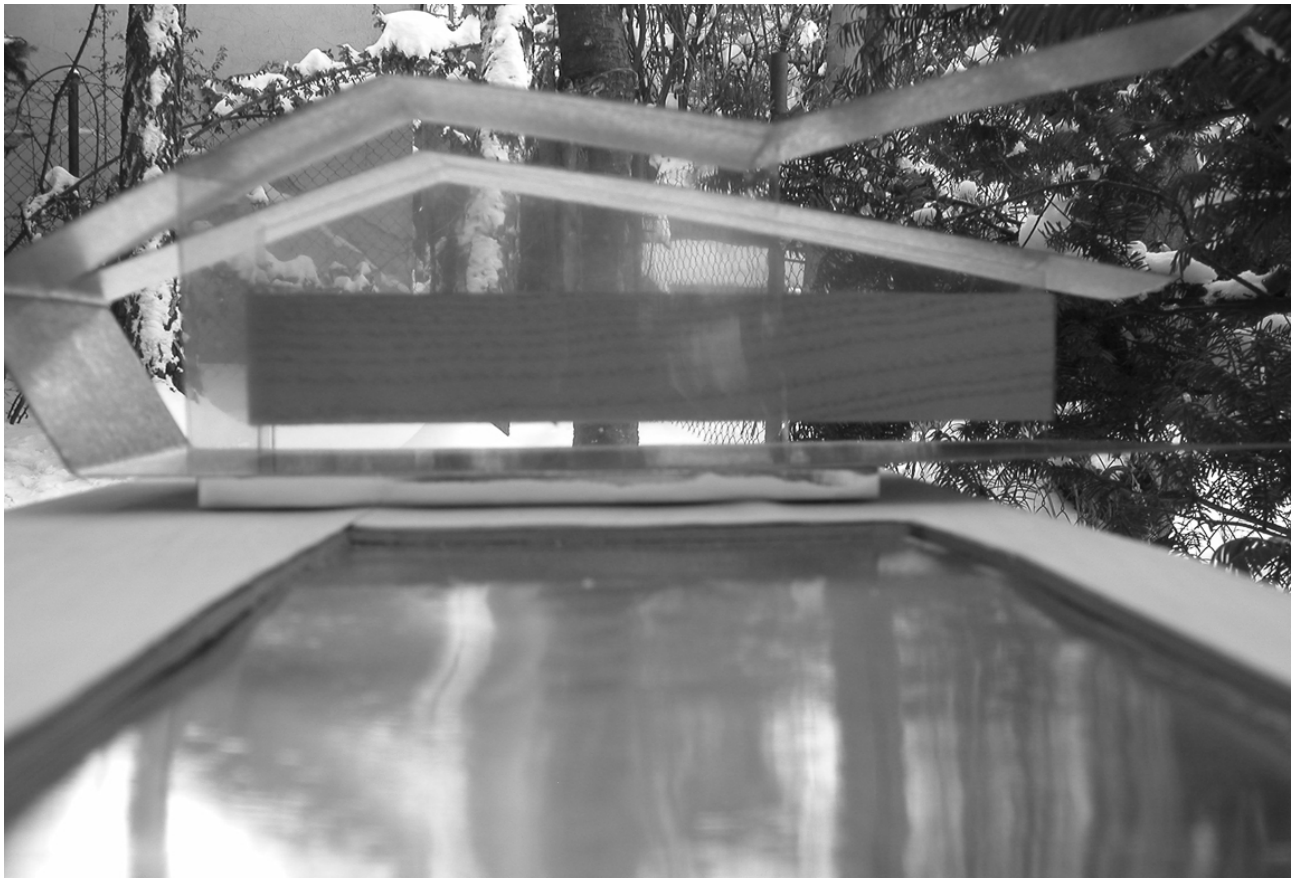

osećaj za meru. Terasa nije stepenasta, ali je dobro dimenzionisama i sa širokim pogle–dom na klizalište, a dobre vizure se otvaraju i iz zatvorene sale. Jasna diferencijacija pro–stora na čvrsto tehnološko (možda je bolje reći "sanitarno") jezgro i krajnje fluidan otvoreni i zatvoreni prostor za boravak, pod–sećaju na Fernsvort/Johnson kuće Miesa i Johnsona, a veoma redukovana osnova, za čudo, veoma uspešno korespondira sa dve zatalasane krovne trake.

Jedna lasta ne čini proleće, ali ga sasvim sigurno, nagoveštava. Pa tako i ovi prvi radovi Minje Marjanović i Bojane Lekić na–goveštavaju dve uspešne afhitektonske kari–jere ako nastave ovim tempom i ako budu imale dovoljno sreće. Poželimo im sreću od naše strane, a talenta i znanja im sigurno neće usfaliti…

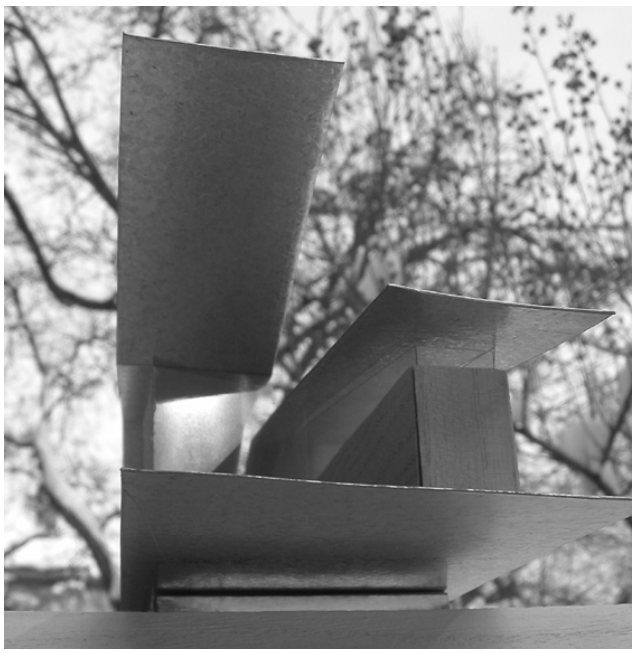

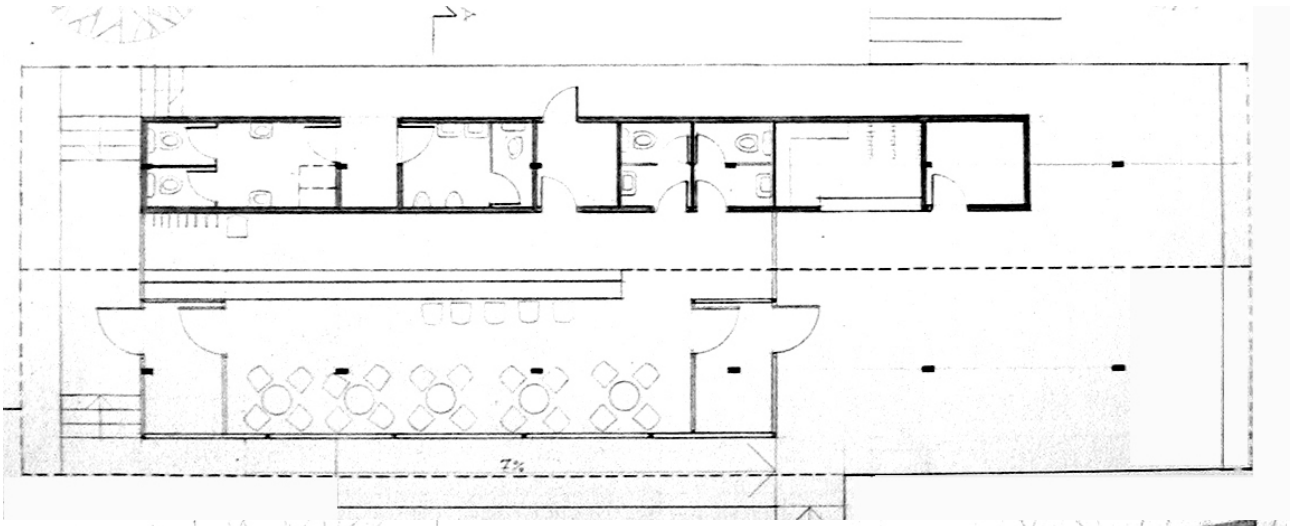

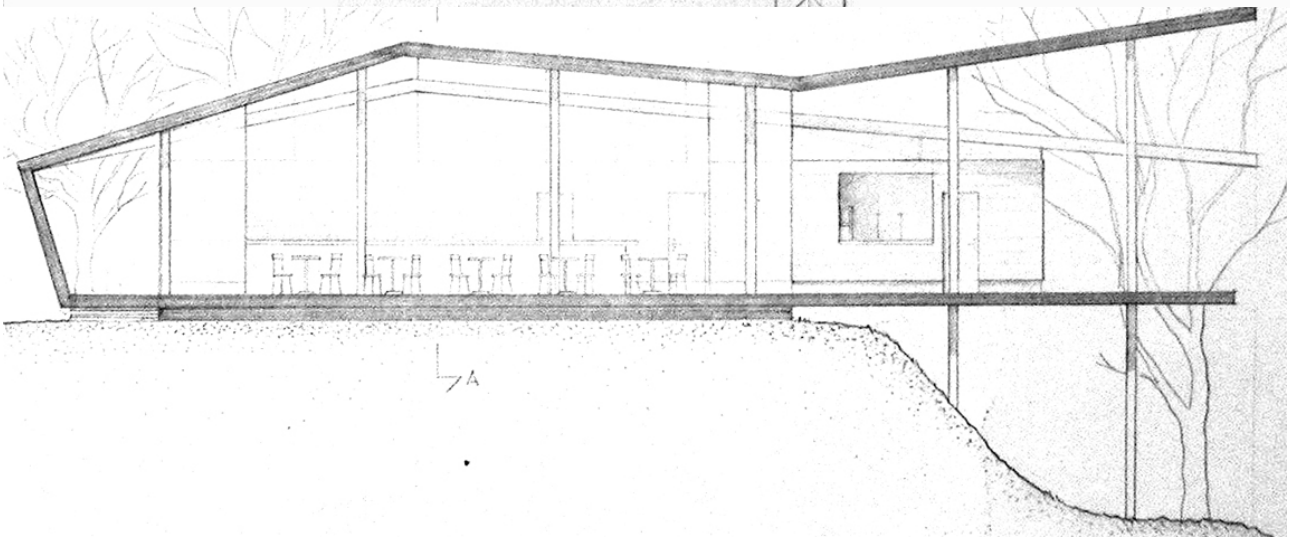

RADNA KLASIFIKACIJA PRAVACA U SAVREMENOJ ARHITEKTURI (4)

Dr. Mihailo Čanak, d.i.a.
(uz obilne pozajmice iz više izvora)

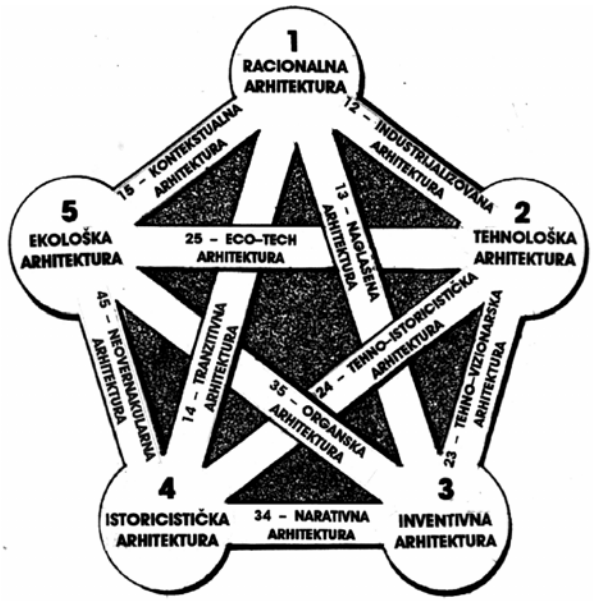

(40) – Istoricistička arhitektura

Arhitektura koja se formalno direktno oslanja ili na pojedine istorijske stilove ili na njihovo kombinovanje

(40)1 – Obnova egipatske arhitekture (Egyptian Revival)

Korišćenje elemenata staroegipatske arhitekture u arhitekturi XIX i XX v. (piramide, obelisci, piloni, itd.).

V.Simpson: The Luxor, Las Vegas, 1993

(40)2 – Obnova srednjevekovnih arhitektura

Korišćenje elemenata srednjevekovne arhitekture (starohrišćanske, vizantijske, romaničke, normanske) u savremenoj arhitekturi.

(40)21 – Neovizantijska arhitektura

Srpska arhitektura izmedju dva rata inspirisana vizantijskom arhitekturom. I pored truda da se tretira kao državna arhitektura, našla je širu primenu samo u crkvenim objektima. Reminiscencije na vizantijsku arhitekturu nalazimo i u arhitekturama drugih, prvenstveno balkanskih zemalja.

M.Krstić: Zgrada II ženske gimnazije,Beograd, 1929

(40)22 – Neoromanička arhitektura (Romanesque Revival)

Istoricistička arhitektura XIX veka u Engleskoj, Francuskoj, SAD i Nemačkoj koja se inspiriše motivima Romaničke arhitekltture

H.H.Richardson: Trinity Church, Boston, 1873/77

(40)23 – Neonormanska arhitektura (Norman Revival)

Kratkotajna obnova elemenata normanske arhitekture u toku XIX veka

(40)3 – Obnova gotičke arhitekture (Gothic Revival)

Mnogobrojne tendencije obnove gotičke arhitekture, tokom XIX, ali prisutne i u XX v.

Q.Terry: Terry's Assorted Villas, Regent's Park, London, 1988

(40)31 – Neo–Tudorska arhitektura (Tudor Revival)

Eklektička obnova Tudorske arhitekture u XIX ali i u XX veku. U prvoj fazi razlikuju se Commissioner's Gotika (crkveni objekti) i Collegiate Gotika (obrazovni objekti). U drugoj fazi elementi gotike se mešaju sa elementima Slikovite (Picturesque) arhitekture, odnosno Arts & Crafts i domaće obnove (Domestic Revival).

N.N.: Kataloška individualna stambena zgrada u Neo–Tjudor maniru, SAD

(40)32 – Viktorijanska gotika

Obnova gotičke arhitekture u doba vladavine kraljice Viktorije (druga polovina XIX veka.). Razvija se uporedo, a često i prepliće sa istorijskom (mešavina renesanse, baroka i klasicizma) i tradicionalnom, vernakularnom arhitekturom.

G.G.Scott: St Pancras Station Hotel, London, 1865

(40)4 – Neorenesansna arhitektura

Mnogobrojne tendencije u XIX i XX v. u svim evropskim zemljama koje se zasnivaju na elementima i motivima renesansne arhitekture.

(40)41 – Obnova Italijanske renesansne arhitekture

Obnova italijanske renesansne arhitekture tokom XIX i XX veka u svim ebropskim zemljama. Primenjuju se elementi rane, zrele i pozne renesanse (manirizma), čisti ili u kombinaciji sa drugum stilovima.

A.Stevanović, N.Nestorović: Nar. muzej, Beograd, 1903

(40)411 – Neo–Wrenaissance

Obnova arhitekture Ch.Wrena karakte–ristične po kasnorenesansnim elemen–tima i motivima koja je svojevremeno uticala na engleski Barok (J.Wanbrugh, N.Hawksmoore). Rokoko (J.Gibbs), a kroz primenu opeke i na dalji razvoj tradicionalne arhitekture.

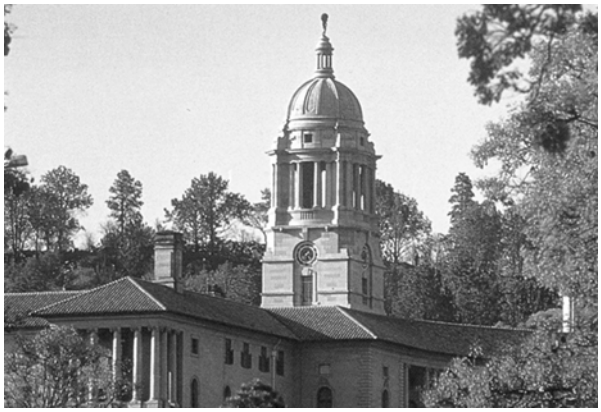

H.Baker: Union Buildings, Pretoria, Južna Afrika, 1913

(40)412 – Neo–Paladijanizam

Obnova tzv. Paladijanske arhitekture iz XVIII v. koja se inspirisala arhitekturom A.Paladija i čiji je najizrazitiji predstavnik u to doba bio Richard .Boyle odnosno Lord Burlington (Chiswick House). Ova arhitektura se ponovo reafirmiše u dru–goj polovini XX v.

J.Bicknell: Henbury Rotunda, Cheshire, 1984

(40)42 – Obnova severnjačke renesansne arhitekture

Obnova flamanske, holandske, i nemačke renesansne arhitekture XVI veka u svim ze–mljama zapadne Evrope u toku XIX i XX veka.

Ph. Johnson: Nations Bank Center, Houston, 1984

(40)5 – Neoklasicizam

Pravac koji se u XVIII veku uspešno suprotstavio Baroku i Rokokou i koji je revalorizovao staru grčku arhitekturu kao izvorniju u odnosu na pozniju rimsku. U XVIII veku javlja se u više ra–znih vidova, medju kojima se ističu:
– Strukturalni Neoklasicizam,
– Radikalni Neoklasicizam,
– Arheološki Neoklaiscizam,
– Revolucionarni (vizionarski) Neoklasicizam,
Održao se do I sv. rata, a kasnije se preneo i na nemačku nacističku arhitekturu, koja je njegov hipertrofirani derivat. U XX veku pojam se proširuje na sve vidove arhitekture koja se inspiriše grčkom i/ili rimskom arhitekturom.

(40)51 – Obnova grčke arhitekture (Greek Revival, Neo–Grec, Greek),

1/ Savremena arhitektura u kojoj dominiraju elementi klasične grčke arhitekture
2/ Obnova grčke arhitekture XVIII–XiX v. u Pruskoj, Bavarskoj, Engleskoj i SAD čiji su glavni predsavnici bili: K.F.Schinkel, L.Von Klenze, R.Smirke, W.Strickland i dr.

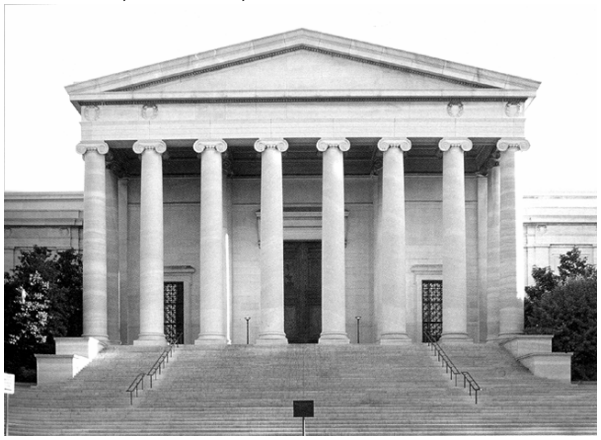

J.R.Pope: Nacionalna umetnička galerija, Washing–ton, 1940

(40)52 – Romantični Neoklasicizam

Klasicistički objekti namerno prikazani kao ruinirani radi povećanja utiska slikovitosti. Neki asimetrični objekti iz oblasti Slikovite arhitekture (Picturesque) u detalju mogu biti potpuno klasicistički. Odnosi se takodje na arhitekturu koja koristi klasicisičke elemente kao simbole bez neke odredjene funkcije,

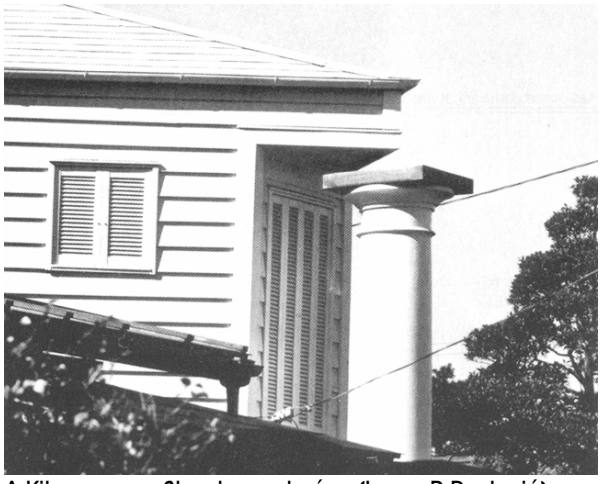

A.Kitagavara: Stambena kuća, (Izvor: R.Radović)

(40)53 – Revivalistički Neoklasicizam

Tendencije koje oživljavaju neke istorijske momente i faze, tretirajući urbanu tipologiju i arhitektonski jezik kao nedeljivu celinu. Polivalentna, ozbiljna i u mnogome kanonska arhitektura. Mnogobrojni primeri iz svih krajeva sveta. Protagonisti: Q.Terry, A.Duany, A. Greenberg, R.Stern, i dr.

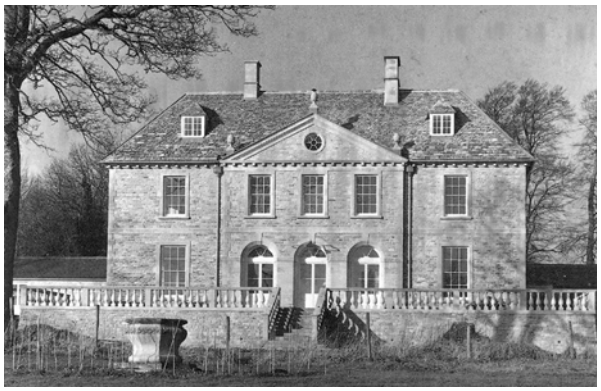

Q.Terry: Waverton House, Gloucestershire, 1979/80

(40)54 – Fundamentalni Neoklasicizam

Naglašava geometriju i osnovne elemente konstrukcije. Autonomija arhitektonskih tema ili arhetipova. Povratak kompoziciji i konstruktivnoj realnosti. Srodan neoracionalizmu s tim što u nešto većoj meri koristi klasične podloške. Predstavnici: Reichlin, Ungers, Rossi, Botta i dr.

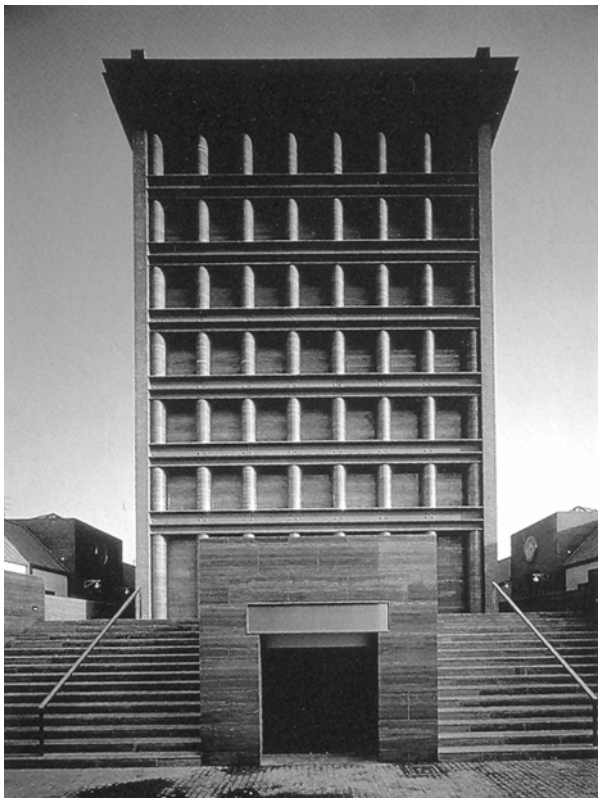

A.Rossi: Hotel Il Palazzo, Fukuoka, Japan, 1989

(40)55 – Vernakularni Neoklasicizam

Termin Ch.Jencksa kojim označava neke realizacije L.Kriera i dr. u kojima se gradsko tkivo deli na manje blokove "insule" za raznolikom, relativno smirenom postmodernom arhitekturom i jasno uspostavljenim odnosima izmedju pojedinih urbanih elemenata. Antiteza glomaznim, otudjenim stambenim blokovima i prostorima, bez obzira na primenjene stilove gradjenja.

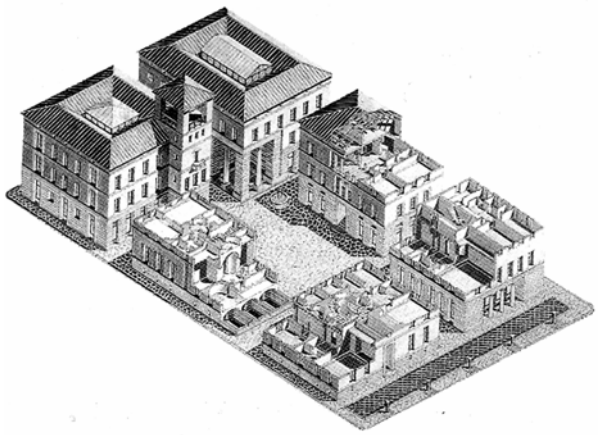

L.Krier i F.Sanin: Insula Tegeliensis, IBA, Berlin, 1980/83

(40)6 – Neobarokna arhitektura

Obnova barokne arhitekture u toku XIX i XX veka u ukupnom konceptu ili detaljima. Odnosi se prvenstveno na italijanski, francuski i nemački barok kao i pozni barok (rokoko).

J.Bicknel: Upton Viva, Warwickshire, 1990

(40)7 – Eklekticizam

Pravci koji kombinuju razne stilske grupe i detalje. Najčešće su prisutni klasicistički elementi koji se obogaćuju drugim stilovima.

(40)71 – Mešanje istorijskih stilova

Kitnjaste kombinacije istorijskih stilova u XIX i XX v.

(40)711 – Beaux Arts

Kitnjast klasicistički i eklektički stil promovisan i podržavan u pariskoj Ecole des Beaux Arts i naročito uticajan u drugoj polovini XIX veka ne samo u Francuskoj, već i u Evropi i Americi. Akademizam se čvrsto pridržava odredjenih kanona vezanih za klasicističku tradiciju i ne dozvoljava proizvoljnosti, improvizacije i inovacije. S jedne strane on sprečava srozavanje kvaliteta ali s druge vodi u šablon i monotonu repeticiju. Zapaža se. medjutim, da tokom vremena i najavangardnije tendencije postaju retrogradne i autoritarne kao na pr. Medjunarodni stil koji je 60–ih zapao u tešku krizu.

Ch.Garnier: Pariska opera, poč. 1862–75

(40)712 – Free Classicism

Istoricistička arhitektura druge polovine XIX v. koja predstavlja slobodno mešanje klasicizma, renesanse, manirizma i baroka.

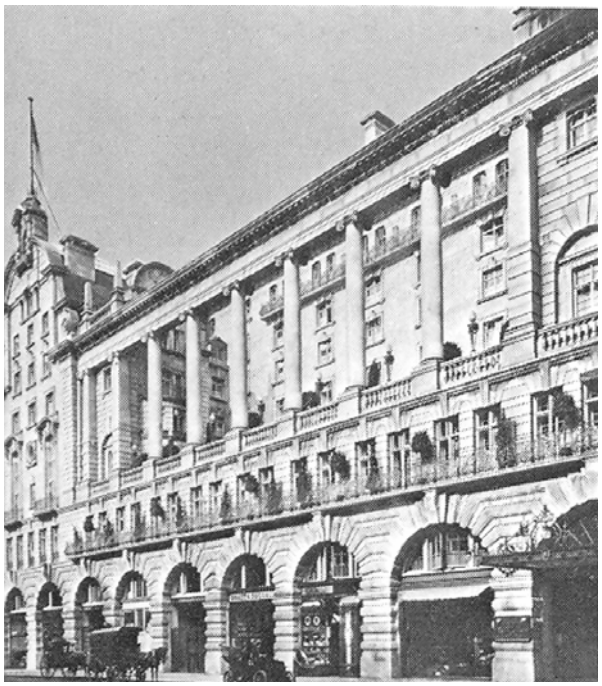

N.Shaw: Piccadilly Hotel, London, 1905

(40)72 – Mešanje istorijskih stilova i drugih tendencija

Kombinovanje jednog ili više istorijskih stilova sa elementima tradicionalne i vernakularne arhitekture, Art Nouveau–a, tehnološke arhitekture, itd. Razni hibridni podstilovi su posebno brojni u XIX v. u Engleskoj (Free Style, Queene Anne Revival, Free Gothick, Free Tudor, itd.), ali ih ima i u drugim zemljama, najčešće u kombinaciji sa elementima domaće arhitekture

G.Coppede: Il Quartiere Coppede, Rim, 1908–23

.

(40)73 – Neokolonijalna arhitektura

Reinterpretacije Kolonijalne arhitekture XVII–XIX v. prvenstveno u SAD, latinoameričkim zemljama i Africi, koja je pojedine arhitektonske stilove iz zemalja matica, prenosila na kolonizovane teritorije uz eventualne kombinacije sa lokalnom tradicionalnom arhitekturom.

(40)731 – Neokolonijalna arhitektura u SAD

Kontinualna primena kombinacije Džordžijanske i Quenne Anne arhitekture sa tradicionalnim metodama gradjenja, masovno primenjena u tipizovanim montažnim drvenim stambenim objektima širom SAD i Kanade.

N.N.: Neokolonijala stambena rezidencija, SAD, cca 1990

(40)732 – Neo–kolonijalna arhitektura u Latinskoj Americi

Slikovito mešanje španske tradicionalne i barokne arhitekture sa elementima domorodačkog graditeljstva u svim zemljama Latinske Amerike, ali i na krajnjem jugozapadu SAD tokom XVIII–XX v.

N.N.: Stage Theater, Santa Fe, New Mexico, SAD

(40)8 – Totalitarna arhitektura

Arhitektura totalitarnih režima, posebno fašističke Italije, nacističke Nemačke, staljinističkog SSSR i komunističke Kine iz perioda Mao Ce Tunga.. Kao internacionalni stil, ona najčešće neguje uprošćeni Neoklasicizam i skulpturu baziranu na realizmu i klasicizmu 19. v. za masivne, hipertrofirane, državne reprezentativne gradjevine.

(40)81 – Nacistička reprezentativna arhitektura u Nemačkoj

Arhitektura Hitlerovog III. Reicha 1933/45 koja se iskazuje u tri osnovna vida:
a/ Ogoljeni klasicizam (Kreis i Sperr),
b/ Vernakularna nemačka arhitektura zasnovana na ruralnom, prvenstveno alpskom tipu,
c/ utilitarna, industrijska arhitektura.
Sperrov megalomanski generalni plan centra Berlina nije izveden, ali su zato izvedeni Nova kancelarija (1938/9) i Olimpijski stadion "Marsova polja" (1934/6). Stanovanje je komforno sa sivim zidovima i krovovima u nagibu. Treba naglasiti, medjutim, da se Nacistička partija nije protivila primeni stakla i čelika u izgradnji industrijskih zgrada.

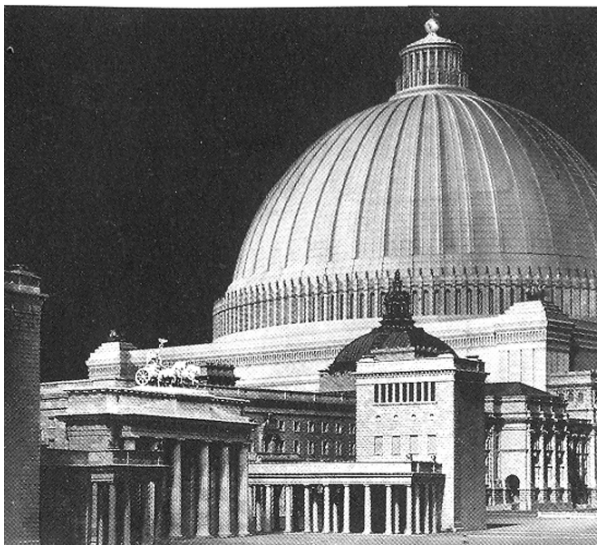

A.Speer: Grosse Hale, Berlin, projekat, 1938

(40)82 – Fašistička reprezentativna arhitektura u Italiji

Specifična kombinacija moderne arhitekture i klasicizma u fašističkoj Italiji izmedju dva rata. Za razliku od strogog i otudjenog klasicizma nemačke nacističke arhitekture, italijanska fašistička arhitektura je mnogo slobodnija, bliža modernim stremljenjima i manje depresivna. Neki od pojednostavljenih i prestilizovanih oblika ove arhitekture preneti su kasnije uspešno u istoricističku Postmodernu.

Guerrini i dr.: Palata italijanske civilizacije EUR, 1942

(40)83 – Socrealistička reprezentativna arhitektura u Sovjetskom savezu

Zvanična arhitektura u bivšoj SSSR u periodu od 1930 do njenoga raspada, koja je dekretom zamenila arhitekturu Rusku avangardu. a inspiriše se klasicismom, ponekad u kombinaciji sa elementima orijentalne arhitektura u čast J.V.Staljina i nacionalne ruske arhitekture. U vreme dominacije SSSR primenjivana je i u drugim zemljama Istočne Evrope a u periodu 1945–47 i kod nas (zgrada Sindikata i "Udbina zgrada", Beograd)

L. Rudnjev i dr.: Univerzitet Lomonosov, Moskva, 1953

(40)84 – Arhitektura u Kini u periodu Mao–Ce–Tunga

Posebna i nešto umerenija varijanta socrealistička arhitektura u Kini, koja elemente sovjetske socrealističke arhitekture kombinuje sa elementima tradicionalne arhitekture..

.

N.N.: Mauzolej Mao Ce Tunga u Pekingu

(40)85 – Memorijalna arhitektura

Arhitektura koja (opravdano ili ne) veliča zasluge pojedinih istaknutih osoba, prvenstveno državnika (memorijali, mauzoleji, kenotafi). Svojim prostorno arhitektonskim karakteristikama razlikuje se od skulptoralne spomeničke arhitekture i, pošto glorifikuje prošlost, najčešće je mada ne i obavezno, vezana za istorijske stilove. Veoma je stara i kroz sve epohe, od egipatskih piramida i rimskih trijumfalnih kapija do današnjih dana, na različite načine i sa različitim ciljevima, neguje kult ličnosti. Ovde se ne ubrajaju crkvene zgrade posvećene pojedinim kanoniziranim ličnostima (Sv. Sava, na pr.) jer je u njima na prvom mestu bogoslуženje, dok je veličanje samog sveca u drugom planu.

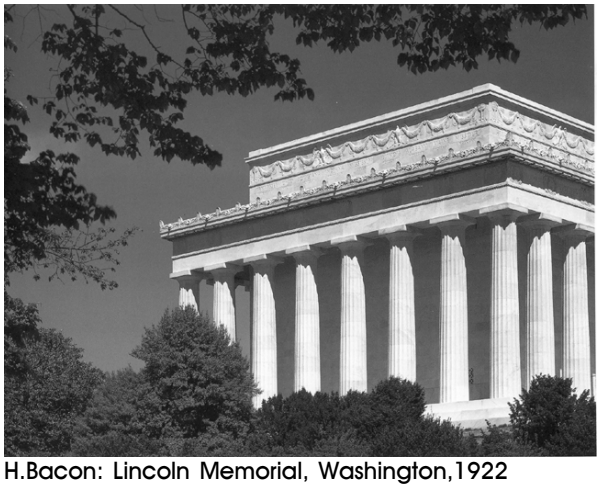

H.Bacon: Lincoln Memorial, Washington,1922

In memoriam

Prof. Dr. RANKO RADOVIĆ Arhitekta (1935–2005)

Više od 20 godina sam u nastavi i više od 20 godina naš veliki teoretičar arhitekture Ranko Radović prisutan je na našem kursu preko svojih neprevazidjenih knjiga, eseja i filmova o arhitekturi. Više od 20 godina ja mojim djacima obećavam da ću ih, ako budu dobri i vredni, jednom upoznati sa velikim arhitektonskim eruditom i guruom svetskog formata Profesorom Rankom Radovićem, a sada je on iznenadno otišao a ja obećanje dato mojim djacima ispunio nisam. Otišao je, a ja sam nekako verovao da je večit i da nikad ne može otici, bar ne pre mene. Otišao je, a iza njega je ostala jedna velika praznina koja još dugo vremena neće biti popunjena, otišao je i u crno zavio svoju matičnu kuću – Arhitektonski odsek Tehničkog fakulteta u Novom Sadu čiji je on bio osnivač, koga je vodio po svojim idejama i principima i učinio ga poznatim, kako u zemlji tako i van njenih granica. Nikad nisam bio u prilici da mu se obratim s molbom za mišljenje o nekom od mojih tekstova, ali me je sama mogućnost da to u slučaju potrebe mogu da uradim činila sigurnijim i hladnokrvnijim. Bilo je dovoljno da se upitam šta bi na to rekao Ranko, pa da postanem samokritičniji i obazriviji. Mogu misliti kako je sada njegovim brojnim studentima i saradnicima koji su ostali bez svog mudrog mentora. Mogu samo reći: Bog neka im je u pomoći! Jer Ranka nije dovoljno samo čitati, njega treba slušati u živo i osetiti čaroliju njegove žive reči. Tek tu ćete naći Ranka!

* * *

Arhitekta Ranko Radović (rodjen u Podgorici 1935.), bio je redovni profesor Univerziteta u Novom Sadu, Beogradu, Helsinkiju i Cukibi (Japan). Na beogradskom Arhitektonskom fakultetu diplomirao je 1962. a magistrirao 1971. godine ("Urbana morfologija"). Doktorirao je na Sorboni 1980. ("Kontinuitet ideja i oblika u savremenoj arhitekturi"). Održavao je predavanja na mnogim domaćim i svetskim univerzitetima (Skoplje, Priština, Rim, Palermo, Stokholm, Pariz, Keln, Melburn, Lisabon, Tokio). Bio je član više svetskih udruženja za urbanizam, stanovanje i arhitekturu, kao i Dukljanske akademije nauka i umjetnosti. Autor je vise zapaženih objekata od kojih se ističu "Spomen kuća Bitke na Sutjesci" (1971), zgrade hotela i banke u Vrnjačkoj Banji (1977–79), pozorište "Atelje 212" (sa R. Dinulovićem) i drugih. Objavio je više knjiga, naučnih i stručnih studija. Redovno je održavao izuzetno atraktivna i masovno posećena javna predavanja o savremenoj svetskoj arhitekturi i problematici gradova i njihovih uredjenja. Autor je više tv emisija i serija o arhitekturi i stanovanju. Arhitektonske radove i crteže samostalno je izlagao u Beogradu, Novom Sadu, Sarajevu, Podgorici, Ljubljani, Skoplju, Budimpešti, Parizu, Helsinkiju. Dobitnik je Tabakovićeve nagrade za arhitekturu 2001 god. koju dodeljuje Društvo arhitekata Novog Sada (DaNS) za izuzetne razultate i doprinos na polju urbanističkog i arhitektonskog obrazovanja mladih arhitekata na univerzitetima od Finske do Japana, posebno u Beogradu i Novom Sadu. U katalogu propratne izložbe podvučeno je da knjige koje je Radovic napisao, predavanja koja se pamte i kuće koje je izgradio imaju zapaženo mesto medju stvaralaštvom elite svetskih arhitekata, kao i snagu doslednog pobornika i sledbenika savremene arhitekture. Arh. Radović u našoj i široj svetskoj stručnoj javnosti predstavljao je izuzetnu ličnost i primer retko svestranog aktiviteta u prostoru. Više izdanja doživljava njegova knjiga "Savremena arhitektura izmedju stalnosti i promene ideja i oblika u modernoj arhitekturi", koja je verovatno jedno od njegovih najkompletnijih i najvažnijih dela.

Ranko Radović je bio rara avis, redak i kod nas unikatni primer neorenesansnog erudite koji je zainteresovan za mnoge stvari, svuda se isprobava i, na užas mediokriteta, svuda postiže nadprosečne a po negde i izuzutne rezultate i sve to sa nekom posebnom lakoćom, ubedljivo i sa šarmom. Kao izraziti borac za ličnu i kreativnu slobodu nije bio ni konformista niti je pristajao na krute birokratske stege. Njegovo intenzivno angažovanje ne samo na domaćem već i na medjunarodnom planu (doktorirao je na Sorboni, bio je član pa i predsednik više medjunarodnih asocijacija, predavao je u Finskoj i Japanu, itd, itd,) iritiralo je mnogobrojne zavidljivce koji su mu zamerali da zapostavlja nastavu na matičnom beogradskom Arhitektonskom fakultetu čiji je bio nesumnjivo najomiljeniji i najatraktivniji predavač. Ne ulazeći u svadje i polemike, kao svaki pravi gospodin, Ranko je dao ostavku i prešao na novosadski Tehnički fakultet gde je oformio novi Arhitektonski odsek sa otvorenim rukama u pogledu koncepta nastave što je itekako umeo da iskoristi. Novosadski Tehnički fakultet je postao nadaleko poznat po Ranku Radoviću i njegovoj svežoj i dinamičnoj nastavi, a glas o njemu sezao je sve dalje dok nije stigao i do crnogorskih vlasti koje su se opasuljile da je Ranko po rodjenju crnogorac i da im kao ličnost svetskog renomea može biti od koristi. Ponudili su mu zvanje republičkog ministra, a on je prihvatio i zahvalio im se na sledeći, sebi svojstven način:

Ministar ekologije šokirao Vladu

Samo nekoliko dana nakon što je, kao nestranačka ličnost, izabran za ministra zaštite životne sredine i prostornog planiranja u Vladi crnogorskog premijera Mila Djukanovica, prof. dr Ranko Radovic šokirao je svoje kolege. Tražio je od Vlade da mu kupe bicikl, koji će mu, kako otkriva u intervjuu za sjutrašnje izdanje novosadskog "Dnevnika", uskoro postati glavno prevozno sredstvo u Podgorici. "Čim dobijem od Vlade obećani bicikl, na kojem ću traziti da piše 'ovo je bicikl ministra ekologije', natjeraću i premijera Djukanovica (sic!) i predsjednika Skupštine Filipa Vujanovića da se sa mnom provozaju centrom Podgorice", kazao je Radović...

Dabome, Ranku se sve moglo oprostiti, ali pokušaj preseljenja crnogorskih čelnika iz Audija na bicikle je bio akt ravan izdaji, pa se posle nekoliko bezuspešnih pokušaja da Crnu Goru uvede u svet, Ranko oprostio od ministarske fotelje i vratio univerzitetskoj nastavi, jer je bio isuviše civilizovan da bi mu ponudili neko ambasadorsko mesto...

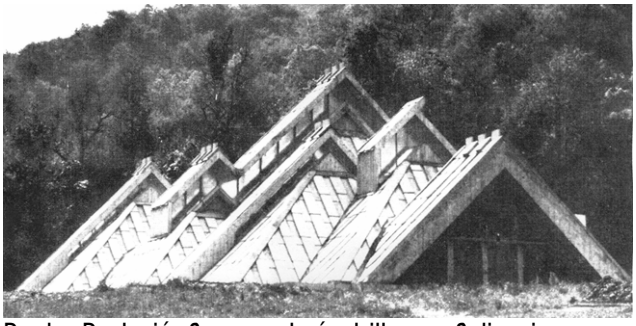

Ranko Radović: Spomen kuća bitke na Sutjesci, Tjentište (1964–72)

Medjutim, neko drugi je itekako umeo da primeti i iskoristi Rankov vanstandardni intelektualni format i naboj. To je bio G. Jevrem Brković predsednik tzv. Dukljanske akademije nauka i umjetnosti (DANU), za koga se priča da je izjavio kako su crnogorci nekada bili katolici (tzv. crveni hrvati) koje je Sv. Sava (sic!) nasilno preveo u pravoslavlje. Pošto su u DANU ušli i neki veliki slikari kao što su Vojo Stanić i Dado Djurić, zamamno zvanje akademika DANU je poneo i Ranko Radović, bez obzira što neki smatraju da je DANU s obzirom na neke svoje pozicije samo isturena ispostava Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razume se, Ranka politika nikad nije privlačila ukoliko nije bila vezana sa njegovom strukom i, reklo bi se, da Jevrem Brković i njegove perjanice nikada nisu imale neku konkretnu vajdu od Ranka, sem neosporne činjenice da je samim svojim članstvom znatno doprineo imidžu ove, kako neki kažu, dosta kontraverzne pa čak i srbofobne institucije. Pa šta onda? I SANU ima putera na glavi, a Rankova titula AKADEMIKA (pa makar i DANU) ima svoju težinu bez obzira na sve, jer ju je on svojim radom pošteno i zaslužio.

Otišao je neočekivano, kada smo od njega očekivali još mnoga iznenadjenja i saznanja, otišao je prerano i nedostajaće nam još dugo. Nekome, prosto, nema zamene a on je bio jedan od njih...

In memoriam

Prof.Dr. MARA ĐUKANOVIĆ dipl.ing.arh. (1935–2005)

Napustila nas je i gospodja Prof. Dr. Mara Đukanović, vrstan arhitekta i veliki borac za unapredjenje (ili bolje reći spasavanje) naše životne sredine, kako neki rekoše "prva dama naše ekologije". Razapeta izmedju porodičnih i brojnih profesionalnih obaveza, sagorela je u plemenitoj težnji da uvek pruži najviše i najbolje od sebe kao ekspert, kao nastavnik, ali i kao roditelj. Iza nje su ostali mnogi radovi – projekti, knjige, studije, monografije i članci, a ostaće u dugom pamćenju ne samo svoje dece, unuka i prijatelja, već i mnogobrojnih djaka i studenata, kojima je nesebično prenosila svoja znanja i iskustva. Verujemo da će njeni sledbenici ovu baklju ekološke misli preneti dalje i nastaviti njenu donkihotovsku borbu protiv primitivizma, destrukcije i korupcije u oblasti ekologije u kojoj se tako mnogo priča a tako malo konkretno radi. Trag koji Dr. Djukanović ostavlja za sobom, dubok je i trajan uprkos inertnoj i učmaloj sredini koja ju je okruživala i često gušila. Nedostajaće nam, a njen prevremeni odlazak predstavlja veliki gubitak za sve nas koji smo je poznavali, kao i za našu profesiju.

* * *

Dr. Mara Đukanović je rođena 1935. u Beranama (Crna Gora) ali je osnovnu školu, gimnaziju i Arhitektonski fakultet završila u Beogradu .

U periodu 1959–83 radi kao projektant, šef gradilišta i nastavnik, a od 1983. do 1985. radila je kao viši samostalni savetnik za prostorno planiranje i zaštitu životne sredine u Republičkom zavodu za društveno planiranje. Za svoj rad, 1982 je nagrađena Republičkom majskom nagradom. Za svoj magistarski rad "Ekološki problemi i aspekti stambene sredine u Beogradu" (1979) dobila je nagradu Privredne komore Beograda. Doktorsku disertaciju "Ekološke dimenzije u izgrađivanju prostora" odbranila je na beogradskom Arhitektonskom fakultetu (1982). Za vanrednog profesora za predmet Zaštita životne sredine na Šumarskom fakultetu u Beogradu, izabrana je 1985. a za redovnog 1993. godine. Šef katedre za planiranje i projektovanje u pejzažnoj arhitekturi bila je od 1994/96 a 1996/97 kao redovni profesor prelazi na Niški univerzitet gde, na Fakultetu zaštite na radu, vodi predmete: Životna sredina i osnove zaštite i Urbana ekologija. Držala je predavanja i seminare u Finskoj, (1984), SAD (1992), Engleskoj (1992, 1993). U zemlji je bila aktivni član mnogih udruženja i foruma, a od 1996 je predsednik Jugoslovenskog društva za životnu sredinu "Ecologica", kao i sekcije "Arhitektura i životna sredina" pri SAJ, itd. Godine 1991. (u timu) dobitnik je nagrade Urbanističkog salona Saveza urbanista Srbije za studiju: "Predlog mreže zelenila kao sredstva za unapređenje životne sredine i slike grada na teritoriji opštine Vračar". Nastupala je u mnogim naučnim, stručnim i obrazovnim radio i TV emisijama. Organizator je više naučnih i stručnih skupova. Uvedena u spisak eksperata za Zaštitu životne sredine za Srednju i Istočnu Evropu (CEDAR i REC), svetski informacioni sistem INFOTERRA i kao ekspert, bila je angažovana u Ministarstvu za zaštitu životne sredine. Preko "Green Energy Way" (Mađarska), kao učesnik međunarodne konferencije održane sa tom temom u Gardoniu, uključena je i u Green Peace. Dr. Đukanović je 1997. kao ekspert za životnu sredinu i održivi razvoj i član nevladine organizacije, bila jedini učesnik Jugoslavije na Samitu Planete+5 u Njujorku (kada naša zemlja nije bila članica UN). Od 2001. upisana je u Evropsku listu eksperata za održivi razvoj (European Data Bank Sustainable Development).

* * *

U nastavku prikazujemo jedan veoma edukativan članak Dr. Mare Djukanović pod naslovom: "Zdravstveno–tehnički aspekti za izgradnju i održavanje stambenog i radnog prostora" Iz časopisa "Ecologica". 5/1995.

ZDRAVSTVENO–TEHNIČKI ASPEKTI ZA IZGRADNJU I ODRŽAVANJE STAMBENOG I RADNOG PROSTORA

Prof. Dr. Mara Đukanović, dipl.ing.arh.

5.februara 2005, iznenadno nas je napustila naša poštovana koleginica i dragi prijatelj Prof. Dr. Mara Đukanović, veliki stručnjak i beskompromisni borac u oblasti arhitektonske ekologije. Objavljujući ovaj, još uvek aktuelan i dragocen tekst iz časopisa "Ecologica" 5/98, želimo da očuvamo sećanje na nju i njen plodni rad i zahvalimo se za sve što je samopregorno i nesebično pružala kako generacijama svojih djaka i studenata, tako i nama starijima/

U proteklom 50-togodišnjem periodu izgradnja i održavanje stambenih, radnih, obrazovnih, zdravstvenih, turističkih i drugih objekata u kojima se ljudi dnevno duže zadržavaju, bile su usmerene uglavnom na obezbeđivanje komfora i sigurnosti u njima, ali ne i na neke moguće negativne efekte na ljudsko zdravlje. Sa razvojem ekološke svesti, naročito u zadnjoj dekadi XX veka, došlo se i do mnogih drugih saznanja koje nisu iz domena struke graditeljstva, a koja su veoma značajna za izgradnju objekata. To se, uglavnom odnosi na štetnost upotrebljavanih građevinskih materijala koji mogu da budu rizični po zdravlje korisnika.

S obzirom na značaj teme, „Ecologica", Jugoslovensko društvo za širenje i primenu nauke i prakse u zaštiti životne sredine, odlučilo se da ovogodišnje savetovanje posveti pomenutoj temi. „Ecologica" ulazi u petu godinu svog postojanja, sa nizom raznih aktivnosti, promocija knjiga i publikacija, saradnjom sa mnogobrojnim udruženjima i pokretima, održanim seminarima i predavanjima po pozivu, obeležavanjima značajnih datuma, redovnim izlaženjem istoimenog naučno-stručnog časopisa. Ovim, šestim po redu, naučno-stručnim skupom, istovremeno obeležava dva značajna datuma: 8. april Svetski dan zdravlja i 22 april Dan zemlje.

1. UVOD

Sve ono što mi danas radimo, planiramo, izgrađujemo, kreiramo, menjamo, dopunjavamo, proizvodimo... odlazi sa nama u sledeći milenijum. Ekološki problemi sadašnje civilizacije, su brojni, kompleksni, veoma mnogo povezani međusobno i teško rešivi. Uzroci su raznovrsni a njihove posledice postaju uzroci novim problemima. U svim oblastima razvoja dosadašnje civilizacije glavnu ulogu imale su inženjerske struke, koje su svojim aktivnostima uzrokovale globalne probleme.

Nova civilizacija, koja je na pomolu, civilizacija XXI veka, iako pruža nadu, preko nove nauke, novih tehnologija načina razmišljanja, ponašanja, da je razvoj moguć, uz veliku kontrolu proizvoda i izuma, nosi sobom i velike rizike i neizvesnosti u pogledu očuvanja vrednosti životne sredine. Skoro da više nema oblasti ljudske delatnosti koje ne utiču na globalne probleme. Svaki lokalni ekološki problem, kumulativno se odražava na globalni nivo. Globalni problemi su brojni, a većina njih izazvana je inženjerskim aktivnostima, a oni u povratnoj sprezi utiču na lokalne. Te tako, u životnoj sredini, sve je povezano međusobno.

Odsustvo ekološke etike i univerzalnih moralnih principa ogleda se u tehničkim i drugim naukama, za izume koji ugrožavaju Planetu i ljudski rod, naročito putem veštačke inteligencije – robotike i genetske manipulacije. Istovremeno vera u tehnologiju kao moćno sredstvo za rešenja u životnoj sredini, pokazalo se u mnogim slučajevima kao bumerang koji vraća ekološke probleme ili rizike na početni korak. Iako apsurdno zvuči, činjenica ostaje, da je čovek nadvladavajući prirodu u cilju ostvarivanja boljeg života došao u situaciju kada mora da preduzima velike mere zaštite, da bi životnu sredinu očuvao za dalji opstanak čovečanstva. A to je uglavnom zadatak inženjerskih struka.

2. RIZICI U ŽIVOTNOJ SREDINI OD INŽENJERSKIH AKTIVNOSTI

Tokom 300 godina, koliko je trajala industrijska civilizacija, a naročito u drugoj polovini XX veka, inženjerske struke su se od postepenog razvoja zahuktavale ka veoma burnom. Prilikom njihovih delatnosti, praktično u svim procesima rada, dolazilo je do negativnih posledica po životnu sredinu. Može se generalno okarakterisati, da su sve inženjerske struke radile za uspon civilaizacije, a pri tome u svojim zamasima bile agresivne i arogantne prema životnoj sredini. Za svaki veliki inženjerski poduhvat, glavnu reč u odlučivanju, vodili su stručnjaci iz odgovarajuće oblasti. Kada je reč o graditeljstvu, odluke o izgradnji, prostornom obuhvatu, kapacitetu za ljudska naselja, infrastrukturne sisteme i industrijske aktivnosti koje ih prate, donosile su se sa aspekta određenih struka kao najbolja moguća rešenja (građevinski inženjeri, arhitekte, urbanisti, saobraćajni inženjeri, inženjeri poljoprivrede, šumarstva, tehnolozi, geolozi, inženjeri rudarstva, elektro-inženjeri, mašinski inženjeri i drugi). Tom prilikom, nije se znalo pa se nije ni vodilo računa, da svaka aktivnost u životnoj sredini donosi negativne posledice. Svaka prostorna izgradnja činila je ekološke štete:

* Prof. Dr Mara Đukanović, Predsednik društva Ecologica, Fakultet zaštite na radu, Niš

a) linearno prosecanje saobraćajnica, autoputeva, železničkih pruga, na grub način presecali su ekosisteme, čime se remetila ekološka ravnoteža i ugrožavao biodiverzitet;
b) zbog izgradnje energetskih, stambenih, industrijskih, turističkih i drugih kapaciteta, mnogi ekosistemi su uništeni (primeri močvara, mangrovskih šuma, bara, ritova, tropskih i drugih šuma, lugova) a sa njima nestajale su mnogobrojne vrste iz bogatog svetskog fonda biodiverziteta;
c) u svim fazama svih aktivnosti, troše se resursi i energija;
d) njihovim trošenjem iscrpljuju se rezerve;
e) tokom njihovog rada kao i po prestanku, stvaraju se otpadne materije u sva tri agregatna stanja, koja zagađuju vazduh, vodu, zemljište.
f) prostori koji su uređivani kao kvalitetni, stvarali su štete na nekim drugim lokacijama sa kojih je crpljen materijala ili energija za njihovo podizanje.

Praktično sve inženjerske struke su se u svom radu ponašale neekološki. Kako su građevinarstvo i arhitektura struke koje su unosile velike promene u životnu sredinu, stvarajući ljudska staništa to one su činile nenamerne ali veoma ozbiljne greške. Uzrok tome nije bilo neznanje iz sopstvene struke, već sa stanovišta ekološke svesti i nepoznavanja, pa stoga i nepoštovanja ekoloških principa: primenjivana je tehnologija građenja i građevinskog materijala koja je sa stanovišta ljudskog zdravlja nedopustiva. U pomanjkanju sirovina, išlo se na korišćenje nuzprodukata od industrijske i energetske proizvodnje (šljake, zgure, pepela...).

3. STANOVANJE KAO LJUDSKA POTREBA

Jedan od najvećih globalnih problema jeste ograničen prostor za izgradnju za sve veći broj stanovnika. Osim što je za svakog stanovniku potrebno obezbediti utočište u vidu stana – kuće – zaklona, potreban je prostor i za objekte infrastrukture koji prate stanovanje. Zbog nedostatka higijenski rešenog problema stanovanja, već je danas, od ukupnog broja stanovnika, 1/4 beskućnika, a 3/4 živi ispod standarda. *(Cunnigham–Saigo 1990)* Prema podacima UN oko 100 miliona ljudi u svetu nema nikakav krov nad glavom! A u mnogim krajevima sveta, naročito u višemilionskim gradovima ničiu kuće od kartona, platna, lima, razna bedna naselja: pataje, favele, šantaje, slamovi, čatmare – obitavališta.

Širom sveta, sve je veći broj beskućnika koji se rode i umru direktno na tlu, bez ikakvog zaklona. Beskućništvo nije karakteristika isključivo siromašnih zemlalja: broj se povećava i u razvijenim zemljama(SAD-u, Latinskoj Americi, Srednjoj i Zapadnoj Evropi...). Sa druge strane, veliki je broj onih koji žive u raskoši i bogatstvu, luksuzu, sa rasipanjem svetskih prirodnih dobara.

Tokom istorije ljudskog društva, ***pojam stanovanja***, kao i njegovo fizičko ostvarenje, doživljavalo je velike transformacije, kako u formi i strukturi, tako i u obimu i opremi. Pređen je veliki put od prirodnog zaklona ispod drveta ili u pećini (u vremenu ekološkog ekvilibrijuma), preko udubljenih otvora u steni ili zemlji (prve veće ljudske aktivnosti u izmeni prostora), kuća urađenih od blata i pletera, drvenih sojenica, zatim kamena, drveta, cigle, betona i gvožđa, od kuća površinski rasprostrtih po terenu, ukopanih u zemlju, pa do oblakodera neograničenog broja spratova! Takođe, skoro da više nema prostora na kome se objekat ne može izvesti: u predelima žarkog pojasa ili ledenog Severa, na platformama na pučini mora, na podvodnom ili nestabilnom tlu, na visokim planinama, ispod nivoa terena u većem broju etaža i slično. Za zadovoljavanje potrebe za stanom, čovek je uvek birao najlepša mesta u prirodi: pored reka, jezera, mora, na obodu velikih šuma, na vrhovima ili padinama bregova sa kojih je lep pejzaž, pregledno mesto za odbranu od neprijatelja, u blizini plodnog zemljišta, na suvim i osunčanim mestima, na prostorima zaklonjenim od vetrova, na raskrsnicama puteva, u blizini izvorišta vode za piće... Zbog toga je svako ljudsko naselje, svaki grad posebnost jedinstvenih prostornih i sadržajnih karakteristika, ali istovremeno opterećeno i brojnim ekološkim problemima, nemogućnostima da se oni reše, kao i ograničavajućim faktorima daljeg razvoja.

Za širi i opštiji pojam stanovanja – življenja na određenom prostoru, koristi se izraz ***habitabilnost***. Ovaj pojam je latinskog porekla i potiče od latinske reči *habitatio*, što znači stanište (isti izraz koji se koristi u ekologiji da označi najpovoljnije mesto za određenu vrstu biljnog ili životnjskog porekla). U stručnoj anglosaksonskoj literaturi odomaćen je izraz *habitat* (habitability), što odgovara našem pojmu – nastanjenost, ljudsko stanište, ljudsko naselje. Izraz habitabilnost prvi je uveo Benton Mak Kej 1928 godine, tražeći odgovarajući termin za prostor povoljan za ljudska naselja za potrebe regionalnog (prostornog) planiranja *(Glikson 1971)*. Habitabilnim se može označiti svaki prirodni ili veštački prostor koji obezbeđuje čoveku odgovarajuće spoljašnje prirodne uslove za njegovu kontinualnu egzistenciju u potrazi za hranom, zaklonom, povoljnom klimom, različitim fizičkim, prirodnim pogodnostima prostora (blizini vode, konfiguraciji terena, komunikacijama i drugo). U habitabilnost se unose i novi–ekološki faktori sredine: kvalitet zemljišta u pogledu njegove plodnosti, klimatski faktori ali i antropogeni–izmenjeni prostor, koji je nastao kao proizvod planiranja (dakle, svesne ljudske aktivnosti namenjene budućnosti).

U preistorijskom periodu, habitabilnost je pretstavljala uslov određen čisto prirodnim faktorima, jer u to vreme čovek nije menjao niti dopunjavao ambijent u kome je živeo. Tada je slobodnog i povoljnog prostora bilo na pretek, pa je postojala mogućnost izbora habitabilnog mesta. U toku daljeg razvoja ljudske civilizacije i kao njen značajni razvojni proces, tehnologija građenja objekata za stanovanje, nepovoljne faktore sredine eliminiše ili koriguje, i na veštački način ih ostvaruje (grejanje prostorija, osvetljenje, vodosnabdevanje, provetravanje, rashlađivanje, odvođenje fekalija i drugih otpadnih materijala...). Znači da ih tehnologijom građenja čini habitabilnim.

Kao jedna od prvih, poznata je, Aristotelova teorija mesta – toposa u kojoj je prostor za ljudska naselja bio „zbir svih mesta – dinamično polje sa kvalitativnim osobinama". Prema Norberg-Šulc K. 1975. „Još od neza-

pamćenih vremena, čovek je radio samo u prostoru (životnoj sredini), opažao prostor (životnu sredinu), postojao u prostoru (u životnoj sredini), mislio o njemu, stvarao ga, kako bi izgradio strukturu svog sveta kao realnu sliku".

Međutim osim prirodnih pogodnosti, okolni prostor (i ne samo okolni već i globalni) korišćen od strane čoveka, načet mnogim zagađenjima i degradacijama, uticaće na kvalitet novog ljudskog naselja. Ali i obrnuto: naselje će svojom izgradnjom i daljim funkcionisanjem uticati na pojavu novih promena. To znači da se danas ***habitabilnost vrednuje ekološkim pristupom.*** U istorijskom razvoju ekološki pristup problematici stanovanja, ako je i postojao bio je uglavnom spontan. Kako pravi ekološki problemi nastaju sa razvojem industrijskog društva koje postepeno obuzima ceo svet, to se borba za njihovo rešavanje budi, u početku pojedinačno u svakoj zemlji, a kasnije i na međunarodnom nivou, da bi danas preraslo na globalni nivo.

U razvoju urbanizma i prostornog planiranja, kao delatnosti i nauka koje kreiraju prostor, 70-tih godina XX veka, bila je poznata tzv. „čikaška ekološka škola" na čelu sa arhitektom Frenk Lojd Rajtom. Osnovno učenje i delovanje ove škole se baziralo na ideji definisanoj kao „urbanizam kao način života". Sledeće načelo se zasnivalo na prilagođavanju objekata za stanovanje prirodi i terenu, prirodnoj habitabilnosti, koja je, uz pomoć odgovarajućih tehničkih rešenja dopunjavala ono što je neophodno za potpunu habitabilnost.

Do nedavno arhitektura se računala kao „umetnost mase u prostoru" pa je njena estetska funkcija bila primarna. Čuveni arhitekta Korbizje ističe funkcionalizam, što je značilo racionalno korišćenje prostora u okviru arhitektonskog objekta. Arhitektura prelazi i put konstruktivizma kao značajne ideje vodilje, a gradovi XX veka se razvijaju po dva modela: progresističkom ili kulturaloškom. Arhitektura ide svojim putem a tehnologija joj pomaže da može da gradi u bilo kom području. Istovremeno, mada ne i voljno, arhitektura se odvaja od prirode i prirodnih zakonitosti.

4. EKOLOŠKI KVALITET STANOVANJA

Međutim, početkom 80-tih godina XX veka, „otkriva se" životna sredina a problemi vezani za nju pomeraju se u prvi plan. Ovome su doprinela dva značajna događaja:

1. Po nalogu *Rimskog kluba*, rezultati istraživanja ukazuju na „granice rasta" na ograničenom prostoru naše planete (1970 i 1971), i

2. *Prva konferencija Ujedinjenih nacija o životnoj sredini* koja je održana u Štokholmu 1972 godine.[1)]

Ova dva događaja ukazala su na zajedničke globalne probleme u životnoj sredini, a u sledeće dve dekade dešavaju se velike katastrofe koje to i dokazuju (Seveco, Sandoz, Meksiko-Siti, Bopal, Černobilj...). Dvadeset godina posle Štokholmske konferencije, organizuje se Druga konferencija o životnoj sredini i razvoju, u Rio De Žaneiru 1992 godine, na kojoj se donosi niz značajnih dokumentata među kojima je i Agenda 21, koja daje uputstva, između ostalog i o takozvanom „održivom razvoju" u gradovima i naseljima.[2)]

U međuvremenu, postepeno se budi ekološka svest i na međunarodnom i na nacionalnom nivou, pa se donose i primenjuju mnoge mere i postupci sa ekološkim načinom razmišljanja. Obavljaju se razne vrste istraživanja, u koje spada i kvalitet životne sredine u okviru samih objekata u kojima ljudi žive ili duže vremena tokom dana borave. Arhitektura i arhitektonski objekti se više ne posmatraju kao umetnost i umetnički predmeti, ***već su ljudska naselja ekološke kategorije: ekosistemi, a stambene zgrade ljudska staništa.*** U njima nije više značajan samo ekonomski kvalitet – životni standard, već i ekološki kvalitet životne sredine, onaj koji garantuje nezagađene uslove života. Ekološki kvalitet stanovanja podjednako podrazumeva faktore sredine: a) spoljašnje i b) unutrašnje.

5. SPOLJAŠNJI FAKTORI

Bez obzira koliko kvalitetno u pogledu konstrukcije, obrade, opreme, životnog standarda, luksuza i drugih kvaliteta koji mogu da se ostvare u stambenom ili drugom objektu u kome se boravi, opšta zagađenost životne sredine utiče na kvalitet stanovanja. Velika degradacija i zagađenost prirode i svih medijuma, ogleda se kako zbog promena reljefa i pejzažnih vrednosti tako i zaposedanjem za različite funkcije. Zagađenost životne sredine dolazi i od rasutih deponija i smetlišta. Danas skoro da nema netaknute prirode. Čak i na onim prostorima gde ljudska noga još nije kročila (nedostupni planinski predeli, pustinje, lednici na polovima, neprustupačne močvare ili tropske šume) i na prostorima gde ljudi ne obavljaju aktivnosti koje remete ekološku ravnotežu, zagađenost se odražava preko povezanosti abiotičkih faktora u biosferi ili pojedinih ekosistema. To znači, preko strujanja vazdušnih i vodenih masa.

Zagađenost atmosfere i hidrosfere, i delova podosfere, raznim otpadnim materijama od kojih su mnogi, praktično trajni (na primer nuklearni) pretstavljaju latentni rizik koji u svakom trenutku može da preraste ili u akcident ili katastrofu. Svetski okean dugo je bio mesto za odbacivanje raznih opasnih materija, a zemljište je zagađeno naročito oko hemijskih i rudničko-metalnih pogona, kao i od hemijskih sredstava korišćenih u poljoprivredi.

Globalne promene klime i njihov uticaj na biosferu, je evidentan i najveći je rizik koji je izazvan ljudskim aktivnostima. Promene se ogledaju naročito u povećanju prosečne temperature na Planeti. Povećanje temperature je izazvano brojnim zagađujućim materijama koje su dospele u atmosferske slojeve i poremetile ravnotežu. Globalna temperatura se povećava zbog oštećenja ozonskog sloja koji služi kao zaštitni omotač od prekomernog sunčevog zračenja, zatim zbog tzv. efekta staklene bašte, pojave izazvane koncentracijom zagađujućih materija u vidu velikog oblaka, mahom od sumporovih i azotovih oksida. Povećanjem temperature topi se led na polovima, podiže se nivo svetskog okeana, a posledica će biti pota-

[1)] Opširnije o ovome, sa predlogom Štokholmske deklaracije o životnoj sredini, vidi u autorovoj knjizi „Ekološki izazov"

[2)] O ovome (sa prilozima deklaracije Konvencija) opširnije je dato u autorovoj knjizi „Životna sredina i održivi razvoj" 1996.

panje mnogih ostrva i priobalja većeg broja zemalja. U budućnosti se može očekivati i podizanje nivoa podzemnih voda, što će dovesti do katastrofalnih posledica. U međusobnoj povezanosti kao ekološkoj zakonitosti, zbog uništavanja 10 milijardi tona kiseonika je manje na Planeti. Sve ove promene utiču na kvalitet stanovanja. To će značiti promenu načina razmišljanja tokom kreiranja zgrada, kako bi se one prilagodile i globalnim i lokalnim promenama.

Osim globalnih problema, naročito klimatskih promena i nedostatka resursa koji će se odraziti na dalju stambenu izgradnju, i drugi spoljašnji faktori mogu da utiču na kvalitet stanovanja. Spoljašnji ekološki faktori koji utiču na kvalitet stanovanja odnose se na:

(i) kvalitet vazduha i površinskih voda,
(ii) blizinu snabdevanja kvalitetnom vodom za piće,
(iii) postojanje, kvalitet i kvantitet vegetacijskog pokrivača,
(iv) vrednost, estetiku i klimu predela,
(v) pravac i jačinu vazdušnih strujanja i padavina,
(vi) insolaciju,
(vii) stanje higijene naselja i grada,
(viii) blizinu izvora buke i drugih zagađivača sredine (termoenergetskih i industrijskih postrojenja, deponija rasutog otpada, parkirališta i saobraćajnice...),
(ix) nivo podzemnih voda,
(x) kvalitet terena i podloge – zemljišta na kome će se naselje ili građevinski objekat podizati (u pogledu geološkog sastava inženjerskogeodetskih i hidroloških uslova, seizmičke aktivnosti....),
(xi) konfiguaracija terena (reljef)
(xii) blizina prirodno očuvanih prostora (divljine... wildlife)
(xiii) elementi koji su relevantni za nivo komunalne buke: saobraćaj kao izvor, vrsta saobraćajnice (ulica, šinski koridor,aerodrom), vrsta vozila, širina ulice, vrsta i visina zgrada u ulici, podloga (asfalt, beton, kocka – kaldrma), zeleni zasadi, gabarit objekta, vrsta otvora i drugo.
(xiv) organizaciju komunalnih službi u gradu,
(xv) susedstvo (sociološki aspekt),
(xvi) spratnost i blizina susednih objekata,
(xvii) broj nadzemnih i podzemnih etaža objekta i drugo.

Znači da ovde spadaju svi oni faktori sredine, koji, iako spoljašnji, mogu pozitivno ili negativno da utiču na kvalitet stanovanja ili objekata neke druge namene u kojima l;judi preko dana više časova provode.

Ljudi su neprekidno izloženi nekoj vrsti prirodnog zračenja, kosmičkom zračenju, kao i zračenjima iz nekih prirodnih materijala – stena i njihovih delova, i iz zemljišta. Ali i razne ljudske aktivnosti stvaraju takozvane veštačke izvore zračenja, kakvi su na primer, upotreba razne radioaktivne opreme u medicinske svrhe, zatim proizvodnja i korišćenje nuklearne energije, oprema u raznim istraživačkim centrima, i na kraju, nuklearni otpad, posle isteka vremena upotrebe i odsluženja svega nabrojanog.

Izbor lokacije za stambeni ili neki drugi objekat u kome je potreban ***ekološki standard***, danas se ne određuje samo prema povoljnostima klime i orijentacije u odnosu na strane sveta, već se uzimaju u obzir i blizina zagađivača (kao negativan faktor) sa obaveznim odnosom pravca kretanja dominantnih vetrova, ali i izbor terena, sada ne više samo u odnosu na nosivost (čvrstoću na pritisak) i nivo podzemnih voda, već i izbor sa stanovišta uticaja na ljudsko zdravlje.

6. UNUTRAŠNJI EKOLOŠKI FAKTORI

Unutrašnji ekološki faktori se odnose na mikroklimu u samom objektu za stanovanje ili nekom drugom u kome se provodi veliki deo vremena (bolnički, školski, hotelski, kancelarijski, fabrički objekti i slično), od kojih je najvažniji kvalitet vazduha, odnosno sve ono što utiče na stvaranje takozvanog vazdušnog komfora. Nesumljivo je da danas, osim izbora lokacije, mikroklima kao i vazdušni komfor u mnogome zavise od izbora građevinskog materijala. Kvalitet mikroklime u okviru stambenog objekta ima isti značaj kako za fizičko tako i za mentalno zdravlje korisnika. Ona zavisi od izbora:

– lokacije i kvaliteta tla,
– izbora građevinskog materijala i
– izbora tehnologije građenja (sklopa zgrade).

Međutim, opšte unutrašnje faktore koji utiču na ekološki kvalitet stanovanja, a time i na zdravlje korisnika prostora, uslovno možemo svrstati u pet osnovnih grupa. To su:

(i) pojava radioaktivnosti,
(ii) korišćenje nekih škodljivih građevinskih materijala,
(iii) pojava električnih i magnetskih polja u prostorijama,
(iv) uticaj načina zagrevanja prostorija i
(v) uticaj spoljnih faktora unutar prostorija (na primer buke).

a. Pojava radona

Radon je prirodan inertan radioaktivan gas. Za ljudski organizam je škodljiv. Unet u organizam, on ne ostaje na disajnim organima, ali njegovi naelektrisani joni (proizvodi njegovog raspadanja) prianjaju za sve materijale pa čak i za čestice vazduha. Kada se ove čestice udahnu, ostaju u plućima i stalno ih ozračuju. Ljudi ga udišu uglavnom iz zatvorenih prostorija u kojima se javlja iz različitih izvora: zemljišta, podzemne vode ili građevinskih materijala. On nastaje raspadanjem uranijuma koji se prirodno javlja u mnogim stenama i zemljištu odakle može da bude transportovan po zemljinoj površini. Može se rasprostrti po vazduhu okoline, a nivo mu je veoma nizak i bezopasan. Ali ako se radon nađe u zatvorenim prostorijama, tada njegovo dejstvo može da bude negativno po ljudsko zdravlje.

Osim iz zemljišta, radon može da se nađe i u podzemnim vodama, pa, ukoliko je nivo podzemne vode viši, u odnosu na donje etaže zgrada, tada se on može naći u objektu u većim količinama. Glina kao podloga na kojoj se podiže objekat može da bude nepovoljna kako zbog mogućnosti pojave radona tako i zbog zadržavanja vlažnosti, jer u letnjem periodu ne može da prati temperaturu vazduha (mada u nekim slučajevima, glina može i da

umanji uticaj radioaktivnosti). Takođe je veoma štetan i podvodni teren, kako zbog pojave radona tako i zbog vlage koja pogoduje nehigijeni i stvaranju uslova za razvitak bakterija, plesni, insekata i drugih mikroorganizama, u podrumskim prostorijama i etažama bližim terenu. Ovi nepovoljni uticaji se dalje šire po celom objektu.

Reslez i saradnici su otkrili da raskopano zemljište na mestima gde je obavljana eksploatacija fosfata sadrži deset puta više radona nego pre raskopavanja. Korisnici objekata podignutih na takvom terenu izloženi su stalnom dejstvu jonizujućeg zračenja radona.

b) Radon u zatvorenom prostoru

Mnoga istraživanja upozoravaju da se radon, osim iz zemljišta i podzemnih voda, može naći u građevinskom objektu iz drugih, direktnih izvora, kao što su mnogi građevinski materijali ili voda iz gradskog vodovoda (iz slavina).

B. Koen je višegodišnjim istraživanjima pratio nivo radionukleida u 169 stanova u Pitsburgu i konstatovao njihovo prisustvo. Pronašao je (što su kasnija istraživanja potvrdila) da ih ima manje tamo gde je promaja i provetrenost jača. Dalja istraživanja su pokazala da se radon zadržava u objektima koji su „hermetički" zatvoreni, koji su građeni mahom od betona (u kome je šljunak sa primesama raspadnutog uranijuma) i drugih prefabrikovanih elemenata (naročito od šljako-blokova). Prethodna istraživanja Svetske zdravstvene organizacije su potvrdila da neki građevinski materijali emituju radon. To su stene i kameni materijali (šljunak i pesak) u kojima ima više ili manje tragova uranijuma. Takve su i neke vrste granita, peščara, škriljca, fosfata... Prema vrsti upotrebe nekih agregata, beton je takođe stavljen pod sumnju, kao i prefabrikati kod kojih postoji visok rizik izlaganju stanovnika jonizujućem zračenju.

Radi uštede u gradnji i smanjenja otpadnih materijala, 70-tih godina XX veka u građevinarstvu su se koristili blokovi od šljake i pepela. Oni su se takođe, u kasnijem proučavanju pokazali kao izvori radona.

Tabela 1 – Moguće izlaganje radonu iz građevinskih materijala

1. kamen škriljac	v
2. kamen peščar	n
3. kamen granit	v, s, n
4. opeka – glina	s, n
5. blok – šljaka	v, s, n
6. beton normalne konsistencije	s, n
7. otpaci uranijumove rude	v
8. fosfatna šljaka	v, s, n
9. beton – aerisani škriljac	v
10. zgura	s
11. beton na bazi peska (malter)	n
12. gipsane ploče	v, s, n

Stepen izlaganja: v = visok s = srednji n = nizak

Navedeni materijali su stavljeni pod sumnju, a mnogi od njih ispitani, pa je njihovo kancerogeno dejstvo dokazano.

Kako je štednja energije započela 1973 u toku i posle takozvane „naftne krize", tako su graditelji u mnogim zemljama pronalazili i koristili razne vrste izolacije na zgradama (razne izolacione ploče, izolacione pene, trostruko zastakljivanje, efikasne dihtunge na prozorima i vratima i slično), u cilju očuvanja toplotne energije. Na taj način, radon je ostajao „zarobljen" u zatvorenom prostoru, i štetno delovao na stanare i ostale korisnike. Istraživanja koja su obavljena u Velikoj Britaniji pokazuju da je u procentualnom odnosu radioaktivnog zračenja u životnoj sredini (tabela 2.) zračenje iz zemljišta i iz zgrade oko 14% od ukupnog, a iz terena 47%.

Potrebe za izgradnjom kuća za stanovanje kao i ostalih objekata koji prate razvoj i funkcionisanje civilizacije, svakim danom sve više rastu. Rast je paralelan porastu broja stanovnika, čiji se broj pri kraju drugog milenijuma približava cifri od 6 milijardi.

Prognoze govore da se može očekivati da taj broj za oko 35 godina (oko 2025 god.) bude oko 8,5 milijardi, a da oko 2100 godine dođe do udvostručavanja današnjeg broja (oko 12 milijardi). Prema tome, biće potrebno još mnogo lokacija i građevinskog materijala da se sve to izgradi, i to u količinama ukupno do danas ugrađenim.

Tabela 2 – Radioaktivnost u životnoj sredini, iz raznih izvora (u %)

1. kosmički zraci	10%
2. radon gas iz zemljišta	47%
3. gama zraci iz tla i objekata	14%
4. toron (oblik radona)	4%
5. medicinska oprema	12%
6. iz hrane i pića	12%
7. ostalo	1%

(izvor: National radiological Protection Board, G.B.1992)

Razvoj ljudske civilizacije u novoj tehnološkoj eri ide munjevitom brzinom. U traganju za novim prostorima za izgradnju, zadnje dekade XX veka, veoma je popularna u urbanoj obnovi gradova, primena podzemnog urbanizma. Ispod nivoa terena rastu čitavi gradovi sa većim brojem etaža, sa isključivo veštačkim osvetljenjem i veštačkom klimom. U njima nema ni govora o prirodnom provetravanju. Ovi prostori se ne istražuju po pitanju pojave radona i drugih negativnih efekata..

Čovek evolucijom nije prilagođen da veći deo dana provodi u takvim veštačkim uslovima. Kako će to delovati na ljudski organizam i koliko je izlaganje jonizujućem zračenju u tim uslovima ostaje da budućnost otkrije. A možda bi bilo bolje da se od ovakve izgradnje odustane pre nego što se dokažu negativni efekti.

c. Uticaj mikroklime na zdravlje korisnika stambenog objekta

Kvalitet mikroklime u okviru stambenog objekta ima podjednak značaj kako za fizičko tako i za mentalno zdravlje ljudi koji koriste arhitektonske objekte kao svoja

stalna ili privremena staništa. Živimo u vremenu kada je stepen opšteg zagađenja okoline, a naročito kada radioaktivnost u prostorijama stalno raste kai i drugi negativni uticaji, otpornost ljudskog organizma slabi, pa je zbog toga značajna opreznost kod svakog vida izbora materijala i tehnologije njegovog ugrađivanja.

U stanu ili sopstvenoj kući, ljudi provode, prema nekim autorima i do 70% svog vremena (Von Rosenbladt), pa su prema tome više izloženi mikroklimi u objektu nego spoljašnjoj. Mnoga današnja istraživanja (WHO, UNEP, WMO, EPA i drugi) veliki akcenat stavljaju na uticaj raznih vrsta zračenja na ljudski organizam i ostali živi svet.

Radonu se pripisuje kao najozbiljniji i najverovatniji štetni zdravstveni efekat kod ljudi, povećani broj malignih oboljenja na bronhijama, zbog taloženja izotopa radona. Radon – gas može da dopre i do koštane srži. Radon (R 296) je inertan gas. Ljudi ga udišu i izdišu. On ne ostaje na disajnim organima, ali njegovi naelektrisani joni (proizvodi njegovog raspadanja) prianjaju na sve materijale pa čak i za čestice vazduha. Kada se udahnu, ostaju u plućima i stalno ih ozračuju. Istraživanja u Velikoj Britaniji (NRPB 1992) pokazuju da se u objektima zidanim opekom, radon ređe javlja i da se ne zadržava zbog poroznosti materijala i dobre provetrenosti objekata.

Osim prirodnog, *kosmičkog zračenja*, kome su ljudi izloženi, prirodna zračenja dolaze i iz zemljišta iz raznih vrsta stena i njihovih delova. Ali i razne ljudske aktivnosti stvaraju takozvane veštačke izvore zračenja.

Osim svega analiziranog, negativni efekti u okviru stambenih i drugih prostorija u kojima se boravi, javljaju se u vidu *električnih i magnetskih polja*. Uzrok njihove pojave dolazi od opreme u stanu, od kućnih električnih aparata: televizora, komjuterske opreme, table sa osiguračima, TA peći, ali i od načina izgradnje objekata u čijem su sklopu prostorije o kojima je reč. To se posebno odnosi na objekte visoke spratnosti rađene u armirano-betonskoj konstrukciji, u kojima su, praktično svih šest površina u prostoriji (obe međuspratne konstrukcije i gornja i donja i sva četiri zida), urađene u vidu Faradejeve rešetke, kojom se remeti jonizacija u zatvorenoj prostoriji. Tome pogoduje još i mala spratna visina, koja je u arhitekturi dominirala tokom nekoliko zadnjih dekada dvadesetog veka.

7. SINDROM BOLESNIH ZGRADA [3)]

Pod ovim nazivom SZO (WHO) je ispitivala kvalitet zgrada sa aspekta njihovog dejstva na zdravlje ljudi, sa dužim vremenskim praćenjem. To mogu da budu:[4)]

(i) Zgrade koje su: zapuštene, oštećene, zanemarene, prepuštene lošem održavanju, sa natrulim i zarđalim elementima, sklone rušenju...

(ii) Zgrade u lošem higijenskom stanju, sa zapuštenim prostorom u okviru njih samih ili u odnosu na okolinu, bez osnovnih higijenskih uslova, sa neregulisanom kanalizacijom, bez kvalitetne vode za piće, lošim projektanskim (ili spontano podugnutim bez konsultacije stručnjaka) rešenjima nedovoljno osunčane i osvetljene, sa loše izvedenom izolacijom ili bez nje, neadekvatno rešenim pitanjem zagrevanja prostorija i drugo.

Obe ove kategorije su ispod svakog standarda i pripadaju nehigijenskim naseljima: šantajama, slamovima, favelama, patajama... ili su, kao straćare, kuće od kartona i lima, samostalne u okviru nekog drugog naselja, u rubnim zonama velikih gradova i slično.

(iii) Zgrade koje se nalaze u ekološki nepovoljnim uslovima izuzetno zagađenih naselja ili industrijskih centara, preko čije višestruko zagađene sredine stižu zagađenja i u same objekte, zgrade podignute na ili u blizini deponija otpadnih materijala ili slično i

(iv) Zgrade koje su na izgled (fizički) u dobrom stanju, pa čak i estetski prihvatljive, ali u njima samima ima škodljivih elemenata po ljudsko zdravlje, pa se iz toga razloga nazivaju „bolesnim".

8. OSTALI ŠKODLJIVI MATERIJALI U STAMBENIM ZGRADAMA

Ostali materijali koji se mogu naći u sastavu zgrada za stanovanje i drugih objekata u kojima se dugo boravi, a mogu da budu štetni, jesu:

i formaldehid,
ii mineralna vlakna,
iii azbest,
iv asfalt,
v alergeni.
vi sistemi zagrevanja i oprema koji ispuštaju štetne gasove
vii olovo i drugi metali,
viii plastika za vodovodne cevi i drugo.

i) **Formaldehid** je bezbojan gas neprijatnog mirisa. Lako reaguje sa drugim materijalima i brzo se raspada pod uticajem ultravioletnih zraka. Ima široku primenu i koristi se u tehnološkoj proizvodnji mnogih građevinskih elemenata:

– aminoplasta,
– raznih hemijskih materija, boja i lakova
– poliacetilske veštačke materije
– u preradi fenoplasta
– za razne medicinske i tehničke procese
– za proizvode od drveta (iverice, šper, lesonit),
– za razne vrste lepka,
– za spravljanje pene za toplotnu izolaciju.

Formaldehid je štetan za ljudski organizam: nagriza sluzokožu očiju, nosa, nadražuje disajne organe, izaziva alergiju po koži, sumnja se da je i kancerogen.

ii) **Mineralna vlakna** se nalaze u mnogim građevinskim materijalima naročito u staklenoj i mineralnoj vuni, „tervolu" i slično. U zatvorenom prostoru ovo vlakno deluje nadražajno na disajne organe, izaziva alergiju, a može da ima i kancerogeno dejstvo.

(iii) **Azbest** je vlaknast materijal, postojan u vatri, pa se koristi samostalno ili u kombinaciji sa drugim (kalcijumom, niklom, benzopirenom). U građevinarstvu se koristi u kombinaciji sa cementom za azbestcementne

[3)] Pod sindromom se podrazumeva skup simptoma

[4)] Opširnije je pisano u autorovoj knjizi "Ekološki izazov"

Tabela 3. Štetni efekti od zagađujućih materija iz poznatih izvora

R. br.	ZAGAĐUJUĆA MATERIJA	IZVOR	EFEKTI NA ZDRAVLJE
1.	azotovi oksidi	klima uređaji, gasno grejanje,gasovi iz spoljne sredine	astma, alergija, sistemska obolenja, maligna,obolenja
2.	ugljenikovi oksidi	produkti sagorevanja od načina grejanja, bituminozni izolacioni materijali, spoljni gasovi	obolenja disajnih organa, promene u hemoglobinu, sistemska obolenja...
3.	radon	teren, podzemna voda, stene (granit, škriljac, pesak), šljako-blokovi, gipsane ploče, opeka, gvozdena šljaka, otpaci uranijumove rude, fosfatna šljaka	maligna obolenja, genetske mutacije, taloženje na koštanoj srži...
4.	formaldehid	materijali od drvnih opiljaka: (iverica, lesonit), lepljeni i presovani proizvodi (panel ploče, šper), lepkovi, boje	oštećenja čula vida, obolenja disajnih organa, maligna i sistemska obolenja,
5.	sumpor dioksid	produkti sagorevanja	bronhijalna astma, obolenja disajnih organa, maligna obolenja...
6.	mineralna vlakna	građevinski izolacioni materijali	nadražaj disajnih organa, alergija, kancer...
7.	azbest	vatrootporni materijali, sprejovi, lepkovi, pene, ploče, azbestcementni proizvodi:salonit, eternit, cevi	azbestoza, maligna obolenja disajnih organa
8.	alergeni	tekstilni podovi i druge obloge, sintetski i plastični materijali, obloge, ploče, smole	alergijska obolenja disajnih organa, alergija – promene na koži i sluzokoži...

(Đukanović 1991.)

proizvode (za pokrivanje krovova u vidu salonita ili eternita, za oblaganje zidova, za polutople podne prostirke – obloge) za kanalizacione cevi, za električne izolatore, u vidu ploča ili tečnih sprejeva i lakova radi osiguranja od požara, u akustične ili ukrasne svrhe. Koristi se kao toplotni izolator u mnogim elementima sistema za grejanje a takođe i u opremi za domaćinstva (pegle, TA peći, zaštitne rukavice...)

Azbest može da se u sićušnim česticama nađe u vazduhu, i veoma je opasan ako se udisanjem unese u ljudski organizam. Azbestoza je bolest izazvana udisanjem prašine azbesta. Kako u azbestu ima nikla, hroma i benzopirena to se prema nekim autorima (Morgan, Gralley), smatra da zbog toga ima i kancerogeno dejstvo. On je u mnogim zemljama zabranjen za upotrebu. Međutim, ima do sada već veoma mnogo ugrađenih elemenata na zgradama i u zgradama koje je ili teško ili nemoguće zameniti. To se odnosi i na mnoge koje su pokrivene ovim materijalima, koji se vremenom abaju., pa se tako sićušni delovi mogu naći u vazduhu okoline ili u zatvorenim prostorijama.

(iv) **Asfalt** se 60-tih i 70-tih godina koristio kao podloga na kojoj je lepljen parket. Kao naftin derivat – aromatični ugljovodonik, štetan je za zdravlje jer se dugo u prostorijama u kojima je postavljan parket na njemu, osećao njegov negativan, čak i kancerogen uticaj.

(v) **Alergeni** su razni materijali i razni preparati hemijske i druge industrije. U građevinskom objektu oni se mogu naći kao sastavni delovi tekstilnih podova, sintetičkih i plastičnih materija, smola, lepkova. Izazivači su alergija disajnih organa, kože, očiju. U ovu grupu spadaju i tekstilne i druge vrste podnih i zidnih obloga (tapisoni, itisoni...)

(vi) **Sistemi** zagrevanja i oprema koji ispuštaju štetne gasove, od kojih su najčešći ugljenikovi i azotovi oksidi.

(vii, viii) **Olovo i drugi metali, plastika za vodovodne cevi**, koji su se koristili u proteklim dekadama a još nisu zamenjeni, pa im se čak ne zna ni lokacija. Plastične cevi takođe nisu istraživani sa aspekta ljudskog zdravlja.

Zbog toga dosadašnje greške, pa i greške u građenju moraju da se prevaziđu. U okviru objekata mora da preovlada „bioizgradnja": korišćenje prirodnih materijala, mahom u kombinaciji sa biomasom, a u daljoj izgradnji moraju se primenjivati, kako nove tehnologije ekološkog standarda, tako i novi koncept o „održivom razvoju", koji zahteva mnogo mudrosti da bi se i sledećim generacijama ostavila mogućnost razvoja, a ne samo golog preživljavanja.

Ključne reči: *arhitektonski objekti, održivi razvoj, habitabilnost, globalne promene, ekološki pristup.*

LITERATURA

[1] Asbestos in Housing – Advice to Householders, HM Government, Dep. of the Environment UK

[2] Brimblecombe, P. (1987) The Big Smoke Routledge, London, New York

[3] Dadd, D.L. (1992) The Nontoxic Home & Office – Eliminate Indoor Polution and Sick Building Syndrome, Jeremy Tarcgher, INC Los Angeles

[4] Forrester J., (1971) „World Dynamics" Cambridge
[5] Glikson A., (1971) „Regionalno planiranje i razvoj" KMA, Beograd
[6] Gornik, M., (1990) Biološko-arhitektonski kvalitet oblaganja keramičkim pločicama Zbornik radova Kvalitet, održavanje i korišćenje stambenog objekta, Tuhelj
[7] Health Aspects Releted to Indoor Air Quality (1979) WHO, Regional Office for Europe, Kopenhagen
[8] Đukanović, M. (1981) Uticaj nekih materijala i mikroklime na zdravlje „Građevinar" 6/81 Zagreb
[9] Đukanović M. (1984) Ekološke dimenzije str. 25–29, Institut zaštite na radu, Niš
[10] Đukanović, M. (1986) Sindrom bolesnih zgrada „Komunikacije" knjiga I. CEP Beograd
[11] Đukanović M. „Ekološki izazov" (1991) str. 56–58 i 447–452; „Elit" Beograd
[12] Đukanović M. (1993) „Ekološki kvalitet stanovanja u objektima od pečene gline" „Izgradnja" vol. XLVII, Br.7–8/93 god., str. 19–24, Beograd
[13] Đukanović, M. (1995) Epidemiologija životne sredine: mesta rizika i uticaj na zdravlje stanovnika, Zbornik radova „Ekosistem i zdravlje" GZZZ Beograd
[14] Đukanović, M. (1997) Ekološki spekti korišćenja podzemnog prostora u gradu, Zbornik radova YUB II Savetovanje „Podzemni prostor u beogradu" str. 41–48 Beograd,
[15] La Maja, Ž. (1987) Medicina stanovanja, Akvarijus, Beograd
[16] Medouz D. et al. (1976) Granice rasta „Stvarnost" Zagreb
[17] Napori Ujedinjenih nacija za bolju životnu sredinu XX veka (1992) Savezno ministarstvo za životnu sredinu, Beograd
[18] Norberg Šulc K. (1975) Egzistencija, prostor i arhitektura Građevinska knjiga, Beograd
[19] Practical Conservation Urban Habitats (1993) Hodder & Stoughton london, Sidney
[20] Radon Reduction Techniques for Detached Houses – Technical Guidance (1988) EPA, Nrth. Carolina
[21] Radon (1993) National Radiological Protection Board, London
[22] Our Common Future (1987) The World Commission on Environment and Devalopment, Oxford University Press, Oxford, New York
[23] World Resources, A Guide to the Global Environment – Toward Sustainable Development (1992–1993) Oxford University Press 1992. Oxford, New York

RADOVI PROF. DR. MARE ĐUKANOVIĆ U OBLASTI ODRŽIVOG RAZVOJA

01 "Održivi razvoj i zaustavljanje zagađivanja vazduha u Srbiji" (1991). (Zbornik radova, Društvo za čistoću vazduha Srbije, Beograd)
02 EKOLOSKI IZAZOV (1991) Elit, Beograd, samostalna monografija (1+492 str.)
03 "Mogućnost prilagođavanja ideji i zamisli "održivog razvoja" srpske teritorije kao _životne sredine srpskog naroda" (1992) (Naučni skup "Srpski narod na početku novoga doba", Zbornik radova SANU. Beograd)
04 "Prilagođavanje arhitekture i urbanizma dokumentima donetim u Riu" (1992) (Zbornik radova Društva za čistoću vazduha. Beograd)
05 "Održivi razvoj i zaustavljanje zagađivanja vazduha u Srbiji" (1991) rad saopšten na skupu nacionalnog značaja i štampan u celini (na strani 16–22) u zborniku : "Pravci razvoja zaštite vazduha od zagađivanja" Društvo za čistoću vazduha Srbije", Beograd)
06 "Životna sredina, ekološke dimenzije i održivi razvoj" (1995), pregledni članak u časopisu nacionalnog značaja "Ecologica" na strani 1 broj 3/95
07 "Osnove za primenu koncepta "održivog razvoja" (1995), pregledni članak u časopisu "Ecologica" 4/1995 nacionalnog značaja, Beograd
08 Uzajamna povezanost kvaliteta života i kvaliteta životne sredine" (1998) Uvodno predavanje, po pozivu za Simpozijum "Kvalitet životne sredine i ekonomski razvoj" Univerzitet u Nišu, FZNR Niš (Zbornik radova na str. 2–11)
09 "Održivi razvoj raspoloživih vodnih potencijala: ekološki pristup u upravljanju i korišćenju za 21.vek" (1998) Savetovanje "Vodni resursi sliva Velike Morave i njihovo korišćenje" Zadužbina Andrejević, Zbornik radova (str. 376–381) Kruševac
10 ŽIVOTNA SREDINA I ODRŽIVI RAZVOJ (1996) Samostalna monografija (1–294 strane) izdavač "Elit", Beograd
11 "Održivi razvoj gradova" (1998) timska monografija, rad: "Ekološko graditeljstvo (str. 47–68), Arh. fakultet, Beograd
12 EKOREČNIK – Pojmovnik o životnoj sredini, (2001) Samostalna monografija, (148 str.) "Velarta" Beograd
13 "Primena ekoloških principa i koncepta "održivog"–usklađenog razvoja Međunarodno savetovanje o zaštiti životne i radne sredine i prevenciji invalidnosti "Nove tehnologije i bezbedan rad" u Zborniku rezimea na 1. strani. Institut za kvalitet radne i životne sredine " 1. maj" Niš)
14 " Istorijski prikaz ideje i nužnosti usklađivanja razvoja i životne sredine"(1996)
Referat po pozivu za naučno stručni skup "Životna sredina i odrzivi razvoj", Zbornik radova (str. 17–35), u organizaciji "Nauka i društvo srbije" i "Ecologice", Beograd
15 "Environmetal Pollution State in Serbia and Further Prospects of Sustainable Development", Third International Symposium and Exhibition on Environmental Contamination in Central and Eastern Europe, Warshav (US EPA, Florida State University, Czech T.U, etc) Zbornik (koautor D.Nikić)
16 "Primena ekoloških principa i koncepta "održivog"–usklađenog razvoja u novim tehnologijama"(1997) Uvodni referat po pozivu, Zbornik radova (u celini, strana 16,) XXI međunarodnog savetovanja o zaštiti životne i radne sredine i prevenciji invalidnosti " Nove tehnologije i bezbedan rad" u Zborniku rezimea na 1. strani. Institut za kvalitet radne i životne sredine "1. maj" Niš)
17 "Problemi globalnih promena klime na SAMITU PLANETE + 5 u cilju izrade strategija" (1997) Zbornik radova "Stanje i trendovi zaštite vazduha "XXV Savetovanje Društva za čistoću vazduha Srbije, sa međunarodnim učešćem "Zaštita vazduha 97"
18 "Civilizacija na prekretnici i Samit Planete + 5 kao izazov za 21. vek." (1997) časopis "Ecologica" br 3/97, str.1.
19 "Održivo upravljanje smećem – otpad kao resurs" (1997) predavanje po pozivu, Naučni skup "Ecologice""Održivost resursa u 21,veku", Beograd

Lino Lipinsky Ml.: Pogled sa krovova na ulicu Margutta, 1936, (Olovka)

ПОВОДОМ ПЕТОГОДИШЊИЦЕ НАСИЉА НА АРХИТЕКТОНСКОМ ФАКУЛТЕТУ

Амнестија злочина

Пише Ксенија Петовар*

Пре пет година, 23. маја 2000, у касним вечерњим сатима, на Архитектонском факултету у Београду група маскираних батинаша напала је и претукла студенте. Тог преподнева неколико стотина студената одлучило је да остане у просторијама факултета и на тај начин искаже протест против свакодневног понижавања које је студентима и наставницима приређивало „обезбеђење" зграде на главном улазу у овај универзитетски објекат на Булевару револуције/Краља Александра број 73.

То није било стандардно обезбеђење, већ „обезбеђење из Курсулине улице" (агенција „Комет" (?), под покровитељством ЈУЛ-а, СПС-а, СРС-а?), сачињено од набилдованих, агресивних и насилних двометраша којима је дато „зелено светло" да студентима и наставницима покажу ко је газда у кући и ко њоме влада.

То и такво „обезбеђење" ангажовао је тадашњи декан Електротехничког факултета Теодосић, члан Српске радикалне странке, вероватно уз прећутну или неку другу сагласност декана и управе остала два факултета – Грађевинског и Архитектонског.

Када је студентима дозлогрдило свакодневно понижавање и пролажење кроз шпалир примитивних и претећих јуноша, одлучили су да остану на свом факултету све док управа факултета не издејствује пристојнију службу обезбеђења и мало више поштовања за оне који улазе у зграду техничких факултета.

Одлука студената да преко ноћи остану у згради факултета узнемирила је домара, који је очигледно знао више него што су знали студенти. У неколико наврата резолутно је тражио од нас наставника да изведемо студенте из зграде. Његова узнемиреност и изричит захтев да студенти морају напустити зграду указивали су на озбиљну претњу, појачану нестанком јавне расвете у блоку око зграде факултета.

Након вишесатног убеђивања у амфитеатру, студенти су у групама полако почели да напуштају зграду факултета. Када се последња група студената око 22.30 часова спуштала степеништем према излазу, на њих је из сутерена зграде хрупило неколико десетина разјарених двометраша, са зеленим хируршким маскама на лицу и дугачким батинама. Ударали су студенте, који су почели да беже назад, на други спрат, према учионицама Архитектонског факултета.

У групи студената који су бежали од батинаша налазио се и декан Архитектонског факултета професор Кековић. Батинаши су сустигли декана Кековића и оборили га испред деканове канцеларије. Након упозорења са неколико узастопних узвика да су срушили декана Архитектонског факултета, батинаши су се зауставили, очигледно схватајући да батинање декана није део утврђеног сценарија. На захтев декана Кековића, кербер батинаша је допустио да студенти напусте факултет. Док су студенти силазили низ степенице ка излазу, озверени батинаши су их тукли, очигледно „одрађујући" добијени задатак. Неколико студената је теже повређено.

Око 70 наставника Архитектонског факултета поднели су кривичну пријаву против виновника овог насиља. На факултет је долазио истражни судија. Ми смо уредно и детаљно описали ток догађаја. Без икакве сумње јасно је ко је организовао и ко је одговоран за ово насиље.

Нисмо имали илузију да ће истрага урадити било шта до јесени 2000. Очекивали смо да ће након промене власти у јесен 2000, суд нешто урадити на расветљавању актера и осудити подстрекаче и извршиоце овог криминалног дела. То се није догодило. Од истражног судије смо добили обавештење да нема довољно доказа за покретање поступка. Нарушавање аутономије универзитета и батинање студената као да је за правосуђе ове земље раздрагана забава несташних мангупа или, можда, поштено одрађивање плаћеног задатка.

Тог 23. маја 2000. на Архитектонском факултету у Београду није се догодио масакр само из једног разлога: батинаши су оборили на под декана Факултета, који је, срећом, остао са студентима. Непредвиђено обарање декана био је озбиљан инцидент, довољан за заустављање акције.

Зашто је тадашњој социјалистичко-јуловско-радикалској власти био потребан планирани масакр? Масакр студената на Архитектонском факултету требало је да буде опомена и упозорење студентима и грађанима шта све могу очекивати ако буду покренули отпор против режима. Режим није смео да дозволи понављање протеста из 1996/97. Стицајем околности, уместо масакра десило се „само" батинање.

Ови редови су подсећање на један злочин, чији инспиратори и даље у јавности држе слово о правди, поштењу и политичким принципима. Гурнути су под тепих злочини и прљаве игре тадашње политичке номенклатуре.

Годину дана пре описаног батинања, 3 јуна 1999, у раним поподневним часовима, у јеку бомбардовања, на ту исту зграду техничких факултета постављени су релеји РТВ Србије, а у дворишту зграде бројна репортажна кола. Зграда је на тај начин постала мета НАТО бомбардера. Зграда није престала са радом, а управе факултета нису прекинуле наставне активности. Током тих неколико дана, до завршетка бомбардовања, у тренуцима објављене опасности у згради је боравило и по неколико стотина студената. Да је бомбардовање дуже трајало, да ли би се поновио сценарио са зградом РТС-а у Абердаревој улици?

Замагљивање прошлости и амнестија злочина део су наше свакодневице. ■

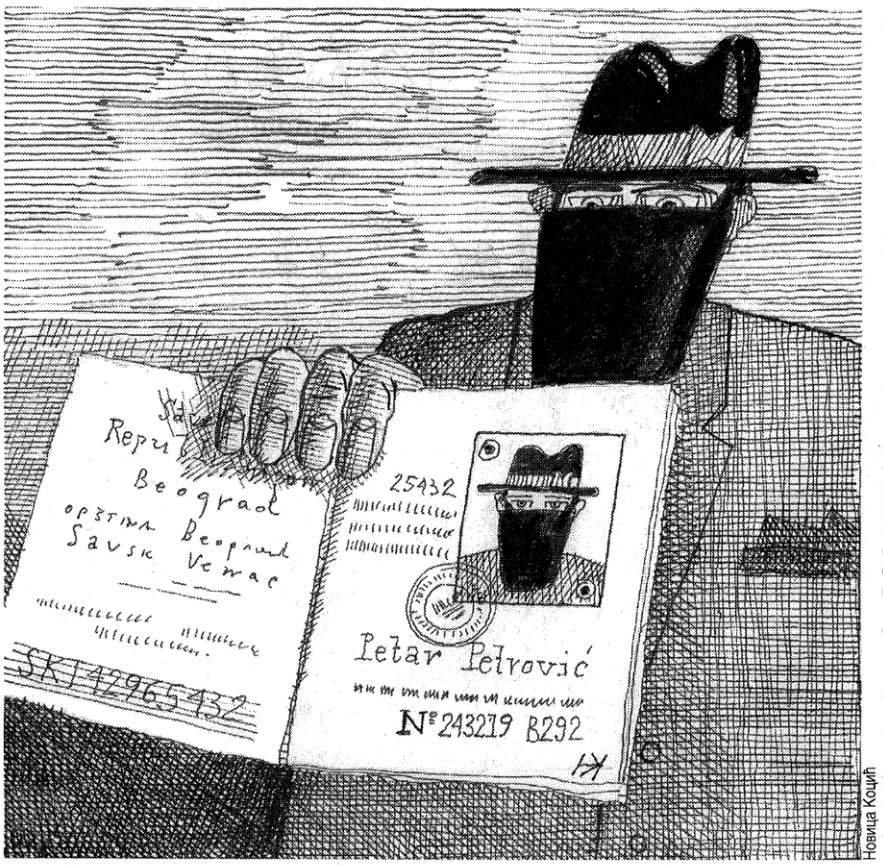

Новица Коцић

Нарушавање аутономије универзитета и батинање студената као да је за правосуђе ове земље раздрагана забава несташних мангупа или, можда, поштено одрађивање плаћеног задатка

* *Професор Архитектонског факултета*

U ovom tekstu preuzetom iz "Politike", Pr. Dr. Ksenija Petovar (inače urbani sociolog), s pravom nas podseća na jedno mračno vreme pre pet godina kada je autonomija univerziteta bila pogažena i kada su naručeni batinaši surovo mlatili studente po auli i hodnicima. Pomenulo se. ne povratilo se!

VLAST, ARHITEKTURA I ARHITEKTI (2)

Nastavak priče o Gradu, Akademiji arhitekture, Gradskoj galeriji i Operi sa str. 10–19 ovog broja

Tako je to sa svim predizbornim šarenim lažama! Prvo se obeća gradska galerija, a kada neko krene sa raznim kontrapredlozima onda sledi nova laža da će se galerija **SIGURNO** raditi. Kada se neke krlje zakopiste pa počnu da tvrde kako na tom mestu treba da bude opera, uz svoju šarenu lažu da će se naći budala koja će u zamenu za malo poslovnog prostora pristati da izgradi celu jednu operu, onda se izlazi sa trećom lažom da se lokacija za operu traži na devet mesta ali nikako ne na Trgu republike uz četvrtu lažu da će se i opera **SIGURNO** graditi. Ama, kakva opera pobogu? I galeriju ćemo teško preživeti, a tek operu!? Decenijama nismo u stanju da počnemo prvu liniju metroa, zdravstvo nam u kolapsu, prirodne katastrofe nam se smenjuju sa neprirodnim, a mi sanjarimo o operi! Nevolja je samo u tome što gradske vlasti počinju nekontrolisano da umnožavaju obećanja, što jednog dana može da im se obije o glavu, bilo da se gradi ili da se ne gradi, a za sve to je zaslužna grupa ljudi iz Akademije arhitekture koja se usudila da reaguje! Sada će biti sve teže da se razna obećanja posle izbora polako razvodnjavaju i prepuštaju sledećim generacijama. Sede mudre glave su se razgoropadile pa postavljaju i druga, mnogo osetljivija pitanja, kao što je pitanje metroa! A to pitanje uopšte nije razjašnjeno. Još uvek javnost ne zna na šta će ličiti Bulevar kralja Aleksandra nakon izgradnje tzv lakog metroa, a ako nam to već davno nije servirano onda se možda nešto i prikriva. Ako, daleko bilo, pukne neka bruka, neće pucati glave, ali pojedine partijske frakcije hoće i neće ih spasti smenjivanje onih koji su zabrljali. A sada, da vidimo još nekoliko, naknadno stiglih reakcija. Počećemo sa dopisom Arh. Živojina–Bate Kara–Pešića koji ukazuje na nekorektan odnos česnih starina prema autorkama prvonagradjenog projekta na konkursu za Gradsku galeriju.

Субота 19. март 2005. **међу нама**

Пречицом до туђег

„Зграда опере на тргу", 24. 2; „Опера или галерија на Тргу Републике", 2. 3.

Трибина „Лице града" одабрала је за једну од тема пројект зграде Опере, на Тргу Републике архитекте Палишашког, управо на месту које је претходно било предмет јавног конкурса (тема: градска галерија), окончаног додељивањем прве награде двема младим ауторкама. После предлога, изнесеног у згради Народног позоришта, уследила је кампања подршке „хокус-покус – *nullus* конкурс". Све то некако личи на политичко изнуђивање свршеног чина „извикивањем" после прописно обављених општих избора. Као да се образовао (спонтано?) неки лоби-кокус баш за овај *locus*.

Недоличностима испуњена хроника београдских надметања бележи међународни конкурс за зграду опере на једној од новобеоградских локација, иза којег је – у складу са начелом „лаку игру заметнули несташни дечаци" – првонаграђени пројекат данског аутора Ханса Дала остао у папирима. Памти се и конкурс за тржни центар на Тргу Републике, на месту онога што данас носи надимак „Стакленац", у чијем распису је извођење првонаграђеног рада било (изричито!) заједмчено. Двоје тада младих (данас међународно афирмисаних) аутора првонаграђеног рада дуго су замајавани објашњењем да неке мудре главе раде грозничаво на програму, да би на поменутој локацији, коју годину касније, изникао објект смишљен у „Енергопројекту" (јединствен по томе што је накнадно пресвлачен, не би ли новим изгледом добио на угледу).

Ево, дакле, прилике да се градској управи, Урбанистичком заводу, Секретаријату за урбанизам, Друштву архитеката Београда, па и градском архитекти, постави неколико питања. Извлачимо ли – и какве – поуке из прошлог искуства? Тиме што се на истоме месту двапут заредом одступа од донесених одлука подржава се гледиште да једино ускочки начин јемчи ремек-дела. Има ли смисла бацати паре организовањем конкурса чијег се исхода и сама струка олако одриче? Код нас, као и у свету, распис конкурса има статус друштвеног уговора (уз незнатну разлику: кршење тог уговора у свету једва да је замисливо). Како објаснити случајност да управо оне градске локације у чију се изузетност сви заклињу бивају (после обављених конкурса!) препуштене решавању мимо конкурса? Ако је у питању устаљени образац, било би умесно да се и конкурс за подручје Славије, који је управо у току, прогласи за „шатро" пре истека рока за предају радова.

Најзад, може ли се, барем у виду пропуста званог изузетак, десити да и млади добитници првих награда, ту и тамо, одбране своје право на остварење? Остаје да се томе искрено надамо – уколико град има лице, основано је веровати да му је и до образа стало.

Живојин Кара-Пешић,
Београд

Реч стручњака

Кроз многа искуства упознати са вишедеценијском проблематиком завршног обликовања Трга Републике, најзначајнијег и најрепрезентативнијег јавног простора Београда, као и са проучавањима неколико генерација архитеката да се зграда опере гради на овом месту, подстакнути захтевима јавности и иницијативом Народног позоришта из круга његових најеминентнијих позоришних, оперских и балетских уметника,

– залажемо се за уважавање досадашњих стручних истраживања и закључака да је Трг Републике (Позоришни трг) идеално место за изградњу ове значајне куће културе Србије, истовремено и шанса за коначно уобличење трга;

– подржавамо активности иницијативног Одбора позоришних и угледних јавних радника да се на националном плану на овом месту дефинишу приоритети финансирања и изградње зграде опере;

– апелујемо на републичке и градске власти да подрже ове акције у искреном приступу и разумном року.

Академија архитектуре Србије

Притисак златотиском

„Реч стручњака", 21. 3.

Хорским одговором на соло приговор Ж. К. укоричен је либрето оперете „Свршени чин", писан за Трг Републике и зграду опере: Пролог: Учесник конкурса за Градску галерију, пошто га је мимоишла награда (само је прва, разуме се, долазила у обзир), обзнањује, годину дана после конкурса, пројекат зграде опере за исти локалитет.

Слика 1. „Реч стручњака" устаје у одбрану овог поступка, позива се на „многа искуства, вишедеценијску проблематику, уважавање досадашњих стручних истраживања... ", и, поврх свега, тражи да се „...на националном плану на овом месту дефинишу приоритети".

Слика 2. Картеч од речи погађа честитост и стручност Оцењивачког суда конкурса за галерију (једанаесторо људи, међу којима шесторо архитеката). Руши се институт конкурса као широке смотре гледишта, уз истовремено признање да је реч о судбини „најзначајнијег и најрепрезентативнијег јавног простора Београда"

Слика 3. Бивши професори Универзитета, часне отечествене старине, одбацују рад двеју младих лауреаткиња нежнијег пола (од којих је једна у време конкурса била апсолвент), једногласно, сасвим у духу оне Лецове „Тамо где сви мисле исто, нико не мисли ништа".

Слика 4. „Реч стручњака" окончава се печат-реченицом: „Апелујемо на републичке и градске власти да подрже ове акције у искреном приступу и разумном року". Апел властима нуди младости (укључив и децу самих оперских првака) две необично привлачне могућности: побећи у туђину од оних који крше туђа права, или остати и следити „светле" узоре старијих?

Слика 5. Панцир-назив Академије архитектуре (потписника „Речи стручњака") одаје настојање ове институције (млађе чак и од конкурса за галерију) да својом неоспорношћу засени скромни назив Друштва архитеката Београда, институције основане пре безмало четири и по деценије.

Епилог: Излив стручности академских врховника, сав у знаку бриге за национално добро и благо, своди напис „Пречицом до туђег" на испад брзоплетог Ж. К., недораслог чегрсти са арбитарским горостасима. *Ergo*: *Vivat Academia*

Живојин Кара-Пешић,
Београд

Трг Републике „тесан" за оперу

Најповољнија локација у новобеоградском Блоку 17

Идеја о изградњи зграде опере на Тргу Републике, о којој се у последње време поново доста говори и пише, није нова. Она представља део историје континуираног настојања да се у Београду подигне дом опере. Међутим, ма како можда на први поглед некоме изгледала привлачна, она је одавно аргументовано одбачена и данас потпуно нереална.

Не улазећи, наиме, дубље у разматрање урбанистичко-техничких питања (прилази, саобраћај и сл.), која су, наравно, и те како дискутабилна када је ова локација у питању, та идеја је неодржива пре свега са аспекта елементарне архитектонске анализе расположивог простора у функцији неопходних габарита. Другим речима, Трг Републике напросто нема довољне просторне ресурсе за смештај иоле функционалног оперског театра по цивилизацијској мери овог града и овог времена. Пројектни програм који је могуће физички сместити на Трг Републике био би до те мере редукован да би девалвирао и саму идеју изградње новог здања опере. Због тога је потпуно неприхватљиво и прилично неодговорно бранити очигледне недостатке једног крајње лимитираног, изнуђеног, и, у случају остварења, поново привременог концепта наопаком аргументацијом да нам оперски театар развијене просторне структуре није ни потребан (и сл). Зграда Народног позоришта, иако непроцењиво национално културно благо, нипошто није референтна када је о новој згради опере реч, јер је подигнута 1869, у време када Београд није имао ни 30.000 становника, одражавајући тадашње скромне потребе, могућности, стремљења и развојна предвиђања (несравњиво превазиђена у наредних 140 година). Све потоње реконструкције ове зграде су, мање или више успешно, само ублажавале све веће и веће проблеме са којима су се у заједничком раду сусретала три ансамбла у, сада већ милионској, престоници.

Присећајући се историјата идеје о згради опере, уочићемо да је најфреквентније разматран управо проблем локације овог капиталног објекта. Најопипљивији резултат деценијских анализа био је међународни конкурс за изградњу опере (по ширини замисли, организацији и дометима истински културни репер), расписан 1970. за локацију у Блоку 17 (која је, у последњем разматрању, претпостављена локацији у Блоку 18), а закључен 1971, победом импресивног пројекта данских архитеката Ханса Дала (*Hans Dall*) и Торбена Линдхартсена (*Torben Lindhardtsen*). Сем чињенице да, у архитектонском смислу, концепт данских аутора, више од тридесет година од окончања конкурса, не само да није превазиђен, већ би и данас својом реализацијом представљао међаш у најширим европским и светским размерама, стоје још неки показатељи од значаја за поново започети јавни дискурс о згради опере.

Наиме, тадашњим расписом конкурса, за комплекс опере одређен је расположиви простор од 24 ха, од чега око четири хектара за саму зграду опере, око осам хектара за пратеће објекте и остало за слободне површине. Сем ових квантитативних показатеља (упоредити са Тргом Републике, на коме је укупно расположив простор, уз крајње озбиљне измене постојећег режима саобраћаја, једва преко хектар!), конкурс је, чини се, избором локације на левој обали Саве, визионарски успоставио истинске развојне критеријуме градотворности. Ван сваке расправе, уже изабрана локација на месту бившег стратишта није била довољно сензибилна, али суседни Блок 18, као још увек неизграђени центар великог Београда, представља сигурно могућан и супериоран топос.

Износећи мишљење да Трг Републике ни у којем случају није добра локација, свесрдно се придружујем настојањима да овај град и ова земља коначно добију достојан дом опере, у уверењу да су управо такви подухвати неопходан, супстанцијални услов просперитета и самопоштовања.

Арх. Владислав Т. Лалицки,
Београд

ГДЕ ГРАДИТИ НАЦИОНАЛНУ ОПЕРУ

Трг Републике идеално место

– тврди архитекта Бранко Бојовић, дајући сијасет аргумената да би то било најпаметније решење

Да ли се на Тргу Републике, осим галерије, може градити и опера, или би то монументално здање које не ниче сваки дан, како кажу градски челници, требало сместити на новобеоградску страну уз речну обалу – питање је око кога се ломе копља урбаниста.

Бранко Бојовић, архитекта, подржава идеју свог колеге Милана Палишашког, који је сачинио пројекат према коме су на Тргу Републике своје место нашле обе институције културе.

– Палишашки је осмислио квалификован Трг са квалитетним саобраћајним решењем око целог блока на месту где се налази „Стаклењак". Зграда опере, према његовој замисли, повучена је мало од Народног позоришта и спушта се до Улице браће Југовић. Решење Милана Палишашког показује да се на простору овог трга, садашњем парку, могу сместити и галерија од 8.000 квадрата, али и опера површине 12. 000 квадрата. Опера на овом месту прихватљива је из више разлога. Она би имала сцену, гледалиште и гардеробу, а будући да би подземним пролазом била повезана са Народним позориштем, користила би технички блок позоришта у коме су смештени обућари, столар, кројачи, као и читава администрација. Те капацитете постојеће зграде треба користити, а не дуплирати, што би изградњом опере на другом месту било неопходно. Тиме би се беспотребно повећале инвестиције. Ово решење одржава функционално и просторно јединство сва три ансамбла Народног позоришта на једном месту – објашњава наш саговорник.

Капацитет локације на Тргу Републике процењен је на 40. 000 квадрата и зато архитекта Бојовић предлаже градским челницима да пронађу инвеститора коме би уступили половину те локације и право да изгради пословни простор за себе на 20. 000 квадрата, а да заузврат сазида оперу и галерију. То би растеретило град и Републику од финансијског напора који изградња опере свакако подразумева, а опера би добила зграду која би јој за неколико наредних деценија омогућила рад под нормалним условима. Зграда опере на другим, мање економски атрактивним, локацијама нарочито на приобаљу морала би да се финансира искључиво из буџета.

– У јавности су се појавили бројни стереотипи. Неки тврде да опера мора бити на води, што је, разуме се, могуће, али не и неопходно. Јасно је да Београд још сто година неће живети на води, не зато што немамо изграђену културу живљења крај воде, већ зато што су наше обале специфичне. Дунав под Београдом је ширине осамсто метара, а мостови који воде преко њега „бацају" нас триста метара од обале. Због тога ми и немамо булеваре уз реке. Код нас се једноставно не може развити париски манир. Сена је мања река, њене обале су стрме, а мостови кратки. Неко оде у Париз, посматра га из аутобуса и хоће да га донесе овде. Не можемо преселити градски пејзаж, јер је њега природа условила. Још један стереотип јесте да опера мора да буде симбол града, што такође нити мора нити може бити. Симбол Београда у наредних хиљаду година биће Београдска тврђава. Ако оперу саградимо на обали реке, гледано из Новог Београда имаћемо екран пред тврђавом – уверава Бојовић и пита зашто бирамо најскупље решење чија градња у Новом Београду не може да почне за педесет година.

Према његовој процени, изградња опере на Тргу Републике могла би да почне за две године после усвајања детаљног плана, расписивања конкурса за галерију и оперу и проналажења инвеститора. Осим тога, наш саговорник напомиње да би опера у Новом Београду имала проблем посећености јер Београђани имају устаљену навику – када иду у оперу одлазе на Трг Републике. Локација на левој обали Саве и Дунава, сматра он, остаће београдска периферија још много деценија, а можда и заувек.

М. Авакумовић

ПЛАН ЗА ИЗГРАДЊУ ЈОШ ЈЕДНЕ КУЛТУРНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

Опера на обали Саве

Нова опера, са најмање 1.500 седишта у сали, ако све буде по плану, почеће да се зида 2007. године. – По предрачуници између 250.000 и 300.000 евра само за припрему радова

Београд ће ускоро почети пројектне припреме за градњу нове зграде опере. Како најављује Ђорђе Бобић, главни архитекта, у оптицају су три локације, од којих ће се за неколико месеци одабрати и коначна, а нова опера, са не мање од 1.500 седишта у сали, ако све буде по плану, почеће да се зида 2007. године.

– Урбанистички завод понудио је девет локација за будућу зграду опере, од којих су се на крају три издвојиле као најозбиљније: Ушће – код Музеја народне уметности, затим на обали Саве код хотела „Бристол", или негде у зони Савског амфитеатра. Приликом избора првенствено смо водили рачуна да будућа опера буде одлично саобраћајно повезана са централним делом града и да испуњава друге важне урбанистичке услове, попут решеног имовинског питања земљишта и сличног – каже Бобић.

Како је реч о пројекту од велике важности по културни живот престонице, у планове изградње активно ће се укључити и Министарство културе, са чијим министром је постигнут договор о сарадњи. Ускоро у Београд долази и архитекта недавно изграђене опере у Копенхагену, како би овдашњој градској управи дао евентуалне смернице око изградње нове београдске опере и послова који претходе изградњи.

– Крајем године расписаћемо интернационални конкурс за пројекат београдске опере. Ово ће бити велика прилика да у Београд стигне светска елита из ове струке и шанса града да се са експертима архитектуре створе нови контакти. Значај изградње нове опере скренуће не само пажњу у веома важној промоцији уметничких садржаја, јер ће опера имати простор и за друге садржаје, како би радила читавог дана, већ ће свој учешће у њеној изградњи, надамо се, узети најпризнатији светски експерти у области градње оваквих елитних здања – каже Бобић.

Томе претходе конкретни кораци. Прво, коначни одабир локације на око два хектара потребног плаца, што ће бити одлучено до почетка лета, а затим и поменути међународни конкурс пројекта овог здања. Формиран је и Организациони одбор заједно са представницима града и Министарства за културу да би се победник конкурса знао већ половином наредне године.

– Посао организације изградње неће бити јевтин. По некој предрачуници, треба нам између 250.000 и 300.000 евра само за све активности око припреме радова, у шта укључујем и долазак водећих архитеката из света. Имамо и начин како да обезбедимо овај новац, а да то не буде из градске касе. Предложићемо операма из бројних светских градова да свака једно вече одвоји приход од програма у акцији „Певајмо за Београд" и већ има неколико позитивних одговора – каже Бобић.

Уколико изградња опере почне 2007. године, како се увелико планира, Београд ће уз овај објекат и све планове изградње градске галерије на Тргу, у кратком временском периоду добити два изузетна грађевинска комплекса од великог значаја за културу велеграда, истиче Бобић.

Саша Марић

Dakle, šumar se opet javio a da li će saterati cenjene akademike u mišju rupu ili će mu nos još više porasti, to ćemo tek videti…

Do zaključenja ovog broja nije bilo nekih novih reakcija. Izgleda da se aktivnosti Akademije arhitekture preko akcija Akademika Mihaila Mitrovića i Brane Jovina opet prebacuju na problematiku beogradskog metroa gde grad, sudeći po svemu, plasira neku krpež varijantu. Ako u ovu frku udje **CELA** Akademija arhitekture sa **SVIM** svojim članovima uz posebno angažovanje **meritornih resorskih stručnjaka**, onda to može već i da se pročuje pa će uslediti neki od sledećih scenarija: a/ destabilizacija Akademije spolja uz korišćenje raznih metoda, od motke do šargarepe, ili b/ destabilizacija gradskih vlasti uz dolazak radikala (koji koriste motku ali ne i šargarepu), ili c/ nagla tišnoća kada se svi u strahu od pomenutih radikala, dogovorno povlače u svoje rovove, odakle jedni manje obećavaju, drugi manje galame, a novih operacija i onako neće biti…

Izdavač časopisa: Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju "ARD", Beograd, Zmaj Ognjenog Vuka 4; Tel.: (011)36.91.787, Email: smika@EUnet.yu. Urednik Dr.Mihailo Čanak, d.i.a.
Ovaj broj (I izdanje) umnožen je u 150 primeraka i distribuira se besplatno polaznicima našeg Pripremnog tečaja za studije arhitekture, kao i poslovnim prijateljima biroa. Jun 2005